

Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamisen ja tavoittamisen tutkimuksellinen kehittäminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala (ylempi AMK), Asiakkuusjohtaminen sosiaali- ja terveyspalveluissa
2023

Johanna Ruuhijärvi

Tiivistelmä

Tekijä(t) Johanna Ruuhijärvi	Julkaisun laji Opinnäytetyö, YAMK	Valmistumisaika Syksy 2023
	Sivumäärä 77	
Työn nimi Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamisen ja tavoittamisen tutkimuksellinen kehittäminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella		
Tutkinto ja koulutusala Fysioterapeutti (YAMK), Asiakkuusjohtaminen sosiaali- ja terveyspalveluissa		
Toimeksiantajaorganisaatio (jos opinnäytetyöllä on toimeksiantaja) Päijät-Hämeen hyvinvointialue		
Tiivistelmä <p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli parantaa yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista Päijät-Hämeen hyvinvointialueella. Tarkoituksena oli kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä sekä selvittää juurisyyt sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta. Opinnäytetyö toteutettiin osana Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta, jossa se toi tutkimuksellista tietopohjaa hankkeessa kehitettävään ikääntyneiden etsivään työhön.</p> <p>Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisena kehittämistyönä vuoden 2023 aikana. Lähestymistapa oli pääosin toimintatutkimus, mutta visualisoinnin osalta hyödynnettiin myös palvelumuotoilua. Tutkimusaineisto kerättiin neljällä puolistrukturoidulla haastattelulla ja näiden analysoinnissa käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Tutkimusaineistoa rikastutettiin työpajassa, jossa työskenneltiin oppimiskahvila-menetelmää hyödyntäen. Lisäksi kehittämistyössä luotiin viisi asiakasprofiilia rakentamaan yhteistä ymmärrystä koskien vanhuusiän syrjäytymistä.</p> <p>Tutkimuksellisen kehittämistyön mukaan syrjäytyneen tai syrjäytymisvaarassa olevan ikääntyneen tavoittamista haastaa tällä hetkellä avun tarpeen tunnistamisen vaikeus, sillä tämä ei välttämättä näy ulospäin. Vaikka syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva tunnistettaisiinkin, yksittäisen ihmisen voi olla vaikeaa vastata avun tarpeeseen yksityisyyden kunnioituksen, yhteistyön puuttumisen sekä ajan puutteen vuoksi. Ratkaisuna tunnistamisen ja tavoittamisen edistämiseen nähtiin laaja-alainen tiedottaminen etenkin syrjäytymisestä ja siihen liittyvistä tekijöistä, kohtaamisiin panostaminen, yhteistyön lisääminen sekä ennalta ehkäisevät toimet, kuten oikea-aikainen tuki ja ikääntyneen aktiivisen toimijuuden mahdollistaminen.</p>		
Asiasanat Ikääntynyt, syrjäytyminen, osallisuus, yksinäisyys, etsivä vanhustyö, luottamus		

Abstract

Author(s) Johanna Ruuhijärvi	Type of Publication Master's Thesis	Published Autumn 2023
	Number of Pages 77	
Title of Publication Research-based development of the identification and outreach of elderly people, who are marginalised and at risk of social exclusion in the wellbeing services county of Päijät-Häme		
Degree, Field of Study Master of Social and Health Care		
Organisation of the client (if the thesis work is commissioned by another party) Wellbeing services county of Päijät-Häme		
Abstract <p>The aim of this thesis was to improve the identification and outreach of elderly people over the age of 65 who are marginalised and at risk of social exclusion in the wellbeing services county of Päijät-Häme. The aim was to describe the factors leading to the social exclusion of older people and to find out the root reasons why elderly people who are marginalised or at risk of social exclusion cannot be reached. The thesis was implemented as part of the Sustainable and Effective Health and Social Services in Päijät-Häme project, where it provided a research-based knowledge base for the outreach work of the elderly developed in the project.</p> <p>The research-based development work was carried out during 2023. The primary approach used was action research, but service design was also utilized in visualization. The research material was collected with four semi-structured interviews and content analysis based on the collected data was used for analysis. The research material was enriched in a workshop that utilized the learning café method. In addition, five customer profiles were created in the development work to build a common understanding of the social exclusion of the elderly.</p> <p>According to research-based development work, reaching an elderly person who is marginalized or at risk of social exclusion is currently challenged by the difficulty of identifying the need for help. Even if a socially excluded or at-risk individual is identified, it may be difficult to respond to the need for help due to respect for privacy, lack of cooperation and lack of time. The solution to promoting identification and outreach was seen as comprehensive communication, especially regarding social exclusion and related factors, investment in personal encounters, increased collaboration, and preventive measures.</p>		
Keywords Elderly, social exclusion, participation, loneliness, outreach work for elderly, trust		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Tutkimuksellisen kehittämistyön lähtökohdat	3
2.1	Kohdeorganisaatio.....	3
2.2	Aihevalinnan perusteet ja ajankohtaisuus	4
2.3	Tavoite, tarkoitus ja tutkimuskysymykset	5
3	Vanhuusiän syrjäytyminen	7
3.1	Haavoittuvassa asemassa olevat ikääntyneet.....	7
3.2	Vanhuusiän syrjäytymisen muodot.....	8
3.3	Ikääntyneen yksinäisyys	9
3.4	Etsivä vanhustyö.....	10
3.5	Ikääntyneen osallisuus syrjäytymisen ehkäisyssä	12
4	Tutkimuksellisen kehittämistyön toteutus	15
4.1	Tutkimuksellisen kehittämisen lähestymistavat	15
4.1.1	Toimintatutkimus.....	15
4.1.2	Palvelumuotoilu	16
4.2	Aineistonkeruumenetelmät ja toteutus	17
4.2.1	Asiakasprofiilit.....	17
4.2.2	Puolistrukturoidut eli teemahaastattelut	19
4.2.3	Oppimiskahvila eli learning café.....	21
4.3	Aikataulu ja eteneminen.....	23
4.4	Aineiston analysointi	26
5	Tulokset.....	30
5.1	Vanhuusiän syrjäytymistä kuvaavat asiakasprofiilit	30
5.2	Teemahaastatteluiden tulokset	38
5.2.1	Vastaus 1. tutkimuskysymykseen	38
5.2.2	Vastaus 2. tutkimuskysymykseen	43
5.3	Työpajan tulokset.....	51
6	Pohdinta	53
6.1	Tulosten tarkastelu	53
6.2	Eettisyys ja luotettavuus	61
6.3	Hyödynnettävyys ja jatkotutkimusaiheet.....	64
	Lähteet.....	67

Liite 1. Tutkimuslupapäätös

Liite 2. Teemahaastattelurunko

Liite 3. Tiedote haastatteluun kutsuttavalle

Liite 4. Suostumuslomake haastatteluun osallistuvalla

Liite 5. Opinnäytetyötä koskeva tietosuojailmoitus

1 Johdanto

Euroopan unioni on nimennyt yhdeksi ikääntyvien yhteiskuntien keskeisimmistä haasteista vanhuusiän syrjäytymisen (Aartsen ym. 2018, 1), jolla on todettu olevan kielteisiä vaikutuksia niin valtioihin, yhteisöihin kuin yksilöihinkin. Yksinkertaisimmillaan syrjäytymisellä tarkoitetaan jäämistä syrjään valtaväestöstä ja yhteiskunnasta, joka vanhuusiällä johtaa eriarvoisuuden mahdollisuuksissa kontrolloida omaa elämää sekä tehdä siihen liittyviä valintoja. (Walsh ym. 2017, 93.) Suomi on hyvinvointivaltio, jonka peruseriaatteisiin kuuluu avun ja hoivan saamisen mahdollisuus tulotasosta tai sosiaalisista suhteista riippumatta (Kröger ym. 2019, 124). Vanhuusiän syrjäytymisen olemassaolo koskee kuitenkin myös Suomea, sillä Eurostatin tilastojen mukaan vuonna 2019 15,3 prosenttia Suomessa asuvista yli 64-vuotiaista eli köyhyys- tai syrjäytymisriskissä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022, 20). Kyse on merkittävästä ajanjaksosta ihmisen elämässä, sillä vanhuusikä voi parhaimmillaan venyä jopa 40 vuoden mittaiseksi (Vaarama & Jylhä 2020, 317). Tästä huolimatta yhteiskunnallinen keskustelu syrjäytymisestä on perinteisesti keskittynyt lähinnä nuoriin kohdistuvaan syrjäytymiseen (Topo ym. 2021, 290).

Ikääntyneiden syrjäytyminen ja siihen liittyvät kysymykset nousivat ajankohtaiseksi koronapandemian aikana. Koronavirukset ovat ryhmä viruksia, jotka aiheuttavat ihmisillä lieviä hengitystietulehduksia. Vuonna 2019 Kiinan Wuhanissa alkoi kuitenkin epidemia, jonka aiheuttaja oli ihmiselle vieras koronavirus nimeltään COVID-19. Kiinasta COVID-19 levisi maailmanlaajuisesti ja Maailman terveysjärjestö WHO julisti koronavirusepidemian pandemiaksi 11.3.2020. Terveillä aikuisilla virus on yleensä henkeä uhkaamaton hengitystieinfektio, mutta iäkkäillä ja perussairailla saattaa johtaa jopa kuolemaan. (Anttila 2023.) Taudin leviämistä pyrittiinkin hillitsemään sekä suosituksin että rajoituksin, jotka vähensivät lähikontaktien määrää. Tämän vuoksi ikääntyneiden kotiin eristäytyminen lisääntyi, mikä aiheutti muun muassa palveluiden piiriin hakeutumisen vähentymistä sekä yksinäisyyden ja turvattomuuden tunteen lisääntymistä. (Rissanen ym. 2022, 17, 139.)

Koronaepidemian vaikutukset hyvinvointiin ja terveyteen tulevat näkymään yhteiskunnassa vielä pitkään, sillä epidemiavuodet ehtivät aiheuttaa runsaasti hoito- ja palveluvelkaa. Osittain tämä johtui perusterveydenhuollon palvelujen järjestämisen vajeesta ja osittain väestön haluttomuudesta hakeutua vastaanotoille. Koronaepidemia on ollut haasteellinen myös mielenterveyden kannalta ja psyykinen oireilu onkin lisääntynyt useilla väestöryhmillä. Jo aikaisemmin haavoittuvassa asemassa olevat väestöryhmät, kuten ikääntyneet, ovat olleet erityisen alttiita koronaepidemian haitallisille vaikutuksille. (Rissanen ym. 2022, 18.)

Myös Päijät-Hämeessä ikääntyneiden palveluntarve on kasvanut entisestään koronaepidemian myötä. Tämä on merkittävä tieto, sillä Päijät-Hämeessä eläkeikäisten osuus muusta

väestöstä on keskimääräistä suurempi verrattuna muihin maakuntiin. Vuonna 2019 70–74-vuotiaat olivat Päijät-Hämeen suurin ikäryhmä (Päijät-Hämeen liitto 2020, 7) ja 75-vuotiaiden väestöosuuden odotetaan kasvavan keskimääräistä nopeammin vuoteen 2030 mennessä. Sosiaali- ja terveyspalveluissa henkilöstövaje on vaikeuttanut väestön peruspalveluiden saantia ja hoidon jatkuvuutta, minkä lisäksi väestö sairastaa alueella keskimääräistä enemmän. (THL:n asiantuntijaryhmä 2022, 6, 8.)

Päijät-Hämeen hyvinvointialueella on siis noussut esiin selkeä tarve vastata ikääntyneiden lisääntyneisiin palveluiden tarpeeseen. Tähän viittaa myös vuonna 2023 valmistunut Ikääntyneiden palveluiden järjestämissuunnitelma, jonka ydintavoitteena on arvokas ikääntyminen omaehtoisesti, kestävästi ja laadukkaasti. Yksi järjestämissuunnitelman kehityskärjistä sisältää ennaltaehkäisevien toimien ja omaehtoisten ratkaisujen vahvistamisen. Sen tarkoituksena on vahvistaa ennaltaehkäiseviä toimintamalleja sekä varhaista tukea muun muassa luomalla järjestelmällinen malli etsivään vanhustyöhön osana Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta. (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2023a.) Etsivällä työllä halutaan mahdollistaa syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden pääseminen varhaisen tuen piiriin (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2023b, 10).

Tarve opinnäytetyölle nousi esiin Päijät-Hämeen etsivän vanhustyön suunnittelun yhteydessä, sillä etenkin syrjäytyneiden, kotiin eristäytyneiden ikääntyneiden tavoittaminen koettiin haasteelliseksi. Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisenä kehittämistyönä ja sen tavoitteena oli parantaa yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista, jotta heidän olisi mahdollista saada tukea merkityksellisen elämän rakentamiseen. Tarkoituksena oli kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä sekä selvittää juurisyyt sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta.

Tutkimuksellinen kehittämistyö toteutettiin osana Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta. Sen tuloksia hyödynnetään, kun Päijät-Hämeen hyvinvointialueelle kehitetään järjestelmällistä ikääntyneiden etsivän työn mallia yhteistyössä kuntien, seurakuntien, järjestöjen sekä vanhusneuvostojen edustajien kanssa.

2 Tutkimuksellisen kehittämistyön lähtökohdat

2.1 Kohdeorganisaatio

Hyvinvointialue on valtiosta ja kunnista erillinen julkisoikeudellinen yhteisö, jolla on omalla alueellaan itsehallinto. Hyvinvointialueen lakisääteisiin tehtäviin kuuluu sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestäminen. Suomi jaettiin 21 hyvinvointialueeseen 1.1.2023 yhdenvertaisten palvelujen takaamiseksi koko Suomessa. Tarve uudenaikaiseen sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteeseen nousi yhteiskunnan muutoksista, joiden taustalla oli huoltosuhteen muuttuminen väestön ikääntymisen sekä syntyvyyden laskemisen myötä. (Sote-uudistus 2022.)

Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön kohdeorganisaationa oli Päijät-Hämeen hyvinvointialue, johon kuuluvat Asikkala, Hartola, Heinola, Hollola, Iitti, Kärkölä, Lahti, Orimattila, Padasjoki ja Sysmä (Päijät-Hämeen hyvinvointialue). Tutkimuksellinen kehittämistyö tehtiin osana Päijät-Hämeen hyvinvointialueella vuosina 2023–2025 toteutuvaa Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta, joka on osa Suomen kestävän kasvun ohjelmaa (Innokylä 2023b; Sosiaali- ja terveysministeriö).

Ohjelma jakautuu neljään pilariin (Sosiaali- ja terveysministeriö). Tämä tutkimuksellinen kehittämistyö kohdistui pilariin 4, jonka tavoitteena on muun muassa purkaa koronatilanteen aiheuttamaa hoito-, kuntoutus- ja palveluvelkaa uusien toimintamallien ja digitaalisten palvelujen avulla, nopeuttaa hoitoon pääsyä uusia toimintatapoja käyttöön ottaen, tuoda palveluja kaikkien ihmisten saataville sekä uudistaa palveluja kustannusvaikuttavasti ja ihmislähtöisesti (Valtioneuvosto 2021, 9, 11). Pilari jaetaan edelleen viiteen investointiin, jotka tukevat toisiaan. Investointi 1 tavoitteena on edistää hoitotakuun toteutumista sekä purkaa hoito-, kuntoutus- ja palveluvelkaa, jota koronavirusepidemia aiheutti sosiaali- ja terveydenhuollossa. Yleisesti ottaen kriisi vaikutti eniten niihin ihmisryhmiin, jotka olivat haavoittuvassa asemassa jo ennen COVID-19-pandemiaa. (Valtioneuvosto 2021, 269, 286.)

Investointi 1 on Päijät-Hämeen hyvinvointialueella jaettu vielä viiteen osaprojektiin (Innokylä 2023b). Osaprojektissa Varhainen tuki yhtenä haavoittuvassa asemassa olevana kohde-ryhmänä ovat ikääntyneet, joiden varhaisen tuen tarpeisiin vastaamiseksi kehitetään ikääntyneiden etsivän työn mallia (Innokylä 2023a). Tämä tutkimuksellinen kehittämistyö tehtiin osana Varhaisen tuen osaprojektia, jossa se toi tutkimuksellista tietopohjaa osaprojektissa kehitettävään ikääntyneiden etsivään työhön.

2.2 Aihevalinnan perusteet ja ajankohtaisuus

Päijät-Hämeessä laadittiin vuonna 2021 suunnitelma ikääntyvän väestön tukemiseksi yhteistyössä Päijät-Soten, alueen kuntien, vanhusneuvostojen ja kolmannen sektorin edustajien kanssa. Suunnitelman ydintavoitteeksi muodostui, että Päijät-Hämeessä olisi turvallista ikääntyä ja elää oman näköistä elämää. Sen laatimiseen liittyvissä työpajoissa vanhusneuvostot, yhdistykset ja sidosryhmät nostivat haasteeksi muun muassa ikääntyneiden yksinäisyyden ja turvattomuuden, digisyrjäytymisen, mielen haasteet ja päihteet sekä tiedon saannin ja tukiverkkojen puutteet. (Päijät-Sote 2021.)

Samanlaista viestiä ikääntyneiden tilanteesta kertoi vuonna 2022 Päijät-Hämeen hyvinvointialueella toteutettu hoito- ja palveluvelan analyysi, joka teetettiin osana Kestävän kasvun ohjelman Pilari 4:n suunnitteluvaihetta. Analyysin tavoitteena oli luoda tulevalle Päijät-Hämeen hyvinvointialueelle kokonaiskuvaava koronapandemian aiheuttamasta sote-palveluiden hoito- ja palveluvajeesta erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia asiakasryhmiä koskien. Tavoitteena oli myös tunnistaa palveluiden kehittämistarpeita sekä tukea näiden määrittelyä, suunnittelua ja kohdistamista. Analyysissä hyödynnettiin Päijät-Hämeen asiantuntijoiden haastatteluja, sidosryhmäkyselyä sekä valmiina olevaa alueellista sekä kansallista dataa. Analyysin mukaan merkittävimmät pandemian aiheuttamat vaikutukset kohdistuivat nuoriin aikuisiin ja ikääntyneisiin. Ikääntyneiden kohdalla koronapandemian aiheuttamat vaikutukset näkyivät etenkin fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn heikentymisenä. Samaan aikaan ikääntyneiden ongelmat ovat muuttuneet monitahoisemmiksi. Ikääntyneisiin kohdistuvien huoli-ilmoitusten määrä on kasvanut lähes 90 % ja yhteydenotot ikääntyneiden sosiaalipäivystykseen kymmenkertaistuneet pandemia-aikana. (Nordic Healthcare Group 2022, 4, 6, 9.)

Ikääntyneiden ongelmien muuttumiseen monitahoisemmiksi vaikuttaa etenkin ikääntyneiden pandemian aikainen tunnollinen ja muita ryhmiä pidempiaikaisempi koteihin eristäytyminen, mikä on vähentänyt arkista liikkumista ja sosiaalisia kontakteja. Edelleen on havaittavissa, että osa ikääntyneistä ei uskalla toimia arjessa normaalisti. Myös ikääntyneiden yksinäisyys ja turvattomuus ovat lisääntyneet. Hoito- ja palveluvelan analyysin sidosryhmäkyselyn mukaan 48 % hyvinvointialueiden vastaajista (n=63) koki, että yksinäisyydellä ja sosiaalisella eristäytymisellä on suuri vaikutus ikääntyneiden terveyteen ja hyvinvointiin. Päijät-Hämeen hyvinvointialueella vastaava lukema oli 50 % mutta vastaajia kyselyyn oli vain kaksi. Myös palveluiden piirin hakeutuminen esimerkiksi terveystalouksissa vähentyi pandemian aikana, minkä vuoksi palveluiden piiriin hakeutuvat ikääntyneet ovat usein aiempaa heikommassa kunnossa. Myös ikääntyneiden päihdeongelmat ovat lisääntyneet. Hyvinvointialueiden sidosryhmäkyselyyn vastanneista 51 % (n=64) koki, että palvelujen

jatkuvuuden ja koordinoinnin pirstaloitumisella on suuri vaikutus ikääntyneiden hyvinvointiin ja terveyteen. Päijät-Hämeessä vastaava luku oli 100 % (n=2). Kehitystarpeena onkin lisätä ikääntyneiden sosiaalisten kontaktien määrää syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisemiseksi. Myös ikääntyneiden palvelurakenteen kehittämistä tulisi jatkaa. (Nordic Healthcare Group 2022, 26–29.)

Ikääntyneiden palvelutarpeisiin vastaamisen vaikeus ei koske ainoastaan Päijät-Hämettä. Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa, jossa luvataan tarpeenmukaiset sosiaali- ja terveyspalvelut kaikille niitä tarvitseville, on tunnistettu hoivaköyhyyttä. Hoivalla tarkoitetaan huolehtimista ihmisen hyvinvoinnista sekä siihen liittyvistä tarpeista. Etenkään pienituloisimmat ja sairaimmat ikääntyneet eivät nykyjärjestelmässä saa riittävästi tukea päivittäisten asioiden hoitamiseen, kuten liikkumiseen tai kodinhoitoon. (Kröger ym. 2019, 124, 132.) Ongelmien kasautuminen sekä avun saannin puute voi pahimmillaan johtaa peruuttamattomiin tekoihin. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2021 188 yli 65-vuotiasta teki itsemurhan (Tilastokeskus a), joten voidaan todeta, että kyseisen vuoden joka toisena päivänä yksi ikääntynyt Suomessa päätyi päättämään elämänsä oman käden kautta.

Ikääntyneiden palveluiden kehittämiseksi onkin nähty tarve myös valtakunnallisesti. 20.6.2023 julkaistiin pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma Vahva ja välittävä Suomi. Hallitusohjelma nostaa esiin väestön ikääntymisen ja palvelutarpeen kasvun, eriarvoistumiskehityksen sekä valtakunnallisen työvoimapulan sosiaali- ja terveyspalveluissa. Näiden nähdään koettelevan palvelujärjestelmän kykyä tarjota palveluja niitä tarvitseville. Tavoitteena on siirtää painopistettä korjaavista palveluista varhaiseen tukeen, apuun ja ennaltaehkäisyyn. Sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta ja ikäihmisten kotona pärjäämistä on tarkoitus parantaa muun muassa osoittamalla järjestöavustuksia kolmannelle sektorille sekä seurakuntien toimijoille löytävän työn tehostamiseksi. (Valtioneuvosto 2023, 20, 23.)

2.3 Tavoite, tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteena oli parantaa syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien yli 65-vuotiaiden ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista, jotta heidän olisi mahdollista saada tukea merkityksellisen elämän rakentamiseen. Tarkoituksena oli kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä yhteisen ymmärryksen luomiseksi sekä selvittää juurisyitä sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta.

Kehittämistyön tuloksia on tarkoitus hyödyntää soveltuvin osin Päijät-Hämeen hyvinvointialueella kehitettävässä ikääntyneiden etsivässä työssä. Etsivän työn tavoitteena on, että yli

65-vuotiaiden kotiin eristäytyminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella vähenee ja että syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva ikääntynyt tulee löydetyksi. Lisäksi tavoitteena on, että yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien sosiaalinen, psyykinen ja fyysinen toimintakyky paranee sekä osallisuuden tunne vahvistuu. Ikääntyneiden et-sivästä työstä tavoitellaan järjestelmällistä mallia Päijät-Hämeen hyvinvointialueelle.

Kehittämistyön tutkimuskysymykset olivat seuraavanlaiset:

1. Miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta?
2. Mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin?

3 Vanhuusiän syrjäytyminen

3.1 Haavoittuvassa asemassa olevat ikääntyneet

COVID-19-pandemiasta puhuttaessa viitataan usein sen vaikutuksesta etenkin haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisryhmiin (Rissanen ym. 2022, 18). Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen mukaan haavoittuvassa asemassa olevilla tarkoitetaan väestöryhmää, jolla oman vaikutusvaltansa ulkopuolella olevien tekijöiden vuoksi ei ole samoja mahdollisuuksia kuin muilla väestöryhmillä, ja on tämän vuoksi vaarassa ajautua eriarvoiseen asemaan (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019, 15).

Vaikka Päijät-Hämeessä vanhusneuvostot, yhdistykset ja sidosryhmät muistuttavatkin, että ikääntyneet ovat heterogeeninen ryhmä ja että ikääntyneillä ovat omat, yksilölliset tarpeensa (Päijät-Sote 2021), ikääntyneet saatetaan automaattisesti luokitella haavoittuvaksi väestöryhmäksi. Toinen näkökulma taas tuo haavoittuvuuden esiin sosiaalisena rakenteena, jossa tietyt ihmisen lähtökohdat ja kokemukset johtavat herkemmin haavoittuvaan asemaan. Väestöryhmää ei siis itsessään nähdä haavoittuvana, vaan väestöryhmään kuuluvien ihmisten asema suhteessa muihin ihmisiin aiheuttaa kyseisen ryhmän haavoittuvuuden. Tällöin yhteiskunnan tehtävänä on varmistaa, etteivät yksilön lähtökohdat automaattisesti johda haavoittuvaan asemaan. (Nieminen 2022, 21–22.)

Haavoittuvuus voi ilmetä myös yksittäisessä asiayhteydessä. Vuoden 2022 sosiaalibarometrissä haavoittuvassa asemassa olemista arvioitiin hyvinvointia ja terveyttä edistävien palveluiden tavoittamisen näkökulmasta. Tällöin haavoittuvassa asemassa oleviksi ikääntyneiksi mainittiin pitkäaikaissairaat, kotihoitoa tarvitsevat, haja-asutusalueilla asuvat sekä digipalveluita käyttämättömät (Eronen & Londén 2022, 57–58). Sairauksien edessä alimmissa sosioekonomisissa asemassa olevat ihmiset taas ovat yleensä haavoittuvampia kuin ylemmässä asemassa olevat, sillä heidän kestokykynsä kuormittavia elämäntapoja tai elämäntilanteita kohtaan on heikompi (Maunu ym. 2016, 189, 191). Tilastokeskuksen määritelmän mukaan sosioekonomisella asemalla tarkoitetaan ihmisen yhteiskunnallista asemaa, joka perustuu hänen sosiaalisiin ja taloudellisiin ominaisuuksiinsa (Tilastokeskus b). Tämä asema muodostuu hyvinvoinnin aineellisista voimavaroista, kuten tuloista, sekä niistä edellytyksistä, joita tarvitaan näiden hankkimiseen, kuten koulutuksesta ja ammatista (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021).

Vaikka termi ”haavoittuvuus” kuvaa hyvin tiettyjä ihmisryhmiä, sen käyttöä on myös kritisoitu monissa julkaisuissa. Termi koetaan ihmisiä leimaavana ja sen käytön pelätään vaikuttavan negatiivisesti haavoittuvassa asemassa olevien toimintaan sekä heidän mahdollisuuksiinsa tuoda mielipiteitänsä julki. Huomio olisikin hyvä kääntää haavoittuvassa asemassa olevista

ihmisistä esimerkiksi heidän elämäntilanteisiinsa tai jopa yhteiskuntaan, instituutioihin sekä hyvinvointipalveluihin. Kyseistä kohderyhmää koskevissa tutkimuksissa lähestymistavat tulisi miettiä tutkimuksen kohteena olevia voimauttaviksi. (Virokannas ym. 2020, 18–19.)

3.2 Vanhuusiän syrjäytymisen muodot

Jos yhteiskunta epäonnistuu haavoittuvassa asemassa olevien tarpeiden huomioimisessa, tämä voi lisätä syrjäytymisen riskiä (Virtanen ym. 2022, 1). Syrjäytymisellä viitataan yksilöiden ja ryhmien erottautumiseen yhteiskunnan valtavirrasta (Walsh ym. 2017, 81). Käsitteenä se kuvaa yhteiskunnallista huono-osaisuutta ja sen eri ilmenemismuotoja. Syrjäytymisen taustalla voi olla monia eri tekijöitä, jotka estävät täysipainoisen osallistumisen normaaleihin yhteiskunnan toimintoihin. Etenkin elämän muutosvaiheet, kuten työ- tai parisuhteen päättymisen, aiheuttavat alttiutta syrjäytymiseen. (Liukonen.) Ikääntyneen syrjäytymisen tai sen uhka on usein yhteydessä aikaisempiin elämäntilanteisiin, kuten pieneen palkkaan tai fyysisesti hyvin kuormittavaan työhön. Riski syrjäytymiseen lisääntyy viimeisten elinvuosien aikana muun muassa heikentyneen terveyden, sairauskulujen sekä läheisten sairastumisten tai kuolemien myötä. (Topo ym. 2021, 295.)

Syrjäytyminen vaikuttaa ikääntyneen mahdollisuuksiin kontrolloida omaa elämää ja tehdä siihen liittyviä valintoja. Eriarvoiset mahdollisuudet näyttäytyvät erilaisissa yhteyksissä, kuten asuinalueilla ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa. (Walsh ym. 2017, 88.) Syrjäytyminen voidaan jakaa viiteen eri ulottuvuuteen: taloudelliseen, sosiaalisiin suhteisiin, yhteisöihin ja paikkoihin, palveluihin sekä kansalaisuuteen liittyvään syrjäytymiseen (Lee 2020, 431).

Taloudellinen syrjäytyminen tarkoittaa tilannetta, jossa tulot eivät riitä ihmisarvoiseen elämään (Topo 2021, 292). Tutkimusten mukaan eläkeläiset kokevat vaikeuksia etenkin terveysmenojen kattamisessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2022, 21). Taloudellista syrjäytymistä tarkastellessa on huomioitava saatavilla olevien resurssien lisäksi myös yksilön tarpeet sekä mahdollisuudet, sillä eri ihmiset ja ihmisryhmät hyötyvät samoista resursseista eri tavalla. Myös palveluista syrjäytyminen on usein kytköksissä yksilön pieniin tuloihin. Muita vaikuttavia tekijöitä palveluista syrjäytymiseen ovat ikääntyneen syrjässä oleva asuinpaikka, yksinasuminen, matala koulutustaso ja sosiaalinen eristäytyminen, sekä palveluiden saavutettavuus ja järjestämisen tapa. (Topo ym. 2021, 291, 293.) Esimerkiksi lähes kaikilla yhteiskunnan alueilla vaikuttava digitalisaatio sekä uudet teknologiat luovat mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja palveluiden toteuttamiseen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 30). On todettu, että internetin ja teknologian käyttö voivat jopa estää huonokuntoisen ikääntyneen syrjäytymistä (Sacker ym. 2017, 681), mutta toisaalta ne edellyttävät taitoa, halua ja kykyä hyödyntää sähköisiä palveluita. Digikehityksestä jäljessä oleva ikääntynyt ei

välttämättä ole kykenevä hyödyntämään itsenäisesti sähköistä asiointia. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 31.) Palveluista syrjäytymistä aiheuttaa myös se, etteivät ikääntyneet pääse vaikuttamaan itseään koskevien palveluiden suunnitteluun ja toteutukseen (Topo ym. 2021, 293).

Ikääntyneen asuinympäristö voi joko ehkäistä tai aiheuttaa syrjäytymistä. Yhteisöihin ja paikkoihin liittyvään syrjäytymiseen sekä sen ehkäisyyn liittyikin vahvasti asuinympäristön esteettömyys ja saavutettavuus, joka mahdollistaa mielekkään kotona asumisen sekä elämisen osana paikallista yhteisöä. (Topo ym. 2021, 294.) Dahlbergin ja McKeen (2018, 183) mukaan erityisesti maaseudulla asuvilla ikääntyneillä kokemus omasta hyvinvoinnista on yhteydessä yhteisöihin liittyvään syrjäytymiseen. Kaupungeissa taas syrjäytyminen palveluista aiheuttaa enemmän vaihtelua hyvinvoinnin kokemisessa.

Kansalaisuuteen liittyvä syrjäytyminen vähentää yksilön tai ryhmän vaikutusmahdollisuuksia sekä näkökulmien kuulemistä. Syrjäytyminen voi olla jäämistä syrjään poliittisesta, vapaaehtois- tai kansalaistoiminnasta. Sosiaalsiin suhteisiin liittyvä syrjäytyminen taas on sidoksissa elämäntilanteisiin, joissa ihmisellä ei ole tarpeeksi hänelle itselleen merkityksellisiä sosiaalisia suhteita, verkostoja tai tukea. Ihmiseltä voi myös puuttua mahdollisuudet osallistua ympäröivään yhteiskuntaan. (Topo ym. 2021, 293–294.) Sosiaalinen syrjäytyminen voi olla seurausta muun muassa fyysisen toimintakyvyn heikentymisestä (Jyväkorpi ym. 2020, 339).

3.3 Ikääntyneen yksinäisyys

Yksinolo ja etenkin yksinäisyys ovat vahvasti yhteydessä sosiaaliseen syrjäytymiseen (The ROSEnet COST Action 2020, 7). Yksinolo ei automaattisesti tarkoita yksinäisyyden kokemusta ja toisaalta väkijoukossa on mahdollista kokea itsensä yksinäiseksi. Yksinäisyys on subjektiivinen tunne, joka näkyy tyytymättömyytenä haluttujen ja toteutuneiden sosiaalisten suhteiden välillä. (Kraav 2022, 23.) Toisin sanoen yksilön sen hetkinen elämä ei vastaa niihin toiveisiin, joita hän sosiaaliselta elämältään odottaa (Karisto & Tiilikainen 2017, 535). Nämä odotukset voivat liittyä esimerkiksi elämän aikana omaksuttujen roolien menettämiseen esimerkiksi leskeksi jäämisen tai eläköitymisen myötä. Myös menetetyt roolit, kuten lapsettomuus, voit aiheuttaa yksinäisyyden kokemuksen. (Tiilikainen 2016, 89.)

Yksinäisyyttä koetaan aina suhteessa johonkin, kuten lähisuhteisiin, yhteisöihin tai yhteiskuntaan (Rahikka ym. 2020, 105). Robert Weiss (1973) jaottelee yksinäisyyden emotionaaliseen ja sosiaaliseen yksinäisyyteen. Hänen mukaansa emotionaalista yksinäisyyttä aiheuttaa läheisen kiintymyssuhteen puuttuminen tai menettäminen ja sitä voi verrata

hylätyksi tulemisen tunteeseen. (Tiilikainen 2016, 21.) Se voi saada alkunsa heti ihmissuhteen katkettua (Karisto & Tiilikainen 2017, 529).

Sosiaalisen yksinäisyyden Weiss taas kuvaa aiheutuvan sosiaalisten kontaktien tai sosiaalisen vuorovaikutuksen vähäisyydestä, täydellisestä puuttumisesta tai yhteydentunteen poissaolosta (Tiilikainen 2016, 21). Sosiaalinen verkosto voi siis olla hyvinkin laaja, mutta suhteiden sisältö ei vastaa toiveisiin (Rahikka ym. 2020, 109). Sosiaalinen yksinäisyys on verrattavissa koettuun ulkopuolisuuteen (Tiilikainen 2016, 21), joka kehittyy pidemmän ajan kuluessa (Karisto & Tiilikainen 2017, 529). Emotionaalista yksinäisyyttä ei voi poistaa millä tahansa ihmissuhteella mutta sosiaaliseen yksinäisyyteen on mahdollista vaikuttaa sosiaalisen verkoston laajentamisella sekä vuorovaikutusta lisäämällä (Tiilikainen 2016, 21).

Yksinäisyys voi olla tilapäinen kokemus, joka menee nopeasti ohi. Tilanteinen yksinäisyys liittyy elämäntilanteisiin, muutoksiin tai kriiseihin, jotka voivat Saaren (2010) mukaan kuitenkin myös kroonistua. (Karisto & Tiilikainen 2017, 529, 531.) Esimerkiksi eläkkeelle jääminen saattaa aiheuttaa yksinäisyyttä, kun työyhteisön jäsenet eivät enää jaakaan samaa arkitodellisuutta (Rahikka ym. 2020, 10). Yksinäisyys voi myös olla aikaan sidottua. Ikääntyneitä yksinäisyys koettelee monesti erityisesti iltaisin ja viikonloppuisin (Karisto & Tiilikainen 2017, 529, 531), jolloin Weiss (1973) kuvaa sen liittyvän erityisesti emotionaaliseen yksinäisyyteen (Tiilikainen 2016, 24–25).

Yksinäisyys voi tuntua fyysisesti pahana olona (Rahikka ym. 2020, 112). Tutkimustulokset osoittavat, että sosiaalisten kontaktien puuttumisella ja yksinäisyydellä voi myös olla haitallisia vaikutuksia ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin (Kraav 2022, 11–12; Topo 2021, 293; Yang ym. 2016, 578). Tämä voi johtaa lisääntyneeseen palveluntarpeeseen ja tuoda lisäkustannuksia yhteiskunnalle (Topo 2021, 293). Yksinäisyyden merkitys on tunnustettu myös valtakunnallisesti, sillä vuoden 2023 hallituksen ohjelma nostaa yksinäisyyden esiin kansansairauksien riskitekijänä (Valtioneuvosto 2023, 27). Olisikin tärkeää pyrkiä tunnistamaan rakenteellisia ja yksilöllisiä, sekä ikääntyneen elämäntilanteeseen ja aikaisempiin kokemuksiin liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttavat sosiaalisista suhteista syrjäytymiseen sekä yksinäisyyteen. Näitä huomioimalla on mahdollista tukea ikääntyneen osallisuutta sosiaalisissa verkostoissa ja vähentää yksinäisyyden kokemuksia. (Topo 2021, 293.)

3.4 Etsivä vanhustyö

Etsivä työ on perinteisesti kuvailtu etenkin ideologina ja asenteena, jossa jokainen ihminen nähdään arvokkaana ja arvostavan kohtelun ansainneena. Ihmisellä koetaan olevan oikeus tulla nähdyksi, kuulluksi ja ymmärretyksi. (Mikkonen ym. 2007, 17–19.) Ideologian lisäksi etsivä työ on työmenetelmä, jossa työntekijät tarkoituksellisesti hakeutuvat syrjäytyneiden

tai syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten luo heidän omaan arjen ympäristöönsä (Juvonen 2015, 20). Etsivällä työllä pyritään löytämään palveluiden ulkopuolelle jääneitä ihmisiä, viemään palveluja heidän luo, sekä lisäämään ymmärrystä kohderyhmästä ja sen tarpeista. Sitä tehdään perinteisesti niiden kohderyhmien kohdalla, joita palvelut eivät tavoita tai joiden tarpeisiin ei pystytä vastaamaan olemassa olevilla palveluilla. (Pascale 2022, 90.)

Etsivä työ voidaan jakaa kolmeen eri päätyyppiin sen mukaan, kuinka etsivää työtä toteutetaan. Näitä päätyyppejä ovat kotona tehtävä työ, kiertävä ja riippumaton työ. Kotona tehtävä työ toteutuu nimensä mukaisesti kohderyhmän edustajan kotona. Kiertävässä työssä kohderyhmä pyritään tavoittamaan niissä instituutioissa, joissa se perinteisesti on tavoitettavissa, kuten terveysneuvontapisteissä. Riippumatonta etsivää työtä taas tehdään kohderyhmän ”omissa paikoissa”, kuten kahviloissa tai muilla julkisilla paikoilla. (Juvonen 2015, 19.)

Vaikka etsivää vanhustyötä ei olekaan Suomessa juuri tutkittu, sitä on tehty jo melko pitkään. Etsivän vanhustyön edelläkävijöitä ovat muun muassa Pelastusarmeija ja kirkon etsivä nuorisotyö, jonka jälkeen etsivien joukkoon ovat liittyneet myös kunnat, kaupungit ja järjestöt. (Myllymäki & Huuhka 2017, 4.) Esimerkiksi Turussa etsivää vanhustyötä on kehitetty nimellä löytävä vanhustyö vuodesta 2013 lähtien. Turussa löytävän työn tehtävänä on ennen kaikkea tunnistaa ja tavoittaa tuen tarpeessa olevat ikääntyneet, antaa ikääntyneille tukea ja auttaa heitä ohjautumaan oikeisiin palveluihin. Lisäksi löytävällä työllä pyritään ennaltaehkäisemään ikääntyneiden ongelmien kasautumista raskaiden palveluiden välttämiseksi. (Jokinen ym. 2017, 3, 15.) Myös Diakonissalaitos on kehittänyt etsivää vanhustyötä jo viimeisen 10 vuoden ajan. Diakonissalaitoskin painottaa sitä, että etsivä vanhustyö on paljon muutakin kuin etsimistä ja löytämistä. Se on ennen kaikkea ratkaisujen etsimistä ikääntyneen vaikeaan elämäntilanteeseen. (Aalto ym. 2020, 3, 8.)

Pietilä ja Saarenheimo näkevät etsivän vanhustyön osana gerontologista sosiaalityötä, jolloin syrjäytyneille tai syrjäytymisvaarassa oleville ikääntyneille pyritään mahdollistamaan jatkuva palveluketju etsivän ja löytävän työn jälkeen (Pietilä & Saarenheimo 2018, 573). Sosiaalihuoltolaki (29.12.2022/1280, 15 §) määrittelee sosiaalityön asiakas- tai asiantuntijatyöksi, jossa tavoitellaan yksilöiden tai perheiden tarpeita vastaavien sosiaalisen tuen tai palvelujen kokonaisuutta, joka sopii yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa. Sosiaalityö on muutosta tukevaa työtä, jota tehdään yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa. Sen tavoitteena on muun muassa vähentää elämäntilanteeseen liittyviä vaikeuksia sekä edistää osallisuutta ja mahdollisuuksia toimia. Rossi (2021, 14) tiivistää gerontologisen sosiaalityön vanhusten parissa tehtäväksi sosiaalityöksi, jota toteuttavat gerontologiaan erikoistuneet sosiaalityöntekijät.

Hyvinvointialueiden asukkaiden saatavissa on oltava yhteissosiaalityötä, jolla edistetään sosiaalista eheyttä ja hyvinvointia (Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta 1280/2022, 7 a §). 1.7.2023 lähtien etsivän työn järjestäminen osana yhteissosiaalityötä tai muita sosiaalipalveluja on määritelty laissa. Tätä ennen etsivä työ ei ole ollut lakisääteinen tehtävä. Hallituksen ehdotuksessa eduskunnalle painotetaan, että etsivä työ pitäisi nähdä keinona tavoittaa tuen tarpeessa olevia palveluiden ulkopuolelle jääneitä henkilöitä, jotka hyötyisivät palveluista. (Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuoltolain ja terveydenhuoltolain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi HE 197/2022.) Kyseinen laki ei erottele etsivän työn kohderyhmää iän perusteella, joten sen vaikutukset ikääntyneisiin esimerkiksi Päijät-Hämeen hyvinvointialueella jäävät nähtäväksi.

Etsivässä työssä kiinnitetään erityistä huomiota yksilön kunnioitukseen sekä itsemääräämisoikeuteen (Mikkonen ym. 2017, 18). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos määrittelee itsemääräämisoikeuden yksilön oikeudeksi määrätä ja päättää omaan elämään liittyvistä asioista. Se on kaikkia yksilöitä koskeva perusoikeus olla yhdenvertainen, vapaa ja koskematon. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2023a). Myös laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista määrittää, että sosiaalihuoltoa toteuttaessa on kunnioitettava yksilön itsemääräämisoikeutta sekä otettava huomioon hänen toivomuksensa ja mielipiteensä. Tämän lisäksi yksilölle on mahdollistettava omien palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuminen. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812, 8 §.) Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (17.8.1992/785, 6 §) taas painottaa, että potilaan hoidon on tapahduttava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Itsemääräämisoikeuden huomioimiseen kuuluu myös mahdollisuus kieltäytyä hoidosta tai hoitotoimenpiteestä.

Pääsääntöisesti itsemääräämisoikeuden periaatteet ovat ihmisen eduksi. Itsemääräämisoikeuteen vetoaminen voi kuitenkin aiheuttaa myös sen, että ikääntynyt jää ilman tarvitsemiänsä palveluja, sillä niiden toteuttamisen ehtona on ikääntyneen oma halu ottaa tarjottu palvelu vastaan. Pahimmassa tapauksessa itsemääräämiskykyinen ikääntynyt voi myös toivoa ratkaisuja, jotka ovat hänen oman etunsa vastaisia ja jopa henkeä uhkaavia. (Perttola 2019, 89.) Etsivän työn keskeinen kohderyhmä ovatkin ne ihmiset, jotka hyötyisivät palveluista, mutta jotka jäävät tai jättäytyvät niiden ulkopuolelle (Mikkonen ym. 2007, 25).

3.5 Ikääntyneen osallisuus syrjäytymisen ehkäisynä

Osallisuuden edistäminen on luokiteltu yhdeksi tärkeimmäksi keinoksi ehkäistä syrjäytymistä (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2022). Osallisuus on sitä, että ihminen tuntee kuuluvansa yhteisöön ja yhteiskuntaan (Sihvo ym. 2018, 10) tai muuhun kokonaisuuteen, jossa hän pystyy olemaan osana elämän merkityksellisyyttä lisääviä vuorovaikutussuhteita tai erilaisia hyvinvoinnin lähteitä. Nämä hyvinvoinnin lähteet voivat olla joko aineettomia tai

aineellisia. Aineettomilla lähteillä tarkoitetaan esimerkiksi luottamusta ja luovuutta, aineellisilla taas muun muassa koulutusta ja toimeentuloa. Osallisuus on myös mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämään liittyviin mahdollisuuksiin, toimintoihin tai palveluihin, sekä mahdollisuutta säädellä omaa tekemistään. Se voi ilmetä myös vaikuttamisena esimerkiksi erilaisissa ryhmissä tai yhteiseen hyvään panostamalla, sekä vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin, merkityksellisyyden luomiseen ja kokemiseen osallistumalla. (Isola ym. 2017, 5.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos jakaa osallisuuden kolmeen eri osa-alueeseen: osallisuuden omassa elämässä, osallisuuteen vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa sekä osallisuuteen paikallisesti (Isola ym. 2017, 23). Osallisuus omassa elämässä tarkoittaa mahdollisuutta elää omannäköistä elämää esimerkiksi määrittelemällä, mihin toimintaan tai palveluun osallistuu (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2023b). Osallisuutta omassa elämässä on mahdollisuus lisätä kohtuullisella toimeentulolla, tarpeisiin vastaavilla palveluilla sekä mahdollistamalla tilanteita, joissa ihminen voi luoda yhteyksiä muihin ihmisiin. Tärkeää on myös vaalia ihmisen itsemääräämisoikeutta sekä vahvistaa elämän hallittavuutta ja ennakoitavuutta. Itsemääräämisoikeuden mahdollistamiseen vaikuttaa esimerkiksi informaation ymmärrettävyys, jolloin ihminen pystyy saamansa tiedon perusteella ottamaan vastuuta itseänsä koskevista asioista ja myös vaikuttamaan niihin. (Isola ym. 2017, 25.)

Osallisuus vaikuttamisprosesseissa tarkoittaa mahdollisuutta kuulua itselleen tärkeisiin ryhmiin ja yhteisöihin sekä vaikuttamista itselleen tärkeisiin asioihin. Tähän osallisuuden osa-alueeseen kuuluu vahvasti ihmisen tarve vaikuttaa sekä tulla vaikutetuksi, sekä tuntee tarpeellisuuden ja merkityksellisyyden kokemuksia. Mahdollisuus jättää jälki itsensä ulkopuolelle voi olla ihmiselle käänteentekevä. (Isola ym. 2017, 29–30.) Elämän merkityksellisyyden kokemusta ei tulisi vähätellä. Steptoen ja Fancortin (2018, 1207) tutkimuksessa todettiin sen olevan yhteydessä muun muassa vahvempaan parisuhteeseen ja laajempaan sosiaaliseen osallistumiseen esimerkiksi vapaaehtoistyössä tai kulttuuritapahtumissa, vähäisempään yksinäisyyteen ja masennusoireisiin, sekä parempaan henkiseen ja fyysiseen terveyteen.

Paikallinen osallisuus ja osallisuus yhteisestä hyvästä on mahdollisuutta yhteiseen tekemiseen sekä osallistumista yhteisen hyvän tuottamiseen ja jakamiseen (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2023b). Yhteisen hyvän tuottaminen tarkoittaa esimerkiksi ihmisen omassa elinympäristössä ilmenneeseen tarpeeseen vastaavaa toimintaa silloin, kun yhteiskunta tai olemassa olevat markkinat eivät tätä pysty tuottamaan. Yhteiseen hyvään panostamalla on mahdollista saada kiitosta ja yhdenvertaisuutta yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Paikallista osallisuutta on helpointa mahdollistaa luomalla sellaisia tilanteita ja toimintaa,

joissa asukkailla on tilaisuus vaikuttaa yhteiseen hyvään ja näyttää omaa osaamistaan. (Isola ym. 2017, 38.)

Tutkimusten mukaan osallisuudella on positiivisia vaikutuksia ikääntyneiden terveyteen ja hyvinvointiin. Sirénin ym. (2023) mukaan erityisesti ikääntyneen vastavuoroiset suhteet, mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä sekä mahdollisuus vaikuttaa asioihin, jotka ovat yhteydessä sekä omaan että muiden ihmisten jokapäiväiseen elämään, johtavat ikääntyneen parempaan elämänlaatuun ja elämän merkityksellisyyteen. Ikäinstituutin tekemä kirjallisuuskatsaus taas tuo esiin, että osallisuuden on todettu vähentävän kuolleisuuden riskiä ja ennustavan parempaa itsearvioitua terveyttä. Sillä on myös todettu olevan yhteys hyvinvointiin ja onnellisuuteen sekä vähäisempiin masennusoireisiin. Yhteys on löydetty myös hitaampaan kognitiiviseen toimintakyvyn heikkenemiseen sekä parempaan fyysiseen terveyteen ja toimintakykyyn. (Pulkkinen 2019, 9–12.)

Ikääntyneen osallisuutta tukevat monet eri asiat. Sirén ym. (2023) painottavat etenkin sellaisten ympäristöjen mahdollistamista, joissa ikääntynyt voi olla sosiaalisesti yhteydessä toisiin ihmisiin. Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi Leen ja Yeungin (2018) mukaan tieto- ja viestintäteknologian käyttäminen ja etenkin kyky lähettää tekstiviestejä ja sähköposteja, on yhteydessä monipuoliseen osallisuuteen (Pulkkinen 2019, 24). Osallisuuden ylläpitäminen vaatii myös ikääntyneen omaa aktiivisuutta sekä motivaatiota ylläpitää sosiaalisia suhteita, osallistua erilaisiin aktiviteetteihin, sekä olla osa yhteiskuntaa (Löfgren ym. 2022, 587).

4 Tutkimuksellisen kehittämistyön toteutus

4.1 Tutkimuksellisen kehittämisen lähestymistavat

4.1.1 Toimintatutkimus

Kehittäminen liittyy nykyään lähes jokaiseen toimenkuvaan tai työtehtävään. Yleisesti ottaen organisaatioista parhaimmin pärjäävät ne, jotka vievät kehitystä eteenpäin eli toimivat kehityksen moottoreina. Nämä organisaatiot pystyvät arvioimaan jo tehtyjä toimia mutta myös tulevaisuuden näkymiä, varautumaan niihin ja joustavasti toteuttamaan omia tavoitteitaan nopeastikin muuttuvissa toimintaympäristöissä. (Ojasalo ym. 2018, 12–13.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa on perinteisesti korostettu sekä kehittämis- että tutkimustoiminnan merkitystä. Tutkimuksessa pyritään vastaamaan tiettyihin tutkimuskysymyksiin tutkimusmenetelmiä hyödyntäen, kun taas kehittämistoiminnan tavoitteena on kehittää jotakin palvelua, tuotetta tai organisaatiota. Tutkimuksellinen kehittämistyö yhdistää konkreettisen kehittämisen tutkimukselliseen lähestymistapaan. (Toikko & Rantanen 2009, 19, 156.)

Tämä opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisena, ongelmaperustaisena kehittämistyönä, sillä sen taustalla oli selkeä, työelämälähtöinen tarve muutokselle. Ojasalon ym. (2018, 19) mukaan tutkimuksellinen kehittämistyö voi saada alkunsa muutos- tai kehittämistarpeesta, jolloin siihen voi kuulua ongelmien ratkaisua ja uusien ideoiden tuottamista ja toteuttamista. Pelkän tilanteiden kuvailujen sijasta kehittämistyössä etsitään uusia, parempia ratkaisuja ja viedään asioita käytännön tasolla eteenpäin. Myös uuden tiedon tuottaminen on tärkeää, sillä se mahdollistaa aivan uudenlaisen ammatillisen tiedon syntyminen. Esimerkiksi hiljaisen tiedon dokumentoiminen voi uudistaa työelämän osaamis- ja tietoperustaa. Tässä kehittämistyössä taustaoletuksena oli, että Päijät-Hämeessä haavoittuvassa asemassa olevien ikääntyneiden parissa toimivilla tahoilla olisi hiljaista tietoa ja näkökulmia siihen, mitä olisi hyvä tehdä jatkossa toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa olevat ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin. Tämä hiljainen tieto haluttiin saada dokumentoitua näkyväksi ja valjastaa käyttöön kohderyhmän saavuttamiseksi.

Toikon ja Rantasen (2009, 21–22) mukaan tutkimuksellinen kehittämistyö voi lähtökohtaisesti painottua enemmän joko tutkimukseen tai kehittämiseen. Tässä opinnäytetyössä päädyttiin painottamaan tutkimuksellisuutta, sillä aiheen kehittäminen jatkuu Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hankkeessa. Tämän vuoksi kehittämistyön näkökulmaksi valikoitui toimintatutkimus, joka nojaa selkeästi enemmän tutkimukselliseen näkökulmaan (Toikko & Rantanen 2009, 156).

Toimintatutkimuksella tarkoitetaan osallistavaa tutkimusta, jolla pyritään yhdessä ratkaisemaan ongelmia, saamaan aikaan muutosta ja samalla luomaan ymmärrystä kyseessä olevaan ilmiöön. Lähestymistapa nojautuu ajatukseen, miten asioiden tulisi olla. Toisin sanoen se tavoittelee nykyisen todellisuuden muuttamista. (Ojasalo ym. 2018, 58.) Toimintatutkimus on kuitenkin tilanteeseen sidottua ja hyvin käytännönläheistä, jolloin se kytkeytyy tavallisten ihmisten jokapäiväiseen toimintaan. Tyypillisesti toimintatutkimuksessa sekä tutkijoiden että tutkittavien rooli on aktiivinen ja he toimivat tiiviissä yhteistyössä. (Ojasalo ym. 2018, 58.)

Toimintatutkimuksessa toiminta etenee kehänä, jossa toistuvat suunnittelu, toteutus, havainnointi ja arviointi. Alkuun määritellään päämäärät ja asetetaan työn tavoitteet, minkä jälkeen tutustutaan jo saatavilla olevaan aineistoon. Varsinainen työ alkaa kokeilemalla ja havainnoimalla, millaisia käytännön mahdollisuuksia päämäärään etenemiseksi on. Aineiston analysoinnin jälkeen arvioidaan tehtyjä asioita, tarkennetaan päämääriä ja mahdollisesti suunnitellaan uusia ratkaisuja, jotka testataan. (Ojasalo ym. 2018, 60–61.) Arviointia tehdään siis kehittämistyön kaikissa vaiheissa, jolloin sen tehtävänä on suunnata kehittämistyön kulkua ja toimia palautteena (Toikko & Rantanen 2009, 61).

Jatkuva arviointi ja sen pohjalta tehdyt toiminnanmuutokset tekevät tutkimusprosessista syklisen eli se toistuu uudestaan edellisen kehän loputtua. (Ojasalo ym. 2018, 61.) Tällöin ensimmäinen kehä antaa tavallaan vasta lähtökohdan kehittämiselle, kun kehittämistoiminnan perusteluja, toteutusta ja arviointia koetellaan. Samoja asioita tarkastellaan myös seuraavien kehien aikana, jolloin kehittämistoiminta jatkuvasti tarkentuu. (Toikko & Rantanen 2009, 67.) Loppuarviointi osoittaa, miten kehittämistyössä onnistuttiin (Ojasalo ym. 2018, 47). Myös tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä jatkuva arviointi nähtiin tärkeänä, minkä vuoksi prosessin aikana käytiin jatkuvaa dialogia työelämäedustajan kanssa.

4.1.2 Palvelumuotoilu

Yhdessä kehittämistyössä on usein piirteitä useammasta eri lähestymistavasta ja onkin täysin sallittua valita eri lähestymistavoista ne vivahteet, jotka sopivat omaan kehittämistyöhön. Tällöin on kuitenkin tärkeää eritellä, miltä osin kunkin lähestymistavan piirteet näkyvät omassa kehittämistyössä. (Ojasalo ym. 2018, 51–52.) Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön lähestymistapa painottui merkittävästi toimintatutkimukseen. Koska kehittämistyössä hyödynnettiin visualisointia yhteisen ymmärryksen luomiseksi ikääntyneiden syrjäytymisen muodoista, työssä on nähtävissä myös palvelumuotoilun piirteitä.

Ojasalon ym. (2018, 72) mukaan palvelumuotoilu eli service design on lähestymistapana käyttäjäkeskeinen, jolloin kaikki kehittäminen perustuu käyttäjien ja muiden osapuolten

toiminnan, tarpeiden ja toiveiden empaattiseen ymmärtämiseen. Tätä ymmärrystä hankitaan monipuolisesti erilaisia menetelmiä käyttäen, joten palvelumuotoilussa korostuu hyvin laaja tiedonkeruu. Tuulaniemi (2016, 117) kuitenkin korostaa, että vaikka palvelumuotoilussa korostuukin yhteiskehittäminen, kaikki palvelun osapuolet eivät kuitenkaan päätä sitä, millainen palvelu lopulta tuotetaan. Yhteiskehittämisen tavoitteena on, että kaikki palveluun liittyvät asiat ja näkökulmat tulisivat kuitenkin huomioiduksi tiedon keräämis- ja analysointivaiheessa. Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä laaja tiedonkeruu ei aikataulullisista syistä ollut mahdollista, mutta eri taustoista tulevat osallistujat toivat käsiteltävään aiheeseen monipuolisesti erilaisia näkökulmia.

Palvelumuotoilussa yksi tärkeä ominaispiirre on kokemuksellinen suunnittelu, jossa korostuu visualisointi (Ojasalo ym. 2018, 72). Toisin sanoen kehitettyjä ideoita tai palvelujen aineettomia osia tehdään visuaalisesti näkyväksi (Tuulaniemi 2016, 25). Erilaiset visualisoinnit havainnollistavat ja helpottavat eritaustaisten ihmisten keskustelua (Ojasalo ym. 2018, 72). Monesti visualisointi on myös vahvempi kommunikoinnin väline kuin kirjoitettu sana tai puhuttu kieli. Se saattaa myös nopeuttaa kehitysprosessia ja helpottaa ihmisten kannanottamista kyseessä olevaan asiaan. (Tuulaniemi 2016, 115.)

Vanhuusiän syrjäytyminen on moniulotteista (Topo ym. 2021, 291). Tämän vuoksi tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä koettiin tärkeänä, että kehittämistyöhön osallistuneiden keskuudessa olisi yhteinen ymmärrys ikääntyneiden syrjäytymisestä. Tällä haluttiin varmistaa mahdollisimman luotettavien tulosten saaminen, mutta myös helpottaa kehittämistyöhön osallistumista. Myöhemmin visuaalisia elementtejä voidaan hyödyntää, kun Päijät-Hämeeseen luodaan järjestelmällistä mallia ikääntyneiden etsivään työhön, sillä ne mahdollisesti auttavat ikääntyneen tuomisen suunnittelun keskiöön. Voidaan siis todeta, että tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä on siis myös palvelumuotoilun piirteitä etenkin visualisoinnin osalta.

4.2 Aineistonkeruumenetelmät ja toteutus

4.2.1 Asiakasprofiilit

Tieteellisessä tutkimuksessa laadullisia menetelmiä hyödynnetään etenkin silloin, kun jotakin ilmiötä halutaan kuvata ihmisten kokemusten kautta (Vilkka 2021, 17). Käsiteltävää ilmiötä ei välttämättä tunneta entuudestaan hyvin, mutta sitä halutaan ymmärtää paremmin ja kokonaisvaltaisemmin (Ojasalo ym. 2018, 105). Tässä kehittämistyössä olikin luonnollista päätyä laadullisiin menetelmävalintoihin, sillä tarve kehittämiselle oli ilmiölähtöinen. Pelkona kuitenkin oli, että tutkimukselliseen kehittämistyöhön osallistuvat näkisivät vanhuusiän syrjäytymisen ainoastaan oman kokemuksensa kautta, jolloin tutkimustuloksista

jäisi uupumaan laaja näkökulma aiheeseen. Tämän vuoksi opinnäytetyön tekijä muodosti vanhuusiän syrjäytymisestä visuaaliset kuvaukset eli asiakasprofiilit ennen tutkimusosuuden alkamista yhteisen ymmärryksen luomiseksi.

Asiakasprofiilit ovat palvelumuotoilulle perinteinen menetelmä, joka kiteyttää hankittua asiakasymmärrystä (Tuulaniemi 2016, 154). Ne ovat fiktiivisiä, kerättyyn tietoon perustuvia henkilökuvia, jotka kuvaavat tietyn ryhmän käyttäytymistä, motiiveja, tarpeita ja elämäntilanteita. Kuvitteellisesta ihmisestä tehdään visuaalinen kuvaus, jossa hänelle annetaan muun muassa nimi, kasvot, taustatiedot, käyttäytymismallit ja toiminnan motiivit. Asiakasprofiilit toimivat työkaluna, jonka avulla kehittämisen kohteena olevaa palvelua tai toimintaa voidaan ideoida aidosti kohderyhmän näkökulmasta. Ne auttavat myös viestinnässä, koska niiden avulla kaikki kehittämistyöhön osallistuvat saavat yhteisen ymmärryksen siitä, kenelle palvelua ollaan kehittämässä. (Ojasalo ym. 2018, 77.)

Alustavat asiakasprofiilit luotiin jo ennen tutkimusosuuden alkamista olemassa olevan tietoperustan pohjalta, sillä niiden avulla haluttiin varmistaa, että haastattelija eli opinnäytetyön tekijä ja haastateltava ymmärtävät käsiteltävän aihealueen samalla tavalla. Lisäksi profiileja oli tarkoitus hyödyntää haastatteluissa keskustelun viritäjinä ja eteenpäin viejinä tilanteissa, joissa keskustelua ei synny luontevasti. Lopulta profiileja ei kuitenkaan käytetty haastatteluiden tukena, sillä haastateltavilla oli syvälinen ymmärrys aihealueesta ja keskustelua syntyi niin luontevasti, että haastattelut jopa venyivät alkuperäisestä suunnitellusta ajasta. Profiileja kuitenkin hyödynnettiin myöhemmin kehittämisosuuden työpajassa.

Asiakasprofiileja luodaan yleensä useampi, jotta kehittämistyössä osataan ottaa huomioon erilaisia näkökulmia (Ojasalo ym. 2018, 77). Yleisesti on todettu, että 3–5 asiakasprofiilia on sopiva otos tietyn kohderyhmän kuvaamiseksi, eikä suurempi määrä yleisesti ottaen tuu uutta lisäarvoa. Kaikkien profiilien pitää pystyä vastaamaan samoihin kysymyksiin, jotta niitä on mahdollista vertailla keskenään. (Innokylä.) Tässä kehittämistyössä asiakasprofiilit muodostettiin pääosin luvussa 3 esitetyn tietoperustan pohjalta. Profiileja luotiin viisi kappaletta, jotta ne kattaisivat vanhuusiän syrjäytymisen eri muodot: kansalaisuuteen, yhteisöihin ja paikkoihin, sosiaalisiin suhteisiin ja palveluihin liittyvä syrjäytyminen sekä taloudellinen syrjäytyminen. Profiileissa hyödynnettiin soveltuvin osin myös Fingerroosin säätion karkeaa profilointia syrjäytymisvaarassa tai tuen tarpeessa olevista ikääntyneistä. Lisäksi profiileja täydennettiin tutkimusosuudessa tehtyjen haastatteluiden pohjalta.

Asiakasprofiileihin haluttiin myös ikääntyneen ääni. Tämän vuoksi niiden luomisessa käytettiin Ikäinstituutin Elämänote-ohjelmassa ikääntyneille tehtyjä haastatteluja, joiden antia on luettavissa kahdesta eri tutkimusraportista. Pääosin juuri ennen koronapandemiaa vuonna 2019 toteutuneilla haastatteluilla kerättiin tietoa siitä, miten järjestöt pystyvät

parhaiten olemaan ikääntyneen tukena haastavissa elämäntilanteissa (Hopponia & Vilkko 2020, 4). Tutkimusraportin toinen osa analysoi niitä merkityksiä, joita Elämänote-hankkeiden toimintaan osallistuneet ikääntyneet antoivat osallistumiselle (Hopponia ym. 2021, 10).

Asiakkaan äänen kuulemiseksi hyödynnettiin myös netnografiaa eli internetiin soveltuvaa etnografiaa. Etnografiassa tarkastellaan ja pyritään ymmärtämään tutkimuskohdetta osallistumalla sen piirissä olevien ihmisten arkeen. Netnografiassa osallistumisessa hyödynnetään sosiaalisen median ja internetin erilaisia foorumeita, tekstejä, kuvia ja videoita. (Ojasalo ym. 2018, 118.) Tässä kehittämistyössä netnografian hyödyntäminen tarkoitti kohderyhmään kuuluville etsivän vanhustyön asiakkaille tehtyjen ja videoitujen haastatteluiden havainnointia. Videot ovat vapaasti saatavilla internetissä YouTube-videopalvelussa. Kiinnostuksen kohteena olivat Etsivä vanhustyö Heinolassa -esittelyvideo (Jyränkölän mediapaja 2019) sekä Minä elän! 2 Jyränkölän etsivä vanhustyö -videomateriaalit (Jyränkölän mediapaja 2022a; Jyränkölän mediapaja 2022b), jotka tuovat kuuluviin Päijät-Hämeessä asuvien ikääntyneiden ajatuksia omasta arjestaan ja etsivästä vanhustyöstä.

4.2.2 Puolistrukturoidut eli teemahaastattelut

Laadullisessa tutkimuksessa on tyypillistä, että tutkija on todella lähellä tutkittaviaan ja jopa osallistuu heidän toimintaansa (Ojasalo ym. 2018, 105). Yksi käytetyimmistä kehittämis- ja tutkimustyön tiedonkeruumenetelmistä on haastattelu (Vilka 2021, 74), jolla saadaan suhteellisen nopeasti ja myös syvällisesti kerättyä tietoa käsiteltävästä aiheesta (Ojasalo ym. 2018, 106). Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä haastattelu koettiin sopivaksi tutkimusosuuden menetelmäksi sen tuodessa syvällistä tietoa käsiteltävästä ilmiöstä. Opin näytetyön tekijä toteutti raportissa kuvatut haastatteluiden suunnitteluun ja toteutukseen liittyvät toimenpiteet.

Haastatteluihin osallistuneet valikoituivat heidän taustansa perusteella niin, että heillä kaikilla oli kosketuspintaa käsiteltävään aiheeseen vuosien ajalta joko ammatillisen tai muun sosiaalisen statuksensa perusteella. Lisäksi haastatteluun kutsuttavista oli aikaisemmissa kohtaamisissa välittynyt vaikutelma kyvystä tarkastella aihealuetta laajasti. Kireästä aikataulusta huolimatta haastateltavaksi löytyi Päijät-Hämeen alueelta kunnan työntekijä, 3. sektorin toimija, seurakunnan diakoniatyöntekijä sekä ikääntyneiden edustaja, jolla oli aikaisemman ammatillisen taustansa vuoksi tietopohjaa kohderyhmään liittyen mutta myös näkemystä käsiteltävään aiheeseen. Kaksi haastatteluista toteutui tutkimukseen osallistuvan työpisteellä ja kaksi allekirjoittaneen työpisteellä.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina eli teemahaastatteluina. Teemahaastattelussa kysymykset on laadittu etukäteen, mutta haastattelijalla voi vaihdella niiden järjestystä tai

sanamuotoja haastattelutilanteen vaatimalla tavalla. Joitakin kysymyksiä voidaan jättää myös esittämättä ja joitakin kysymyksiä vastaavasti lisätä. (Ojasalo ym. 2018, 108.) Koska kehittämistehtävässä haluttiin saada mahdollisimman paljon tietoa käsiteltävästä aiheesta, haastattelun aihe ja teemat lähetettiin haastateltaville etukäteen.

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä puolistrukturoitu haastattelu mahdollisti haastattelun kysymysten osittaisen muuttamisen niissä tilanteissa, joissa haastateltavien erilaiset taustat tätä vaativat. Teemahaastattelussa kysymyksiä on mahdollista muokata myös silloin, jos toteutuneissa haastatteluissa nousee esiin jotakin yllättävää tai uusi teema, josta halutaan kerryttää ymmärrystä. Haastattelussa ei kuitenkaan voi kysyä mitä tahansa, vaan siinä pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuskysymysten mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 88.) Tässä kehittämistyössä ei löytynyt varsinaista uutta yllättävää teemaa, mutta teemahaastattelu mahdollisti tarkentavien kysymysten esittämisen, mikä syvensi kerättyä tietoa.

Monissa teemahaastatteluissa ongelmana on se, että haastatteluissa mennään suoraan asiaan paneutumatta haastateltavan taustaan. Taustatietojen kuvaaminen kuitenkin auttaa hahmottamaan haastateltavan lähtökohtia siihen, miten hän ymmärtää käsiteltävän ilmiön. Haastateltavaa voikin pyytää kertomaan itsestään ja taustoistaan ymmärryksen lisäämiseksi myös haastateltavasta. Tällaisia tietoja voivat olla esimerkiksi koulutus- ja työhistoria. Haastateltavaa voi myös pyytää itse kuvaamaan, miten hän ymmärtää aiheeseen liittyvät avainsanat. (Vilka 2021, 131–132.) Tässä kehittämistyössä haastateltavaa pyydettiin kertomaan, kuinka kauan hän oli ollut tekemisissä aihealueen sekä syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden kanssa. Tarkemmat tiedot haastateltavien kokemuksista aiheeseen liittyen päätettiin kuitenkin jättää pois lopullisesta raportista anonymiteetin varmistamiseksi. Haastattelun alussa varmistettiin myös se, miten haastateltava ymmärtää termit ”syrjäytynyt” tai ”syrjäytymisvaarassa oleva”, jotta oli varmuus siitä, että haastattelija ja haastateltava puhuvat samasta aiheesta. Itse haastattelun tukena käytettiin teemahaastattelurunkoa sekä etukäteen suunniteltuja tarkentavia kysymyksiä.

Yksi haastattelu kesti keskimäärin 75 minuuttia. Haastattelut äänitettiin kahdella eri nauhurilla teknisten ongelmien välttämiseksi. Äänittäminen helpottaa aineiston litterointia eli kirjoittamista auki sekä auttaa haastattelijaa antaessaan tilaa tarkkailla haastateltavaa. Lisäksi haastattelutilanteeseen on mahdollista palata jälkikäteen eli se toimii myös muistin tukena. Äänittämiseen on kuitenkin aina pyydettävä haastateltavan lupa. Lisäksi haastattelijan on aina kerrottava haastateltavalle haastattelun ja kehittämistyön tarkoitus sekä luottamuksellisuus. (Ojasalo ym. 2018, 107–108.) Vaikka litterointi on hyvin työlästä, se helpottaa aineiston analysointia eli tutkimusaineiston järjestelmällistä läpikäyntiä, ryhmittelyä ja luokittelua.

Litteroinnin tulee vastata sitä, mitä haastateltavat ovat sanoneet, mutta toisaalta litteroinnin tarkkuus vaihtelee tutkimuksen tarpeen mukaan. (Vilkkä 2021, 137–138.) Tässä kehittämistyössä litteroinnissa ei huomioitu esimerkiksi äänenpainoja tai puheen taukoja, vaan arvo laitettiin puheen sisällölle.

4.2.3 Oppimiskahvila eli learning café

Laadullisessa tutkimuksessa tulosten luotettavuutta voidaan lisätä tutkimalla ilmiötä useammasta eri näkökulmasta esimerkiksi käyttämällä useita erilaisia menetelmiä tai aineistoja. (Ojasalo ym. 2018, 105.) Myös tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä haluttiin hyödyntää useampaa eri menetelmää tulosten luotettavuuden lisäämiseksi. Tämän vuoksi tutkimusvaihetta seurasi kehittämisosuus, jossa hyödynnettiin oppimiskahvila-menetelmää.

Asiakasprofiilinen luomisen ja haastatteluiden toteuttamisen jälkeen elokuussa 2023 järjestettiin työpaja osana ikääntyneiden etsivän työn toimintamallin rakentamista. Työpajan tavoitteena oli lisätä yhteistä ymmärrystä niistä apua tarvitsevista ikääntyneistä, joita Päijät-Hämeessä halutaan etsivän työn yhteydessä löytää. Lisäksi työpajassa haettiin näkökulmaa siihen, miten yhteistä työstämistä ikääntyneiden etsivän työn mallin rakentamiseksi tulisi jatkaa eri toimijoiden kesken. Tutkimuksellisen kehittämistyön näkökulmasta tavoitteena oli syventää haastatteluiden antamaa näkemystä siihen, miten syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista ja tavoittamista voitaisiin edistää.

Opinnäytetyön tekijä suunnitteli koko työpajan sisällön ja toteutti sen varhaisen tuen osaprojektissa työskentelevien työntekijöiden avustuksella, mutta tässä kehittämistyössä työpajan tuomaa antia käsitellään vain siltä osin, kuin se liittyy tutkimuskysymykseen *Mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin?* Muuta syntynyttä materiaalia hyödynnetään ikääntyneiden etsivän työn mallin rakentamisessa.

Tutkimuskysymys *Miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta?* jätettiin tarkoituksella käsittelemättä työpajassa. Hankalasta aihealueesta huolimatta työpajalla haluttiin olevan positiivinen ja asioita eteenpäin vievä pohjavire ja epäkohtien painottamisen pelättiin vaikuttavan tähän vireeseen. Lisäksi pelkona oli, että epäkohtien painottaminen saattaisi lisätä vastakkainasettelua eri toimijoiden välillä.

Työpajaan kutsuttiin osallistujia Päijät-Hämeen eri kunnista ja edustus saatiinkin kaikkialta muualta paitsi Iitistä ja Padasjoelta. Kutsuja lähetettiin vanhusneuvostojen, seurakunnan, 3. sektorin, kuntasektorin sekä sosiaali- ja terveydenhuollon edustajille. Alkuperäisenä tavoitteena oli löytää työpajaan vähintään 12 osallistujaa oppimiskahvila-menetelmän hyödyntämiseksi, mutta lopulta osallistuneita oli 28 henkilöä. Ilahduttavaa oli, että edustajia

osallistui kaikilta kutsutuilta sektoreilta. Kutsuttujen lisäksi työpajaan osallistui varhaisen tuen osaprojektista kuusi työntekijää, jotka avustivat erityisesti oppimiskahvilan toteuttamisessa.

Osallistujille lähetettiin ennen työpajaa tiedote, jossa kerrottiin opinnäytetyöstä, sen tavoitteesta sekä siitä, että työpajasta saatavaa materiaalia hyödynnettäisiin soveltuvin osin tukemaan ja rikastuttamaan haastatteluin toteutunutta tutkimusosuutta. Tiedotteessa tuotiin ilmi, että työpajaan ja opinnäytetyöhön osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja että osallistujien anonymiteetti säilyisi. Osallistujia pyydettiin olemaan allekirjoittaneeseen yhteydessä siinä tilanteessa, jos opinnäytetyöhön osallistuminen mietityttää. Yhtään yhteydenottoa aiheeseen liittyen ei kuitenkaan tullut.

Alkuperäinen ajatus oli, että työpajassa esiteltäisiin kattavasti haastatteluiden antia ja haettaisiin näihin tarkentavia mielipiteitä. Työpajan aikataulua ei kuitenkaan haluttu tehdä liian tiukaksi, jotta yhteiselle työskentelylle jäisi tarpeeksi aikaa. Tutkimusosuuden tulosten luotettavuuden varmentamiseksi kiinnostuksen aiheeksi muodostui, toistuisivatko työpajassa samantlaiset teemat ja näkemykset kuin haastatteluissa koskien syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista ja tavoittamista. Toisaalta huomiota haluttiin kiinnittää myös mahdollisiin uusiin teemoihin, jotka selkeästi eroaisivat haastatteluiden tuloksista. Lopulta päädyttiin ratkaisuun, missä työpajassa esiteltäisiin ainoastaan asiakasprofiilit yhteisen ymmärryksen luomiseksi ja työpajassa syntyneellä aineistolla rikastutettaisiin haastatteluissa syntyneitä materiaalia ja myös koeteltaisiin sen luotettavuutta.

Työpajan alussa pidettiin lyhyt johdatus aiheeseen, jonka jälkeen esiteltiin asiakasprofiilit. Yhteisen ymmärryksen luominen nähtiin tärkeänä vanhuusiän syrjäytymisen moniulotteisuuden vuoksi. Työpajaan kutsuttiin laajan näkemyksen saamiseksi erilaisilla taustoilla olevia henkilöitä, jotka kohtaavat joko työssään tai arjessaan kohderyhmän ikääntyneitä. Heillä kaikilla oli siis jonkinlaista tietämystä vanhuusiän syrjäytymisestä. Yhteisen työskentelyn onnistumiseksi oli kuitenkin tärkeää, että työpajaan osallistuneet ymmärsivät syrjäytymisen moninaisuuden ja osasivat näin pohtia asiaa monista eri näkökulmista.

Asiakasprofiilien esittelyn jälkeen työpajassa työskenneltiin oppimiskahvila- eli learning café -menetelmää hyödyntäen. Kyseinen menetelmä antaa yhdellä kertaa paljon tietoa siitä, millaisia käsityksiä usealla ryhmällä on kyseessä olevaa aihetta koskien (Vilka 2021, 88). Oppimiskahvilassa ideoidaan valittua teemaa eri näkökulmista. Osallistujat asettuvat eri pöytäryhmiin ja kaikissa pöytäryhmissä keskustellaan ilmiöstä eri näkökulmaa hyödyntäen. Jokaisessa pöydässä on vetäjä, joka kirjoittaa syntyneet ideat isolle paperille. Sovitun ajan kuluttua osallistujat vaihtavat pöytäryhmää, jolloin seuraavan pöydän vetäjä tiivistää edellisen ryhmän keskustelun. Tämän jälkeen ryhmä jatkaa kyseisen pöydän näkökulman

ideointia. Ryhmät kiertävät jokaisessa pöydässä, joten käsiteltävästä aiheesta saadaan lyhyessä ajassa paljon uusia näkökulmia. (Ojasalo ym. 2018, 162.)

Työpajassa oli neljä pöytää, joista kolmessa oli sekä puheen vetäjä sekä kirjuri. Neljännessä pöydässä yksi henkilö eli opinnäytetyön tekijä vastasi molemmista rooleista. Pöytien aiheet olivat seuraavanlaiset:

1. Mitä voisin itse tehdä kohderyhmän tunnistamiseksi ja tavoittamiseksi?
2. Missä tilanteissa ja miten voimme edistää kohderyhmän tunnistamista?
3. Miten voimme edistää kohderyhmän tavoittamista?
4. Ikääntyneiden etsivän työn toimintamalli on luotu yhdessä ja kaikki ovat tyytyväisiä lopputulokseen. Mitä on pitänyt tapahtua?

Pöytäryhmissä työskenneltiin 20 minuuttia, minkä jälkeen pöytäryhmää vaihdettiin. Vaikka pöytäryhmillä oli omat aiheensa, jokaisessa ryhmässä muodostui aineistoa, joka liittyi tutkimuskysymykseen *Mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin?* Työpajan kokonaiskesto oli 2 tuntia.

4.3 Aikataulu ja eteneminen

Kehittämistyötä ohjaavat sen käytännölliset tavoitteet ja siinä korostuu huolellinen suunnittelu ja suunnitelman mukainen eteneminen, vaikka kehittämistyöhön liittyikin myös ennakkoimattomuus sen prosessinomaisen luonteen vuoksi. Tutkimuksellisuus näkyy kehittämissä järjestelmällisenä, analyyttisenä ja kriittisenä etenemisenä, jolloin uusia ratkaisuja ja tuotettua tietoa kasataan jo olemassa olevan tiedon päälle. (Ojasalo ym. 2018, 21.) Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön eteneminen ja aikataulutukset rakennettiin niin, että käsiteltävään ilmiöön liittyvä ymmärrys lisääntyi koko prosessin ajan.

Aiheen ideointi tapahtui huhtikuussa 2023 yhdessä Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hankkeen Varhaisen tuen osaprojektin projektipäällikön kanssa. Aihe ja menetelmävalinnat tarkentuivat vielä keskustelussa ohjaavan opettajan kanssa, minkä jälkeen ne hyväksyttiin hankkeen hankepäälliköllä. Tietoperusta kerättiin ja kehittämistyön suunnitelma laadittiin kesä-toukokuun aikana, mikä mahdollisti opinnäytetyösuunnitelman esittämisen kesäkuun alussa.

Tutkimuslupa myönnettiin 28.6 ja kesälomakauden vuoksi haastateltavien haarukointi sekä haastatteluihin kutsuminen siirtyi elokuulle. Haastateltavat löytyivät ilahduttavan nopeasti ja myös haastattelut järjestyivät heti elokuun alkupuolelle. Haastatteluiden litterointi ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi toteutuivat elokuussa pääosin ennen työpajaa. Asiakasprofiilit

luotiin ennen haastatteluiden toteutumista, mutta niitä täydennettiin haastattelutulosten pohjalta ennen työpajaa.

Alkuperäisen suunnitelman mukaan työpaja oli tarkoitus toteuttaa syyskuussa 2023. Järjestöpuolella syyskuu on kuitenkin kiireistä aikaa Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen eli STEAN avustusten hakuajan vuoksi. Tämän vuoksi osa järjestöistä toivoi työpajan ajankohdaksi joko elo- tai lokakuuta. Koska lokakuu olisi sekä opinnäytetyöprosessin että ikääntyneiden etsivän työn toimintamallin rakentamisen vuoksi mennyt ajallisesti liian pitkälle, työpaja päätettiin järjestää jo 23.8.2023. Kutsut työpajaan lähetettiin 26.6 eli jo ennen tutkimusluvan saamista. Kutsujen lähettämistä ei haluttu viivästyttää, jotta ne tavoittaisivat mahdollisimman monta aiheesta kiinnostunutta ennen lomille siirtymistä. Jos tutkimuslupaa ei olisi myönnetty, työpaja olisi järjestetty joka tapauksessa osana ikääntyneiden etsivää työtä. Näistä aikataulullisista syistä sekä kesälomakauden aiheuttamien haasteiden vuoksi tiedote työpajan linkittymisestä opinnäytetyöhön lähetettiin osallistujille vasta elokuussa ennen työpajan toteutumista. Työpajassa syntyneen aineiston pohjalta tutkimustuloksia tarkennettiin syyskuussa. Lopullinen raportti kirjoitettiin syys-lokakuussa.

Arviointia tehtiin koko prosessin ajan vuoropuhelussa yhteistyökumppanin kanssa. Haastattelukysymykset, työpajan sisältö ja toteutustapa hyväksyttiin yhteistyökumppanilla. Syntynyttä aineistoa esiteltiin yhteistyökumppanille useita kertoja prosessin aikana jatkuvan arvioinnin mahdollistamiseksi. Lopullinen arviointi tehtiin kuitenkin vielä lokakuussa ennen tutkimusraportin palauttamista viimeisiä viilauksia varten. Tutkimuksellisen kehittämistyön aikataulu on nähtävissä Kuviossa 1.

HUHTIKUU 2023

- Aiheen ideointi ja valinta työelämäedustajan kanssa
- Aiheen hyväksyttäminen ohjaavalla opettajalla
- Suullisen yhteistyösopimuksen tekeminen
- Tietoperustan kerääminen

TOUKO-KESÄKUU 2023

- Tutkimuksellisen kehittämistyön suunnitelman laatiminen
- Tutkimusluvan hakeminen ja saaminen kohdeorganisaatiolta
- Kutsujen lähettäminen työpajaan

ELOKUU 2023

- Asiakasprofiilien luominen
- Potentiaalisten haastateltavien haarukoiminen ja haastattelukutsujen lähettäminen
- Haastattelut, niiden litterointi ja analysointi
- Työpajan toteuttaminen

SYYSKUU 2023

- Työpajan materiaalin läpikäyminen
- Raportin kirjoittaminen

LOKAKUU 2023

- Tulosten esittäminen yhteistyötaholle sekä aiheeseen liittyville työelämäedustajille
- Lopullinen arviointi ja raportin viimeistely
- Raportin palauttaminen oppilaitokselle

Kuvio 1. Tutkimuksellisen kehittämistyön aikataulu

Aikataulutuksen kehittämistyössä oli tiukka, mutta tämä mahdollisti tulosten hyödyntämisen ikääntyneiden etsivän työn kehittämisessä. Kehittäminen jatkuu Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hankkeessa niiltä osin, mihin tällä kehittämistyöllä ei pystytty vastaamaan.

4.4 Aineiston analysointi

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimusmenetelmän metodi, jolla etsitään merkityssuhteita ja -kokonaisuuksia (Vilkka 2021, 163). Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä sisällönanalysointia tehtiin aineistolähtöisesti. Tämä tarkoittaa, että analysointia tehdessä tavoitteena oli löytää haastattelumateriaalista jonkinlainen punainen lanka eli toiminnan logiikka (Vilkka 2021, 163). Kehittämistyössä aineiston toivottiin antavan ymmärrystä siihen, miksi tuen tarpeessa olevia ikääntyneitä ei tällä hetkellä tavoiteta sekä ohjeistusta siihen, miten jatkossa tulisi toimia, jotta syrjäytyneet ja syrjäytymisvaarassa olevat ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin. Tämän lisäksi aineistolla haluttiin täydentää jo muodostettuja asiakasprofileja.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi jakautuu kolmeen vaiheeseen: pelkistämiseen eli redusointiin, ryhmittelyyn eli klusterointiin sekä käsitteellistämiseen eli abstrahointiin. Redusointivaiheessa on tärkeää ensin päättää, mitä tietoa aineistosta haetaan. Kun päätös on tehty, aineisto käydään läpi ja siitä merkitään ne asiat, jotka ovat kiinnostuksen kohteena. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 104, 122.)

Haastatteluiden analysointi aloitettiin lukemalla litteroitu aineisto. Litteroitua aineistoa oli yhteensä 68 sivua fontilla Calibri (Leipäteksti), fonttikoon ollessa 12 ja rivivälin 1. Aineiston käsittelyn helpottamiseksi haastateltavat henkilöt eroteltiin hyödyntämällä erilaisia fonttien värejä ja samaa ilmiötä kuvaavat teemat koodattiin yliviivaamalla ne samalla värillä Word-tekstinkäsittelyohjelmaa hyödyntäen. Aineistosta haettiin vastauksia tutkimuskysymyksiin etsimällä ilmiöitä tai asioita, jotka toistuivat useamman haastateltavan kohdalla. Aineistosta saadut teemat voivat olla ennakoitavissa eli yhteydessä annettuihin teemoihin, mutta myös yllättäviä asioita, jotka haastateltavat tuovat esiin (Ojasalo 2018, 110). Monesti tutkimusta tehdessä esiin nouseekin kiinnostavia asioita, jotka eivät kuulu tutkimuksen alkuperäiseen, rajattuun aiheeseen (Tuomi & Sarajärvi 2018, 104). Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä nämä jätettiin pois lopullisesta yhteenvedosta, mutta saatettiin yhteistyökumppanin tietoon, jotta näitä voidaan mahdollisuuksien mukaan hyödyntää ikääntyneiden etsivän työn järjestelmällisen mallin suunnittelussa.

Lopulta alkuperäisistä ilmauksista tehdään pelkistetyt versiot, jotka listataan klusterointia varten. Klusterointivaiheessa nämä pelkistetyt ilmaukset ryhmitellään (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123–124). Ryhmittelyä voidaan tehdä aineiston yhteisten piirteiden, vastakohtien mutta myös poikkeamien perusteella (Ojasalo 2018, 110). Ryhmät yhdistetään alaluokiksi, jotka nimetään sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Luokittelua jatketaan yhdistelemällä alaluokkia yläluokiksi, edelleen pääluokiksi ja lopulta yhdistäväksi luokaksi, joka on yhteydessä tutkimustehtävään. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 124.) Taulukko 1 havainnollistaa

klusterointivaihetta koskien tutkimuskysymystä siitä, mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin.

Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä luokka
<i>Se voisi helpottaa meidän kaikkien työtä, kun tehtäisiin sitä yhteistyötä.</i>	Yli sektorirajojen menevän yhteistyön hyödyt	Yhteistyö yli sektorirajojen	Toisensa tunteva verkosto	Yhteistyön lisääminen
<i>Se semmoinen yhteistyö kaikkien kesken (...), vielä sitä on kehitettävä ja parannettava.</i>	Yli sektorirajojen menevän yhteistyön kehittäminen			
<i>...kun me ollaan pidetty kiinni siitä, että me kerran tai kaks vuodessa tavataan heidän kanssaan ja päivitetään, ketä meitä on milloinkin töissä, niin se tosi paljon helpottaa sitä (yhteistyötä).</i>	Tuntemisen edistäminen yhteistyön helpottamiseksi	Tunteminen yhteistyötä tehdessä		
<i>...aina se kynnyks on paljon matalampi sitten ottaa yhteyttä johonkin, koska meillä on nimet ja kasvot siinä.</i>	Yhteistyön tekeminen helpompaa tuntemisen myötä			
<i>...sitten meillä pitää olla selkeä reitti siihen, että mihin niitä ihmisiä sitten sen jälkeen ohjataan ja siirretään.</i>	Selkeä kuva siitä, mihin ohjataan	Yhteistyön selkeät palveluketjut	Yhteistyön selkeät raamit	

<i>...se yhteistyö vaan pitäisi saada toimimaan kaikkien tahojen välillä, että kaikilla olisi semmoiset pienet tuntosarvet ja se tieto, että mihin ilmoittaa.</i>	Toimiva yhteistyö ja tieto siitä, mihin olla yhteydessä			
<i>Sen yhteisen päämäärän, sen täytyy olla selkeä, mihin pyritään sitten sillä toiminnalla.</i>	Selkeä yhteisen päämäärä	Yhteistyön selkeä päämäärä		
<i>...yrittää pitää se mielessä, että me kaikki tehdään sen saman asian eteen töitä.</i>	Työn tekeminen yhteisen päämäärän eteen			

Taulukko 1. Esimerkki aineistolähtöisestä sisällön analyysistä

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin viimeinen vaihe eli abstrahointi on prosessi, jossa lopulta kuvataan tutkimuskohde muodostettujen käsitteiden avulla (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127). Tässä vaiheessa erotetaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto, johon pohjautuen luodaan teoreettinen käsitteistö. Saatujen yleiskäsitteiden avulla muodostetaan kuvaus tutkimuskohteesta, jota verrataan teorian tietoon. (Ojasalo ym. 2018, 140.) Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön kohdeorganisaationa oli Päijät-Hämeen hyvinvointialue ja sen tuloksia on tarkoitus hyödyntää, kun Päijät-Hämeen hyvinvointialueelle kehitetään järjestelmällistä ikääntyneiden etsivän työn mallia. Tämän vuoksi kehittämistyön tuloksia haluttiin soveltuvin osin peilata tutkitun tiedon lisäksi myös hyvinvointialueen strategiaan. Tällä haluttiin varmistaa, että tuloksiin pohjautuva jatkokehittäminen toteutuisi hyvinvointialueen missiota, visiota, arvoja sekä tavoitteita kunnioittaen.

Tutkimusosuudessa tehtiin lisäksi tyypittelyä. Tyypittelyssä teemojen sisältä etsitään näkemyksille yhteneväisyyksiä ja näistä yhteisistä näkemyksistä muodostetaan yleistys, tyypiesimerkki (Tuomi & Sarajärvi 2018, 105–107). Tätä tyypiesimerkkiä haettiin asiakasprofiilien täydentämiseksi.

Työpajan yhteydessä pidetyssä oppimiskahvilassa syntynyt keskustelu kirjoitettiin käsin suurille papereille ja nämä kirjoitettiin jälkikäteen puhtaaksi word-tekstinkäsittelyohjelmalla. Materiaalia syntyi 6 sivua fontilla Calibri (Leipäteksti), fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1. Työpajassa syntyneestä aineistosta etsittiin yhteneväisyyksiä, mutta toisaalta myös eroavavaihteluita suhteessa teemahaastatteluissa syntyneeseen materiaaliin.

5 Tulokset

5.1 Vanhuusiän syrjäytymistä kuvaavat asiakasprofiilit

Profiileja kerääntyi saatavilla olevan materiaalin perusteella viisi: Tarmo tiedon tarpeessa, Yrjö yhteisön ulkopuolella, Elma elämänmuutoksessa, Irma ilman palveluja sekä Olli ongelmassa. Ikääntyneet nimettiin tietoisesti heidän tilannettaan eikä persoonaa kuvaavasti. Tällä haluttiin vähentää leimaamisen riskiä ja tuoda esiin, että syrjäytyminen tai syrjäytymisvaarassa oleminen voi koskettaa meistä jokaista. Yksi tutkimusosuuden haastatteluun osallistuneista totesi osuvasti:

Aika pelottavaakin huomata, että kuinka tavallaan pienestä se (syrjäytyminen) on sitten kiinni.

Tarmo tiedon tarpeessa

Osa tuentarpeessa olevista ikääntyneistä on jo valmiiksi aktiivisia, mutta eivät tiedä saatavilla olevista palveluista (Jokinen ym. 2017, 13). Tähän saattaa vaikuttaa esimerkiksi ikääntyneen jääminen jälkeen digitaalisesta kehityksestä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 30–31; Hoppania & Vilkkö 2020, 18). Elämänote-ohjelman haastatteluissa ikääntyneet toivat esiin, että jo tieto siitä, mistä apua on mahdollista kysyä, tuo turvaa. Samaan aikaan haastateltavat kuitenkin tiedostivat sen, että moni ikäihminen ei tiedä saatavilla olevasta avusta etenkin silloin, jos omaiset eivät ole auttamassa tiedon etsimisessä. (Hoppania & Vilkkö 2020, 17).

Työelämän päättyessä ikääntynyt saattaa alkaa pohtia elämänsä merkitystä ja omaa paikkaa maailmassa, sekä kokea tyhjyyden tunnetta. Kun työ ei enää määritä identiteettiä, sitä tulee rakentaa uudelleen. (Vuorikoski & Törmä 2022, 269.) Myös sosiaalisten kontaktien puute voi johtaa elämän merkityksellisuuden kyseenalaistamiseen, kuten Heinolan etsivän vanhustyön asiakas Jouko asiaa kuvaa:

Kun kolmekin päivää on, että yhtäkään ihmistä et ole nähnyt eikä kukaan ole soittanut niin jotenkin tuntee, että miksi minä elän täällä. Mikä on tämän elämän tarkoitus? Siihen kysymykseen haluaisin vastata. Voiko enää tämän ikäinen ihminen tehdä mitään hyödyllistä ympäristölleen? (Jyränkölän mediapaja 2019.)

Myös tämän kehittämistyön tutkimusosuuden haastatteluissa tuotiin esiin elämän merkityksellisuuden tärkeys.

Ja ehkä se, että vaikka kävisikin jossakin tai liikkuisi ja hoitaisi omia asioitaan. Mutta jos ihminen kuitenkin kokee sen semmoisen, ettei ole elämällä mitään tarkoitusta tai merkitystä ja näin...niin silloin on aikamoinen uhka siihen, että syrjäytyy jossakin kohti.

Tieto merkityksellisen toiminnan ja tekemisen paikoista voi kuitenkin olla vaikeasti löydettävissä (Hoppania & Vilkkonen 2020, 22). Tarmo kuvastaa henkilöä, jonka tilanne ei välttämättä aiheuta huolta niissä ihmisissä, joita hän kohtaa. Hän on aktiivinen ja puhelias, vaikka ei olekaan tyytyväinen elämäänsä. Tiedon ja osallistumisen mahdollisuuksien puutteen vuoksi Tarmon kohdalla on nähtävissä etenkin kansalaisuuteen liittyvää syrjäytymisen uhkaa. Visuaalinen kuvaus Tarmosta on nähtävissä kuviossa 2.

Tarmo tiedon tarpeessa

Elämäntilanne

Tarmolla on ollut eläkkeelle jäämisestä lähtien vaikeuksia löytää omaa rooliaan yhteiskunnassa. Digitaalisten palvelujen käyttö tuntuu vieraalta ja tämän vuoksi hän saa niukasti tietoa olemassa olevista mahdollisuuksista.

Käyttäytyminen

Tarmo on kiinnostunut ajankohtaisista asioista ja keskustelee näistä mielellään. Tarmo kuitenkin pohtii usein, onko hänellä ja hänen elämällään enää merkitystä yhteiskunnassa.

Tarpeet

Tarmo kaipaa tietoa saatavilla olevista osallistumisen mahdollisuuksista, sekä osallistumiseen kannustavaa ilmapiiriä.

Kuvio 2. Tarmo tiedon tarpeessa (mukailtu Pixabay 2017)

Yrjö yhteisön ulkopuolella

Minä Elän! 2-videomateriaalissa ikääntyneet kuvaavat toimintakykyyn liittyviä haasteita, kuten kipuja ja väsymystä, jotka ovat lisänneet kotiin eristäytymistä (Jyränkölän mediapaja, 2022b). Aina toimintakyvyn haasteet eivät estä kotoa lähtemistä, mutta lisäävät sen kynnyksiä. Elämänote-ohjelmassa ikääntynyt totesikin toiminnasta poisjäämisen syyksi huonon kuulon, joka ei varsinaisesti estänyt osallistumista mutta vaikeutti kanssakäymistä ryhmässä (Hoppania ym. 2021, 15).

Myös kodin sijainnilla on merkitystä siihen, miten aktiivisesti ikääntynyt pystyy olemaan osa yhteisöä. Heinolan etsivän vanhustyön asiakas Helena kuvaa taajaman ulkopuolella elämisen ja pitkät välimatkat osallistumista vaikeuttavaksi tekijäksi (Jyränkölän mediapaja 2019). Vaikka ikääntynyt asuisikin kaupungissa ihmisten ympäröimänä, tämä ei aina ole tae sosiaalisille kontakteille. Elämänote-ohjelmassa ikääntyneet kokivat ympäristön esteettömyydellä mutta myös esteettisyydellä olevan vaikutusta siihen, tuleeko ulos lähdettyä. Sosiaalisia suhteita tukevia ympäristöjä sekä kodin lähellä olevia kohtaamispaikkoja esimerkiksi kahvin ja pullan äärellä kaivattiin, jotta ei tarvitsisi olla yksin. (Hoppania & Viikko 2020, 14–15.)

Joskus ikääntyneen toiveet ovat hyvinkin pieniä, kuten Jyränkölän etsivän vanhustyön asiakkaalla Markulla. Markku oli jo vuosia aiemmin sairastanut aivoinfarktin, ja tämä oli vaikuttanut sekä muistiin että fyysiseen toimintakykyyn. Markku kertoi viettävänsä paljon aikaa yksin ja myönsi sen vaivaavan, ettei ole ketään, kenelle puhuisi. Toiveena Markulla oli edes harvakseltaan toteutuvat sosiaaliset kontaktit.

Jos joku kävis joskus katsomassa ja kysymässä, että oletko sinä hengissä.
(Jyränkölän mediapaja 2022b.)

Joskus yhteisön ulkopuolelle jäämisen syynä voi olla myös häpeä. Tämän kehittämistyön tutkimusosuudessa haastateltavat kuvasivat tilanteita, joissa ikääntynyt oli tietoisesti jättänyt yhteisönsä ulkopuolelle häpeän vuoksi. Tällaisia tilanteita olivat muun muassa syöpähoitojen vuoksi muuttunut ulkonäkö, joka aiheutti tunteen siitä, että muut ihmiset tuijottavat kodin ulkopuolella liikkuesssa. Myös alkava muistisairaus voi aiheuttaa häpeää ja kotiin eristäytymistä.

Jos se tulee, se häpeä siitä, että mä en osaa kaupassa toimia niin kohta se ei mee sinne kauppaan ja sitten on se syrjäytymisen uhka taas.

Asiakasprofiileista Yrjö kuvaa yhteisönsä ulkopuolelle jäänyttä henkilöä. Hänen kohdallaan syrjäytyminen on johtunut toimintakyvyn laskusta sekä lähiympäristöstä, joka ei tue ulos lähtemistä. Kotiin jääminen tuntuu yksinkertaisesti helpommalta ratkaisulta kuin kotoa poistuminen. Silti Yrjö kaipaisi sosiaalisia kontakteja, sillä päivät tuntuvat pitkiltä. Hän kokee sosiaalista yksinäisyyttä, mikä tuntuu ulkopuolisuuden tunteena. Yrjön visuaalinen kuvaus on nähtävissä kuviossa 3.

Yrjö yhteisön ulkopuolella

Elämäntilanne

Yrjön fyysinen toimintakyky on hiljalleen hiipunut. Polvia kolottaa ja väsymys on lisääntynyt. Päivät tuntuvat pitkiltä ja yksinäisiltä.

Käyttäytyminen

Yrjö eristyy kotiinsa, sillä kotona oleminen tuntuu helpommalta ratkaisulta kuin ulos lähteminen.

Tarpeet

Yrjö kaipaa juttuseuraa. Parempi toimintakyky, lähiympäristön esteettömyys ja lähellä olevat osallistumisen mahdollisuudet auttaisivat Yrjöä saamaan sosiaalisia kontakteja.

Kuvio 3. Yrjö yhteisön ulkopuolella (mukailtu Pixabay 2021)

Elma elämänmuutoksessa

Elämän muutostilanteet voivat aiheuttaa yksinäisyyttä (Karisto & Tiilikainen 2017, 529, 531) ja sitä myöten sosiaalista syrjäytymistä (The ROSEnet COST Action 2020, 7). Myös Finngerroosin säätiö nostaa muutoskriisissä olevat yhdeksi syrjäytymisen vaarassa olevaksi iäkkäiden ryhmäksi (Jokinen ym. 2017, 13). Muutos voi tapahtua monesta eri syystä: Jyränkölän etsivän vanhustyön Minä elän! 2-videomateriaalissa ikääntyneet toivat esiin esimerkiksi hiljaa hiipuvan toimintakyvyn ja läheisten ihmisten menetykset (Jyränkölän mediapaja 2022b). Myös tämän kehittämistyön haastatteluissa mainittiin monia elämänmuutostilanteita, jotka voivat johtaa syrjäytymiseen tai vähintäänkin syrjäytymisvaaraan. Esiin tuotiin muun muassa omaishoitajat, jotka ovat hyvin sidottuja kotiin hoitaessaan läheistään. Omaishoitotilanteen päättyessä esimerkiksi omaishoidettavan menehtyessä, kontakteja kodin ulkopuolelle ei välttämättä enää ole. Elämänmuutoksiin liittyviksi tilanteiksi mainittiin lisäksi muun muassa sairastuminen, leskeksi jääminen sekä eläköityminen. Tutkimusosuu- den haastateltavien mukaan myös elämän kiertokulku voi aiheuttaa luonnollista mutta epätoivottua muutosta elämään, kun ystävät hiljalleen häviävät ympäriltä.

Vaikka sä oot ollut aktiivisesti mukana monessakin jutussa, mut kun sä ikäännyt ja sitten ystäville alkaa tulemaan niitä samoja vaivoja ja tietysti sitten osa menehtyykin ja kiertokulku elämässä jatkuu, niin se voi olla

niinku...semmoista tosi yllättävääkin, että kuinka monet sitä sitten kuitenkin kokee sitä yksinäisyyttä ja syrjäytymistä.

Tutkimusosuuden haastatteluissa tuotiin esiin, että ihmiset reagoivat eri tavoin elämän muutostilanteisiin. Yhdistystoiminnassa aktiivisesti mukana oleva haastateltava kertoi, että yhdistyksen toiminnan piiriin oli omatoimisesti hakeutunut useita leskeksi jääneitä eläkeläisiä, jotka siis aktiivisesti hakivat sisältöä elämäänsä muutoksen hetkellä. Syrjäytymisvaaraan elämänmuutostilanteessa yhdistettiin vahvasti arkuus hakeutua avun tai toiminnan piiriin. Myös Elämänote-ohjelmassa haastatellut ikääntyneet tunnistivat ujustelun ja arastelun merkityksen, kun keskustelun aiheena oli uuteen toimintaan lähtemisen korkea kynnyks (Hoppania & Vilkkonen 2020, 31).

Elma kuvaa henkilöä, joka on uudessa elämäntilanteessa ja kokee syvää, emotionaalista yksinäisyyttä oman roolin muuttuessa puolisoista leskeksi. Elmalla on arkuutta uusia tilanteita kohtaan ja tämä vaikeuttaa uuteen elämäntilanteeseen sopeutumista. Elma kaipaa ihmistä, joka jakaisi arjen hänen kanssaan. Hän tarvitsee rinnalla kulkijaa, joka kannustaa ja voimaannuttaa. Henkilökohtainen pyyntö, suostuttelu ja tunne siitä, että joku välittää, voi kantaa pitkälle (Hoppania & Vilkkonen 2020, 32). Elman visuaalinen kuvaus on nähtävissä kuviossa 4.

Elma elämänmuutoksessa

Elämäntilanne

Elma on leskeksi jäämisen jälkeen tuntenut syvää yksinäisyyttä ja turvattomuutta.

Käyttäytyminen

Elma arkailee uusia asioita ja uusia ihmisiä. Kynnyks kotoa lähtemiseen on korkealla.

Tarpeet

Elma kaipaa tunnetta, että joku jakaisi arkea hänen kanssaan. Hän tarvitsee rinnalla kulkijaa, joka kannustaa, voimaannuttaa ja auttaa löytämään ratkaisuja uudessa elämäntilanteessa.

Kuvio 4. Elma Elämänmuutoksessa (mukailtu Pixabay 2018)

Irma ilman palveluja

Palveluista syrjäytymiseen voivat vaikuttaa monet eri asiat aina pienestä tulotasosta sosiaaliseen eristäytymiseen (Topo 2021, 293). Tämän kehittämistyön haastatteluissa tuotiin esiin useita syitä palveluista syrjäytymiseen. Muistamattomuuteen ja mielenterveyden haasteisiin sekä niihin liittyvää sairautentunnottomuutta nostettiin esiin useamman haastateltavan kohdalla. Myös Jyränkölän setlementin videomateriaalissa työstään kertova etsivän vanhustyön tekijä Elisa Ahonen koki erityisen hankalaksi ne tilanteet, joissa ikääntynyt kieltäytyy avusta sairautentunnottomuuden vuoksi (Jyränkölän mediapaja 2022a). Itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen vuoksi ikääntynyt voi jäädä ilman palveluja, joita aidosti tarvitsisi (Perttola 2019, 89).

Yksi tutkimusosuuden haastateltavista kertoi kohdanneensa ikääntyneitä, jotka kieltäytyivät palveluista pelätessään menettävänsä oman elämänsä hallinnan. Myös Perttola (2019, 101) korostaa väitöskirjassaan ennakoimattomuuden tunteen merkitystä palveluista kieltäytymisen syynä. Palveluiden vastaanottaminen vaatii luottamusta puolueettoman kohtelun toteutumiseen, viranomaisiin, palvelujärjestelmään sekä itse palveluihin ja niiden laadukkuuteen. Jotta ikääntynyt pystyisi lisäksi ilmaisemaan oman avun tarpeensa, hänellä tulee olla lisäksi riittävästi tietoa, voimavaroja sekä halua toimia. Luottamusta palvelujärjestelmään tai viranomaisiin voi vähentää muun muassa oletus ikääntyneen aktiivisesta osallistumisesta omien asioidensa hoitoon. Tämä oletus voi saada ikääntyneen pohtimaan esimerkiksi kykyään sanoittaa omia tarpeitaan tai pyytää oikeita palveluja, ja johtaa näin ennakoimattomuuden kokemukseen. Yhteydenotto viranomaiseen palvelujen saamiseksi onkin sitä helpompaa, mitä enemmän ikääntyneellä on tietoa siitä, mitä tapahtuu yhteydenoton jälkeen.

Useampi haastateltavista nosti esiin ne tilanteet, joissa ikääntynyt on pettynyt palveluihin esimerkiksi kokiessaan, ettei avuntarvetta oteta tosissaan.

Ja pettymys vaikka siihen, että jos sua ei oteta tosissaan jossain paikassa tai jos sä meet vaikka terveydenhuoltoon ja et tavallaan koe saavas sieltä apua. Niin se saattaa sitten turhauttaa niin paljon, että sit sä vaan oot, että ihan sama, olkoon...että sitten jää vaan sinne sitten syrjään katveeseen eikä enää edes yritäkään saada apua.

Irma kuvaa henkilöä, joka systemaattisesti kieltäytyy tarjotuista palveluista. Irman kohdalla tämä johtuu sairautentunnottomuudesta omaa muistin alenemaa kohtaan. Hänellä on muistamattomuuteen liittyvää harhaluuloisuutta, joka näyttäytyy erilaisina pelkoina esimerkiksi naapureita kohtaan. Irma kaipaa oman itsemääräämisoikeuden kunnioittamista, mutta

samalla turvallisuuden tunnetta kotona asumiseen. Irman visuaalinen kuvaus on nähtävissä kuviossa 5.

Irma ilman palveluja

Elämäntilanne

Irmalla on muistamattomuutta, jota ei itse tunnista. Lähipiiri naapurustoa myöten on Irmasta huolissaan ja on koittanut järjestää hänelle apua. Irma kuitenkin kokee pärjäävänsä itsenäisesti ja kieltäytyy kaikista palveluista.

Käyttäytyminen

Kotona tutussa ympäristössä arki sujuu joten kuten. Joskus syöminen kuitenkin unohtuu ja hukassa oleva pankkikortti aiheuttaa pelon kotona käyvistä varkaista.

Tarpeet

Irma haluaa olla itsenäinen mutta kaipaa turvallisuuden tunnetta kotona asumiseen. Hän tarvitsee apua mutta samalla itsensä määräämisoikeuden kunnioittamista.

Kuvio 5. Irma ilman palveluita (mukailtu Pixabay 2022)

Olli ongelmissa

Joidenkin tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden elämässä ongelmat ovat ehtineet kasaantua, mikä saattaa aiheuttaa syvää avuttomuuden ja ulkopuolisuuden tunnetta (Pietilä & Saarenheimo 2018, 576). Taustalla voi olla elämänhallinnan heikentymistä, päihteiden käyttöä tai esimerkiksi pettymystä palvelujärjestelmää kohtaan. Myös taloudelliset vaikeudet voivat korostua. (Jokinen ym. 2017, 4, 13.) Lisäksi erilaiset mielenterveyden haasteet saattavat korostua joko ongelmien kasautumisen syynä tai seurauksena. Esimerkiksi Minä Elän! 2-videomateriaalissa ikääntynyt nimeltä Lars myöntää olleensa masentunut, kun aikaisemmin oli tottunut käyttämään rahaa ja nyt kukkarossa ei ollutkaan muutamaa senttiä enempää (Jyränkölän mediapaja 2022b).

Ikääntynyt ei välttämättä itse hakeudu avun piiriin. Esimerkiksi Tiilikaisen (2016, 120) väitöskirjaa varten haastattelun antanut taloudellisesti tiukalla ollut ikääntynyt nimeltä Eini totesi elävänsä omine rahoineen, jolloin ei ole tilivelvollinen niistä kenellekään. Hänelle omillaan pärjääminen oli siis hankaluuksista huolimatta tärkeää.

Osa tutkimusosuuden haastateltavista koki, että häpeä kytkeytyy yhteisöistä syrjäytymisen lisäksi myös siihen, että apua ei haeta ja ongelmat alkavat tämän vuoksi kasaantua. Ongelmia saatetaan systemaattisesti piilotella tai pyrkiä aktiivisesti unohtamaan, jolloin niiden olemassaolo on helpompi kieltää jopa ikääntyneeltä itseltään. Häpeää voidaan kokea monesta eri syystä. Esimerkkinä nostettiin ikääntyneen tuntema häpeä siitä, ettei pärjää ilman ulkopuolista apua sekä siitä, ettei osaa käyttää erilaisia digitaalisia ratkaisuja. Ylipäänsä monimutkaisuus koettiin ongelmien kasautumista edesauttavana tekijänä. Esimerkiksi erilaisten tukien hakeminen saattaa olla vaikeaa sellaisellekin, jolla on kyky ja mahdollisuus hakea tietoa aktiivisesti eri tietolähteistä.

Tää monimutkaisuus (aiheuttaa ongelmien kasaantumisen). Siis niinku kaikki on verkossa ja moni ei sitä osaa hyödyntää...ei käyttää tai halua käyttää. Niin sitten ne jää. Ja siis kelan tuethan on ihan hirveän hankalia hakee. Itse rupeat omiakin miettimään niin....

Olli ongelmissa kuvaa henkilöä, joka on taloudellisesti syrjäytynyt. Ollin ongelmat ovat hiljalleen alkaneet kasautua jaksamisen hiipuesssa ja arjenhallinnan heikentyessä. Olli ei luota palvelujärjestelmään ja hän tarvitseekin runsaasti aikaa siihen, että luottamus avun tarjoajaan syntyisi. Koska Olli kokee jo valmiiksi häpeää tilanteestaan, hän kaipaa ilmapiiriä, joka sallii epäonnistumiset. Ollin visuaalinen kuvaus on nähtävissä kuviossa 6.

Olli ongelmissa

Elämäntilanne

Ollin pieni eläke riittää vaivoin lääkkeisiin, joten ruokakuluista on ollut pakko karsia. Jaksamisen hiipumisen myötä arjenhallinta on heikentynyt ja ongelmat alkaneet kasautua.

Käyttäytyminen

Olli yrittää hankalasta tilanteesta huolimatta pärjätä omillaan. Hän ei hakeudu palveluihin häpeän ja mahdollisten palvelumaksujen vuoksi. Ollin on vaikea luottaa palvelujärjestelmään.

Tarpeet

Olli kaipaa ilmapiiriä, joka sallii epäonnistumiset sekä runsaasti aikaa, jotta luottamus avuntarjoajaan syntyisi.

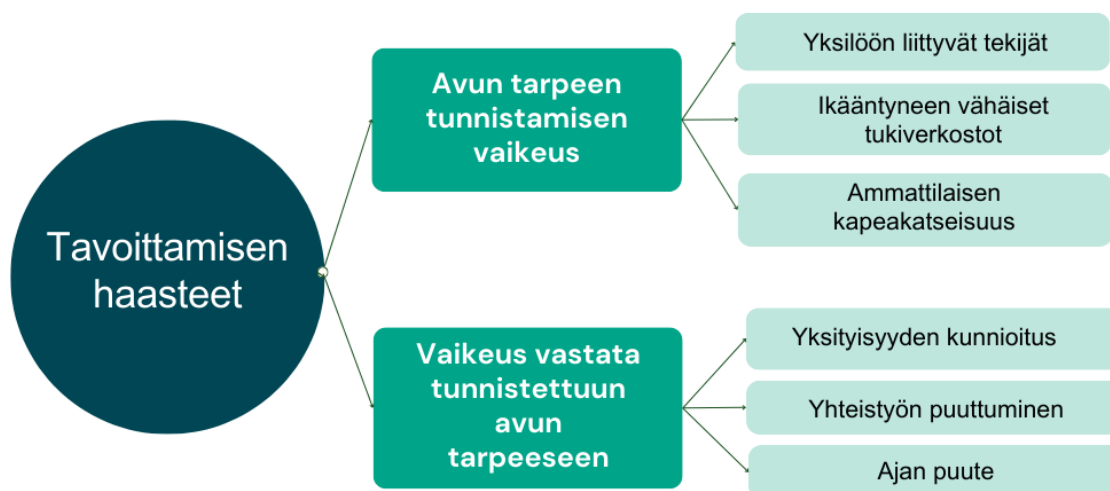

Kuvio 6. Olli ongelmissa (mukailtu Pixabay 2015)

5.2 Teemahaastatteluiden tulokset

5.2.1 Vastaus 1. tutkimuskysymykseen

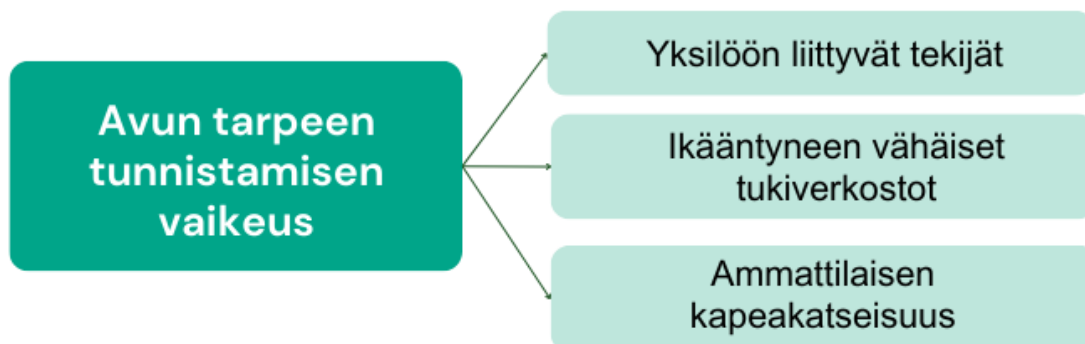
Tutkimuskysymykseen *Miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta?* muodostui aineistolähtöisen sisällön analyysin pohjalta kaksi yhdistävää luokkaa: avun tarpeen tunnistamisen vaikeus sekä vaikeus vastata tunnistettuun avun tarpeeseen (Kuvio 7).

Kuvio 7. Tavoittamisen haasteet

Avun tarpeen tunnistamisen vaikeus

Avun tarpeen tunnistamista vaikeuttaa yksilöön eli ikääntyneeseen liittyvät tekijät, ikääntyneet vähäiset tukiverkostot sekä ammattilaisen kapeakatseisuus (Kuvio 8).

Kuvio 8. Avun tarpeen tunnistamisen vaikeus

Avun tarpeessa olevan ikääntyneen tunnistamisen vaikeuteen liittyy useita **yksilöön liittyviä tekijöitä**. Syrjäytyminen tai syrjäytymisvaarassa oleminen ei välttämättä näy ulospäin. Esimerkiksi yksinäisyys on subjektiivinen kokemus ja aktiivinenkin ihminen voi kokea syvää yksinäisyyttä.

Välillä myöskin se, että itselle joku asiakas näyttäytyy, että ei se ole niinku yksinäinen ja silti sen asiakkaan oma kokemus on tosi vahva se, että hän on tosi yksinäinen ja tosi yksin... ja sitten taas meidän näkökulmasta hänellä on ihan älyttömän paljon kaikkea toimintaa ja aktiviteetteja.

Ikääntynyt saattaa myös itse peitellä ongelmiaan. Suomessa koettiin olevan liiallista pärjäämisen kulttuuria, jossa avun pyytäminen tai sen vastaanottaminen koetaan vaikeana tai jopa häpeällisenä. Häpeä ja siitä johtuva asioiden peittely toistuikin useammassa haastattelussa keskustellessa avun tarpeessa olevien ikääntyneiden tavoittamisen haasteista.

Mutta se (yksinäisyys) on jostain syystä kauhean semmoinen häpeällinen, että usein sitten, jos ihminen soitti, niin sillä oli joku konkreettinen ongelma, niinku vaikka, että tietokone ei toimi tai jotain. (...) Sitten siinä, kun menee kotiin ja keskustelelee, niin sitten sieltä saattaa nousta...nousta kaikkennäköistä muutakin.

Persoonaa vaikuttaa suuresti siihen, miten ikääntynyt tuo omia vaikeuksiaan esiin. Joskus taustalla täytyy olla pitkä luottamussuhde ennen asiat etenevät keskusteluun asti. Eräs haastateltavista toi esiin myös sen, että joskus ongelmia, ujoutta tai arkuutta voidaan piilottaa kovan kuoren tai voimakkaan kriittisyyden alle. Tällöin avun tarjoaminenkin voi olla haastavaa.

Semmoinenkin voi olla, että on hyvin semmoinen kriittinen, että joillakin voi olla semmoinen...semmoinen tavallaan niinku kuori, että suhtautuu kaikkeen niin kriittisesti tai arvostelevasti, että tota...ei oikein hyväksy mitään. Just se on ehkä melkein kaikista haastavinta, jos se on semmoinen hirveän...että välittää ihan kaikessa, mikään ei kelpaa. Silloin vaikka joku haluaisi jotain tarjotakin niin ei kauhean helposti löydy niinku ystäviä.

Tunnistamisen haaste saattaa liittyä myös siihen, että ikääntynyt eristäytyy omaan kotiinsa eikä siksi ole tunnistettavissa. Esimerkiksi toimintakyvyn aleneminen voi vaikeuttaa kodin ulkopuolella liikkumista. Myös maailman muuttuminen pelottavammaksi ja negatiivinen uutisointi tuotiin esiin kotiin eristämisen syynä.

Telkkarihan on usein se seuralainen ja telkkarista tulee nyt vaan niinku uutisia ja sotaa ja väkivaltaa. Kylhän se nyt pelottelee puolikuoliaaksi.

Ikääntyneen vähäiset tukiverkostot vaikuttavat myös avun tarpeen tunnistamiseen. Etenkin läheisten ja omaisten puute tai asuminen kaukana nähtiin tavoittamista haastavana tekijänä, kun ikääntyneen lähellä ei ole avun tarvetta tunnistavia silmiä. Uusien ystävyysuhteiden muodostuminen ei ole itsestään selvää ja ikääntyneitä edustanut haastateltavakin toi ilmi, että hänen kohdallaan tärkeimmät ystävyysuhteet olivat muodostuneet jo ennen eläkkeelle jäämistä muun muassa työelämän kautta. Työelämän muuttuminen rikkonaisemmaksi mietityttikin erästä haastateltavaa juuri pysyvien ystävyysuhteiden muodostumisen kautta:

Onko ne niitten työkavereiden kanssa edes samalla lailla tekemisissä? Työpaikkoja vaihdetaan paljon tiheämpään niin ei tule semmoisia suhteita.

Tukiverkosto voi tarkoittaa ystävien ja omaisten lisäksi myös yhteisöä ympärillä. Yhteisöllisyyden väheneminen nähtiinkin tunnistamista haastavana tekijänä. Useampi haastatteluun osallistunut harmitteli sitä, että kohtaamispaikkoja oli asuinalueilta hiljalleen vähennetty ja lähipalveluitakin lakkautettu. Tämän nähtiin vähentävän yhteisöllisyyttä, toistensa tunteista ja myös toisista huolehtimista. Hankalimpana tilanne nähtiin kaupungeissa, sillä pienillä paikkakunnilla koettiin ”naapurirakkautta” olevan edelleen olemassa. Yksin olo voi tosin olla myös valittu olotila, jota ammattilaisenkin tulee kunnioittaa. Pohdintaa kuitenkin aiheutti se, miten yksin oleva saisi tiedon avun saannin mahdollisuuksista silloin, kun hän sitä tarvitsee.

Siellä on se riski koko ajan, että jos joku pieni muutos tulee, niin tavallaan se korttipakka hajoaa ja sitten ei olekaan niitä suhteita siinä, millä saisi sitä apua.

Ammattilaisen kapeakatseisuuden nähtiin myös aiheuttavan sitä, että ikääntyneen avun tarvetta ei tunnisteta. Haastateltavat harmittelivat sitä, että avuntarpeessa oleva ja mahdollisesti hyvinkin eristäytynyt henkilö saattaa tulla yksittäisen ammattilaisen kohtamaksi, mutta monesti näissä tilanteissa hoidetaan vain konkreettinen vaiva ja muu avuntarve jää selvittämättä. Syynä kapeakatseisuuteen nähtiin etenkin käytettävissä oleva aika, jossa ikääntyneen asioihin ei välttämättä edes ole mahdollisuutta perehtyä kokonaisvaltaisesti. Tämä koettiin kuitenkin harmilliseksi asiaksi, sillä joissakin tapauksissa ikääntyneen todellinen avuntarve voi olla jotakin muuta kuin esimerkiksi lääkärin vastaanotolle hakeutumisen virallinen syy.

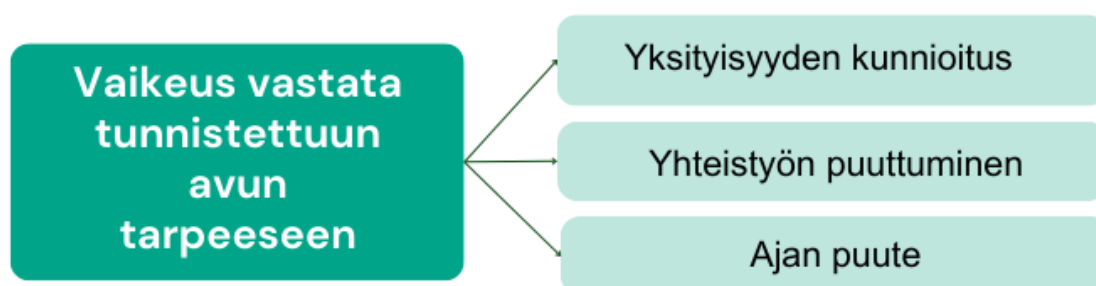
Herkästi se on sitä, että siellä (vastaanotolla)...näin mä sen koen, voin olla hyvinkin väärässä...mutta että siellä hoidetaan se vaiva mikä on, se minkä takia se (ikäntynyt) on sinne tullut. Onko se todellinen vaiva vai onko se sitten sitä hätähuutoa tietoisesti tai tiedostamatta siltä ihmiseltä, että hän tulee sinne niinku hakemaan apua johonkin ja tarvisiko muitakin apuja sinne?

Kapeakatseisuuteen nähtiin liittyvän myös henkilöstön vaihtuvuus. Uudessa työnkuvassa aloittamisen jälkeen ammattilaisen energia kuluu ymmärrettävästi jo perustyön hoitamiseen. Ammatillisen osaamisen ja näkemyksen karttumisen myötä ammattilainen pystyy tarkastelemaan omaa työtään laaja-alaisemmin ja mahdollisesti myös tarttumaan tilanteisiin, joissa huomaa, että todellinen syy palveluun hakeutumiseen on jotakin muuta kuin se, mitä ikääntynyt tuo puheissaan esiin. Ammatillinen kokemus auttaa myös tarkastelemaan omaa työnkuvaa kriittisesti ja kehittämään sitä eteenpäin. Tästä nähtiin olevan etua esimerkiksi palvelujen saatavuuden kehittämisessä.

Mä oon saanut tän pyörimään tässä. (...) Koko ajan on semmoinen olo, että nyt, etten mä jämähä tähän. (...) Se on se ehkä ollut, miksi mä halusin tähän työhönkin, niin se on se tosi tärkeä juttu mulle...se, että mä löytäisin niitä, jotka on palveluiden ulkopuolella, niitä ihmisiä.

Vaikeus vastata tunnistettuun avun tarpeeseen

Joissakin tilanteissa ikääntyneen avun tarve on selkeästi tunnistettu, mutta tilanne ei kuitenkaan etene tunnistamisesta varsinaiseen tavoittamiseen, jossa ikääntyneen avun tarpeeseen vastattaisiin. Syitä siihen, että avun tarpeeseen on vaikea vastata, tunnistettiin kolme: yksityisyyden kunnioitus, yhteistyön puuttuminen ja ajan puute (Kuvio 9).

Kuvio 9. Vaikeus vastata tunnistettuun avun tarpeeseen

Vaikka **yksityisyyden kunnioitus** on lähtökohtaisesti positiivinen asia, se nähtiin myös tavoittamista haastavana tekijänä niin tavallisten kansalaisten kuin ammattilaistenkin välillä toteutuessaan. Haastateltavat toivat esiin, että suomalaisessa kulttuurissa toisten asioihin ei perinteisesti haluta puuttua, sillä tämä koetaan herkästi ”toisen reviirille astumiseksi” tai ”nuuskimiseksi”, vaikka avun tarve tunnistettaisiinkin. Puuttumisella ja arkojen aiheiden puheeksi ottamisella pelätään toisen ihmisen tahatonta loukkaamista. Yksi haastateltavasti

koki toisen asioihin puuttumisen vähentyneen entisestään koronapandemian myötä etenkin niiden henkilöiden kohdalla, jotka noudattivat karanteenimääräyksiä tunnollisesti.

Tavallaan siis se tapa, että ei nyt sillä lailla mennä sitäkään vähää, mitä tähän mennessä, naapuriovelle tai vaikka...vaikka niinku vähän epäilisi, että mikä-hän siellä on.

Yksityisyyden kunnioitus näkyy myös ammattilaisten toiminnassa. Osa haastateltavasti koki haastavana sen, ettei tieto kulje eri ammattilaisten välillä osin lainsäädäntöön liittyvien asioiden, kuten vaitiolovelvollisuuden vuoksi. Joissakin tilanteissa ikääntynyt oli itse saattanut kieltää yhteydenoton toiseen ammattilaiseen, mutta ajoittain yksityisyyden kunnioittamisen nähtiin menevän myös ikääntyneen edun edelle.

Välillä niinku ehkä ärsyttävyyteen asti kaikki asiat on niin salaista ja tietoturva menee musta tosi... Mikä siis, se on äärimmäisen tärkeätä se tietoturva, mutta mä ajattelen, että sitten välillä siinä ei ihan muisteta sitä...että, asiakkaan parhaaksi tässä kuitenkin kaikki yrittää tehdä töitä ja työskennellä.

Yhteistyön puuttumisen nähtiin myös hankaloittavan avun tarpeeseen vastaamista. Yksi haastateltavista harmitteli sitä, että haluaisi omassa työssään tarjota tukea etenkin niille ikääntyneille, jotka eivät aktiivisesti hakeudu avun piiriin. Ikääntyneiden ohjautumista avun tarjoajan toimintaan vain tapahtui harmittavan vähän. Yhteistyön puutteen nähtiin johtuvan etenkin siitä, ettei ammattilaisilla ole tietoa siitä, mitä kaikkea ikääntyneelle olisi tarjolla ja mitä kaikkea toinen toimija tekee tai voisi tehdä. Tuntemisen merkitystä yhteistyön tekemisessä korostettiin. Myös tässä kohtaa tuotiin esiin henkilöstömuutokset ja niiden vaikutus yhteistyöhön. Henkilöstön koettiin vaihtuvan tiiviiseen tahtiin etenkin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa mutta vaihtuvuuden vaikutus yhteistyöhön nähtiin myös muiden toimijoiden kohdalla.

Esimerkiksi heti kun tapahtuu henkilömuutoksia... Nyt seurakunnassa on vaihtunut diakoni, joka on ollut täällä tosi, tosi pitkään ja se lähti nyt sitten pois ja siihen on tullut tilalle, niin heti huomaa, että se horjuukin se semmoinen, mikä siellä on ollut...että se (yhteistyö) ei toimikaan sieltä suunnasta ihan niin sujuvasti.

Kolmantena avun tarpeeseen vastaamisen haasteena nähtiin **ajan puute**. Kiireen nähtiin luovan helpon reitin pudota palveluiden välistä, vaikka avun tarve olisi tunnistettukin. Ajan puute sai miettimään myös omaa rajallisuutta ja sitä, mihin omat rahkeet riittävät ikääntyneen auttajana, vaikka tahtoa auttamiseen olisikin.

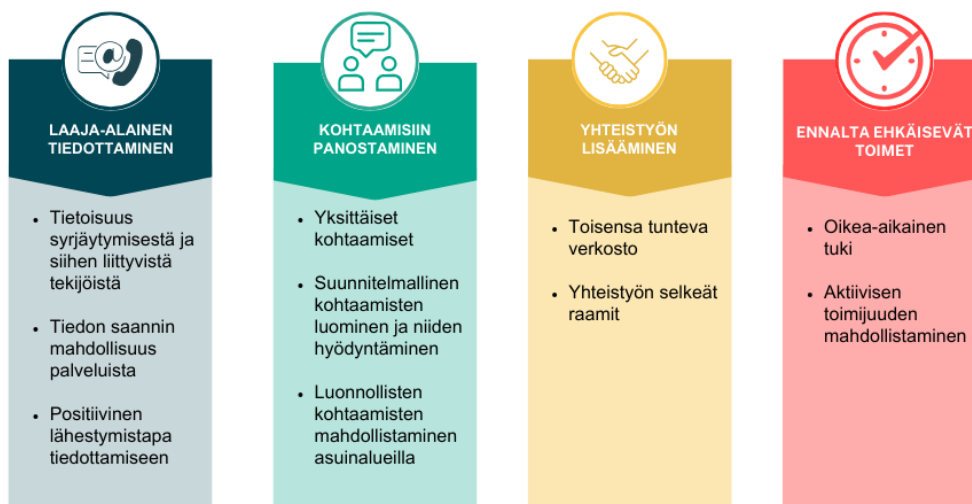
Onko tää tällainen rumakin ajatus, että kun sitten tietää kuitenkin sen, että tavallaan sulla ei ole mahdollisuutta panostaa siihen johonkin juttuun, niin sitten välillä se, että... No voinko mä niinku aloittaa tällaista, jos mulla ei ole sitten mahdollisuus...No siis viedä sitä loppuun.

Ajan puutteen nähtiin myös lisäävän ikääntyneen pallottelua eri toimijoiden välillä, jolloin pelkona on se, ettei kukaan ota kunnolla koppia tilanteesta.

Ehkä sitä on aika paljonkin, että me jotenkin pallotellaan (ajan puutteen vuoksi) ihmistä, mikä on aina musta ehkä tietyllä tapaa vähän vaarallista. Niin että tuleeko siinä sitten se, että jää sitten kuitenkin kokonaan auttamatta joku ihminen.

5.2.2 Vastaus 2. tutkimuskysymykseen

Tutkimuskysymykseen *Mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin paremmin*, muodostui aineistolähtöisen sisällön analyysin pohjalta neljä yhdistävää luokkaa: laaja-alainen tiedottaminen, kohtaamisiin panostaminen, yhteistyön lisääminen sekä ennaltaehkäisevät toimet (Kuvio 10).

Kuvio 10. Syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamisen ja tavoittamisen edistäminen

Laaja-alainen tiedottaminen

Laaja-alaisen tiedottamisen yhdistävä luokka koostui seuraavista yläluokista: tietoisuus syrjäytymisestä ja siihen liittyvistä tekijöistä, tiedon saannin mahdollisuus palveluista sekä positiivinen lähestymistapa tiedottamiseen (Kuvio 11).

Kuvio 11. Laaja-alainen tiedottaminen

Tietoisuus syrjäytymisestä ja siihen liittyvistä tekijöistä sisälsi näkemyksen siitä, että tietoisuuden aiheesta tulisi lisääntyä niin ammattilaisten kuin tavallisten kansalaistenkin keskuudessa. Tietoisuuden lisääntymistä kaivattiin syrjäytymisestä, etsivästä vanhustyöstä ja sen tärkeydestä, sekä siitä, keitä olemme ylipäänsä etsimässä.

Ammatillinen tausta ja työskentely ikääntyneiden parissa ei automaattisesti luo ymmärrystä ikääntyneiden syrjäytymiseen tai siihen liittyviin riskeihin. Yksi haastateltavista kertoi tehneensä vuosia töitä ikääntyneiden kanssa ennen kuin oman tietoisuuden lisääntymisen myötä havahtui huomaamaan ikääntyneiden syrjäytymistä ja siihen liittyviä tekijöitä. Kaikki haastateltavat toivat eri sanoin esiin sitä, miten tärkeää avuntarpeessa olevan ikääntyneen tunnistaminen on kaikissa niissä tilanteissa, joissa hän kohtaa muita ihmisiä: lähikaupalla, taksipalveluissa, kotihoidossa, naapurustossa tai asuinalueilla. Tunnistamisen koettiin vaativan ”tuntosarvia”, tietynlaisia tunnistamista edistäviä silmälasia, herkkäkorvaisuutta ja -silmäisyyttä sekä kykyä lukea rivien välistä. Nämä kaikki kuitenkin vaativat tietoisuutta siitä, mitä asioita ja minkälaisessa elämäntilanteessa olevia ikääntyneitä tulisi tunnistaa. Tietoisuuden lisääntymisen aiheesta nähtiin myös kannustavan varhaisempaan puuttumiseen ja puheeksi ottoon.

Jonkunlaiset tuntosarvet se on varmaan sitten vaan meidän kaikkien kasvatettava pikkuhiljaa, että me opittaisiin sillain (tunnistamaan)...

Tärkeänä nähtiin, että tiedottamisen myötä ikääntyneen tilannetta osattaisiin huomioida eri tilanteissa kokonaisvaltaisesti, eikä ainoastaan oman roolin raameissa. Osa haastateltavista teki tällä hetkellä omassa roolissaan vahvaa työtä syrjäytymisen ehkäisemiseksi mutta samaan aikaan näki vastuunsa myös yksityishenkilönä:

...sitten voi myöskin itse niitten omien ystäviensä kanssa puhua, että ne huomioi sitten tavallaan...niinku heidän vanhempiansa kanssa sitä (syrjäytymisvaaraa).

Tiedon saannin mahdollisuus palveluista nähtiin tärkeänä niin ikääntyneiden, ikääntyneiden omaisten kuin ammattilaistenkin keskuudessa. Tieto saatavilla olevista palveluista tuki haastateltavien mukaan syrjäytyneen tai syrjäytymisvaarassa olevan ikääntyneen tavoittamista vahvistamalla ikääntyneen omatoimista hakeutumista palveluihin, sekä tuke- malla omaisen ja ammattilaisen kykyä ohjata ikääntynyttä kohti oikeita palveluja. Ikääntyneille toivottiin monipuolista tiedottamista avun saannin mahdollisuuksista, jotta eri tiedottamisen kanavia hyödyntävät henkilöt löytäisivät kaipaamansa tiedon. Monesti ikääntyneiden kohdalla puhutaan digisyrjäytymisestä mutta toisaalta haastatteluissa nähtiin arvo myös internetin välityksellä toteutuvassa tiedottamisessa.

Kaikillahan (ikäntyneillä) ei ole esimerkiksi niin kuin tämmöisiä somehommia tai tietokonejuttuja, mutta osalla varmasti on myöskin niitä... Niin sitten sekin, että se olisi näkyvyyttä sieltä sen kautta ja saisivat sitä, että...että mistä sitä apua saa.

Haastatteluissa painotettiin myös sen huomioimista, että monille tällä hetkellä eläköityville digitaalisten palveluiden käyttö on hyvin tuttua ja luonnollinen osa arkea. Monipuoliset tiedottamisen kanavat nähtiin tärkeänä myös ikääntyneiden omaisten tavoittamisessa, sillä omaisten oli huomattu etsivän tietoa avunsaannin mahdollisuuksista ikääntyneen puolesta.

Ammattilaisille suunnattua tiedottamista palveluista kaivattiin, jotta ikääntynyt saisi tukea ohjautumiseen oikeiden palveluiden äärelle esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa ikääntyneen tarpeet eivät kohtaa sitä, mitä ikääntyneen kohdannut ammattilainen voi hänelle tarjota. Oikealla ohjauksella tuen tarpeessa oleva ikääntynyt ei putoaisi palveluiden väliin.

Millä me saataisiin myös se ammattihenkilöstölle tietoisuuteen, että mitä kaikkea se työntekijä siellä tekee ja mitä kaikkea se voisi tehdä?

Lisäksi yksityisten palveluntuottajien omassa mainonnassa nähtiin arvo. Tieto siitä, mitä ylipäänsä on tarjolla, helpottaa palvelun suosittelua ja vaihtoehtojen tarjoamista, vaikkei yksittäistä palveluntuottajaa omassa työroolissaan toisikaan esiin. Tämä tuli esiin esimerkiksi

tilanteessa, jossa ikääntyneellä oli kynnys ottaa vastaan siivouspalvelua, josta olisi elämäntilanteessaan hyötynyt.

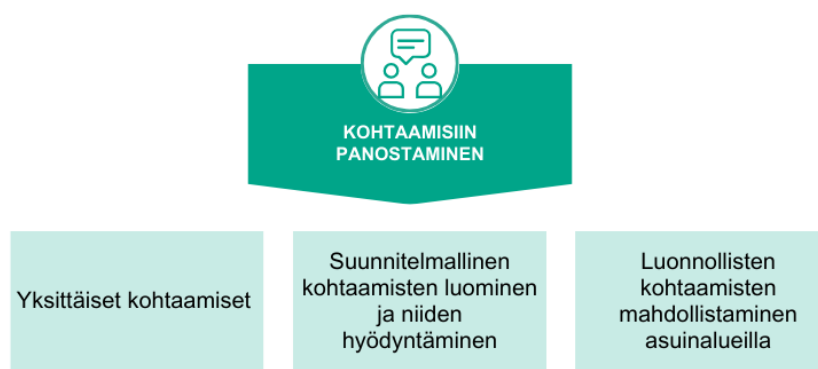
Olisi hyvä kun...että ne itseään mainostaisi niin, niin sitten olisi niinku helppo jotenkin lähteäkin suosittamaan jotain tai että voisi antaa hänelle niitä vaihtoehtoja. Se, että en mäkään niistä tiedä niin...niin sitten vaikea on jotenkin lähteä myöskään hänelle päin myymään sitä (palvelun vastaanottamista).

Positiivinen lähestymistapa tiedottamiseen nähtiin tärkeänä, oli kyseessä kuinka hankala aihealue tahansa. Palveluista puhuminen positiiviseen sävyyn, jopa arjen luksuksena, nähtiin helpottavan niiden vastaanottamista niiden ikääntyneiden kohdalla, joilla on suuri kynnys ottaa palveluita tai muuta apua vastaan. Hyvien kokemusten jakaminen ikääntyneiden kesken nähtiin myös madaltavan kynnystä avun vastaanottamiseen.

Positiivista tiedottamista kaivattiin sekä ikääntymisestä että ikääntyneistä itsestään. Ikääntyneet haluttiin tuoda esiin yhteiskunnan tärkeänä voimavarana, ei vain palveluiden kohteena. Ylipäänsä asioiden tuominen esiin ja niiden lähestyminen positiivisessa hengessä nähtiin tärkeänä. Osa haastateltavista koki, että monet ikääntyneet viettävät paljon aikaa television äärellä tai lehtiä lukien ja olivat huolissaan siitä, että pelon lietsonta ja negatiivinen uutisointi saattoivat edesauttaa kotiin eristäytymistä.

Kohtaamisiin panostaminen

Kohtaamisiin panostaminen sisältää yläluokat yksittäiset kohtaamiset, suunnitelmallinen kohtaamisten luominen ja niiden hyödyntäminen sekä luonnollisten kohtaamisten mahdollistaminen asuinalueilla (Kuvio 12).

Kuvio 12. Kohtaamisiin panostaminen

Koska syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva ikääntynyt ei välttämättä hakeudu aktiivisesti avun piiriin, haastateltavat näkivät **yksittäiset kohtaamiset** erityisen tärkeänä avun

tarpeessa olevan ikääntyneen tavoittamiseksi. Yksittäisessä kohtaamisessa korostui omaan intuitioon luottaminen, hetkeen tarttuminen tunnistamisen hetkellä sekä uskallus reagoida esimerkiksi tarjoamalla apua, ottamalla arkojakin asioita puheeksi sekä kysymällä suoraan mahdollisista elämän haasteista. Kyky puhua asioista niiden oikeilla nimillä, mutta kyseiselle ikääntyneelle sopiva keskustelutyyli valiten, nähtiin taitona, joka harjaantuu ajan myötä ja helpottaa puheeksi ottoa. Hankalaksi koettiin se, että lyhyessä hetkessä pitäisi pystyä luomaan mahdollisuudet keskustelun jatkumiselle, jotta ikääntyneen olisi mahdollista saada tukea sitä tarvitessaan.

Se on tosi lyhyt hetki, missä se pitäisi se tunnistaminen tehdä ja sitten taas toisaalta siinä lyhyessä hetkessä sun pitäisi pystyä myös luomaan jonkunlainen niinku luottamussuhde tavallaan...tai ainakin se, että se keskustelu voisi sitten jatkua pidempään tai että se yhteys pysyisi. Niin ettei se ihminen sitten katoaisi enää.

Haastatteluun osallistuneet toivat esiin myös **suunnitelmallisen kohtaamisten luomisen sekä niiden hyödyntämisen** ikääntyneiden tavoittamiseksi. Osa näistä kohtaamisista oli harvoin, jopa useiden vuosien välein, toteutuvia tapahtumia, jotka oli luotu ikääntyneiden tavoittamiseksi, ohjauksen ja neuvonnan saannin mahdollistamiseksi sekä mahdollisten avun tarpeiden kartoittamiseksi. Osa kohtaamisista taas toteutui säännöllisesti, useita kertoja kuukaudessa. Haastateltavat kuvasivat näiden kohtaamisten vastaavan useimmiten johonkin ikääntyneen akuuttiin, kuten ruoka-avun tarpeeseen. Useat kohtaamiset koettiin merkittäväksi keinoksi luoda hiljalleen luottamusta ja päästä sisälle ikääntyneen elämään. Joskus ikääntyneen ensimmäinen reaktio avuntarjoajan suhteen on voinut olla torjuva, mutta tärkeänä nähtiin sinnikkyys ja ajan antaminen luottamuksen rakentumiselle. Merkittäväksi koettiin myös ajan antaminen ikääntyneelle siinä hetkessä, kun aika on oikea asioiden etenemiselle. Siinä hetkessä kiireen on unohduttava.

Haastatteluissa tuli esiin myös **luonnollisten kohtaamisten mahdollistaminen asuinalueilla** ja näiden merkitys sekä syrjäytymisen ehkäisemisessä että tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden löytämiseksi. Esimerkiksi mahdollisuus ostaa lähikaupalla kupillinen kahvia tuo väylän luonnolliseen keskustelun aloitukseen ja yksi haastateltavista kertoikin saaneensa näin uusia tuttavuuksia omalla asuinalueellaan. Taloyhtiön talkoot taas toimivat parhaimmillaan keinona tutustua naapureihin ja naapureiden taas nähtiin toimivan asuinalueilla tarkkailevina silminä, ikään kuin etsivän vanhustyön vertaisetsivinä. Haastateltavien mukaan monilta asuinalueilta on hiljalleen vähennetty niin kohtaamispaikkoja kuin lähipalveluitakin, joten uusia mahdollisuuksia ja keinoja paikalliseen yhteisöllisyyden tukemiseen

kaivattiin. Yhteisöllisyyden tukeminen ja kohtaamispaikkojen merkitys nähtiin tärkeänä etenkin isoissa kaupungeissa, joissa ihmisiä on paljon mutta naapuria ei välttämättä tunneta.

Yhteistyön lisääminen

Yhteistyön tekeminen ja sen lisääminen yli sektorirajojen korostui vastauksissa, kun pohdittiin, mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva ikääntynyt tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin jatkossa paremmin. Yhteistyön lisääminen muodostuu yläluokista toisensa tunteva verkosto sekä yhteistyön selkeät raamit (Kuvio 13).

Kuvio 13. Yhteistyön lisääminen

Yhteistyön tekeminen **toisensa tuntevassa verkostossa** nähdään hyödylliseksi monestakin eri syystä. Ensinnäkin yhteistyön nähtiin helpottavan yksittäisen toimijan kuormaa jokaisen tuodessa pienen panostuksen ikääntyneen tilanteeseen omien kykyjensä ja resurssiansa mukaisesti. Tällöin kynnyks puuttua ikääntyneen haastavaan elämäntilanteeseen on mahdollisesti matalampi, kun toimija tietää vastuun jakautuvan useammille harteille. Hyöty nähtiin myös ikääntyneen näkökulmasta: hankalassa elämäntilanteessa olevalla olisi monta kannattelijaa, jotka toisivat helpotusta elämiseen ja olemiseen. Ikääntyneen näkökulmasta yhteistyön tekeminen nähtiin tärkeänä erityisesti kriittisissä muutostilanteissa, joissa haastavassa elämäntilanteessa olevan ikääntyneen rinnalla kulkija tai palveluja tarjoava ammattilainen vaihtuu toiseen. Tällöin painotettiin saattaen vaihdon merkitystä palveluiden tai toimijoiden välillä, jottei jo tavoitettu ikääntynyt katoaisi uudestaan.

Heillähän ei ole sitten enää voimavaroja jatkaa sitä, että jos mä vaikka aloitan sen työn tässä ja sitten sanon, että ota yhteyttä tänne niin se saattaa katketa jo siinä kohtaa se.

Toistensa tunteminen koettiin helpottavan yhteydenottoja työntekijöiden välillä. Tutut nimet ja kasvot madaltavat kynnyksiä pyytää apua ja tuntemista onkin joidenkin haastateltavien työyhteisöissä haluttu vaalia kasvokkain toteutuvilla tapaamisilla. Tuntemisen on huomattu madaltavan kynnyksiä myös ikääntyneen pyytää apua hankalissa elämäntilanteissa. Eräs haastateltavista kertoi tutun, ikääntyneen naapurin tulevan kotioven taakse pyytämään apua sitä tarvitessaan ja toinen taas kertoi saavansa työssään yhteydenottoja tutuiksi tulleilta ikääntyneiltä, jotka hakivat apua joko tuttavalleen tai itselleen uudessa elämäntilanteessa.

Vaikka yhteistyötä haluttiinkin tehdä mahdollisimman matalalla kynnyksellä, sillä toivottiin olevan **selkeät raamit** ammattilaisten välillä toteutuessaan. Selkeyttä toivottiin etenkin palveluketjujen suhteen: Kehen ollaan yhteydessä, sillä hetkellä, kun avun tarpeessa oleva ikääntynyt tunnustetaan? Mihin ikääntynyttä tuetaan ohjautumaan oman toiminnan jälkeen? Selkeyttä toivottiin myös yhteistyön päämäärän suhteen eli siihen, mihin toiminnalla pyritään. Päämäärän asettaminen nähtiin myös yhteistyötä edistävänä tekijänä, sillä sen koettiin muistuttavan siitä, että kaikki tekevät töitä yhteisen päämäärän eteen ikääntyneen parhaaksi.

Ennalta ehkäisevät toimet

Ennalta ehkäisevien toimien yhdistävä luokka koostuu yläluokista oikea-aikainen tuki ja aktiivisen toimijuuden mahdollistaminen (Kuvio 14). Ikääntyneelle toivottiin tarjottavan vahvempaa tukea automaattisesti tietyissä kriittisissä elämänvaiheissa, mutta arvo nähtiin myös ikääntyneen aktiivisen roolin mahdollistamisessa elämässä ylipäänsä.

Kuvio 14. Ennalta ehkäisevät toimet

Haastatteluissa painottui kaksi näkökulmaa **oikea-aikaiseen tukeen** ja sen antamiseen. Etenkin ikääntyneen elämänmuutostilanteisiin panostaminen koettiin tärkeänä. Tähän

ratkaisuna nähtiin tuen suunnitelmallinen tarjoaminen elämän käännekohdissa, kuten leskeksi jäämisen hetkellä tai eläkkeelle siirtymisen kynnyksellä. Oikea-aikaisen tuen tarjoamisella nähtiin olevan ennalta ehkäisevä mutta myös vahvempaa tukea tarvitsevan ikääntyneen tunnistamista ja tavoittamista edistävä vaikutus.

Tuen suunnitelmallisen tarjoamisen lisäksi haastatteluissa tuotiin esiin uusien ennaltaehkäisevien palveluiden kehittäminen. Ikäihmisten neuvolat, joissa olisi mahdollista keskustella ammattilaisen kanssa sekä liikkumista ja palvelujen saavutettavuutta edistävät, kuten kuljetukseen liittyvät, palvelut nähtiin tärkeinä syrjäytymistä ehkäisevinä mutta myös tunnistamista ja tavoittamista edistävinä tekijöinä.

Tuen ja palveluiden tarjoamisen lisäksi vastauksissa korostui ikääntyneen **aktiivisen toimijuuden mahdollistaminen** etenkin mielekästä tekemistä tarjoamalla ja osallistumiseen kannustamalla. Mielekkäänä tekemisenä mainittiin muun muassa vapaaehtoistoimintaan osallistuminen sekä senioreille suunnattuun yhdistystoimintaan kuulumisen. Aktiivisella toimijuudella nähtiin olevan ennalta ehkäisevä vaikutus syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Tutkimuskysymysten eli tunnistamisen ja tavoittamisen näkökulmasta sen nähtiin edesauttavan asioiden etenemistä ikääntyneen avun tarpeen tunnistamisesta konkreettiseen tavoittamiseen, jossa ikääntynyt saa ja on myöntyväinen ottamaan apua vastaan hankalassa elämäntilanteessaan. Joskus osallistuminen uuteen jännittää ja ikääntynyt saattaa tarvita vahvaakin rohkaisua, jotta asiat etenisivät tuen tarpeen tunnistamisesta avun saamiseen. Rohkaisu antamisessa tuotiin esiin läheisten mutta myös muiden toimijoiden rooli.

Jos ajattelee omia ikääntyviä vanhempia tässä, niin jotenkin sitä aina miettii, että minähän oon myös siinä yhdessä avainasemassa...että mä osaan sitten jotenkin ehkä tyrkkii heitä sinne oikeisiin...Tai oikeisiin, mutta johonkin sinne aktiviteetteihin.

Elämänmuutoksen jälkeen oman roolin löytäminen voi viedä aikaa. Eräs haastateltavista toi esiin tilanteen, jossa henkilö, joka oli aikaisemmin elämässään ollut hyvinkin aktiivinen, tarvitsi yhdistystoimijan rohkaisua osallistumiseen elämänmuutoksen eli leskeksi jäämisen jälkeen. Tuen tarve oli siis ilmeinen, mutta asioiden etenemiseksi ikääntynyt tarvitsi kannustusta ja houkuttelua osallistumiseen. Tämä tuottikin tulosta ja haastateltava koki henkilön olevan nykyään vapautuneempi ja rohkeampi monella tavalla.

Musta tuntuu, että hän on rohkaistunut, että hän on tehnyt sitten muitakin reissuja niinku ilman...ettei hän tarvitse ketään...valmiiksi seuraksi.

5.3 Työpajan tulokset

Työpajassa syntynyt materiaali vastasi suurelta osin haastatteluissa syntynyttä tietoa, mutta alkuperäisen tavoitteen mukaisesti sitä saatiin rikastettua työpajan pohjalta. **Laaja-alaiseen tiedottamiseen** liittyen työpajaan osallistuneet kaipasivat tiedottamista myös huoli-ilmoituksiin ja niiden täyttämiseen liittyen. Huoli-ilmoituksella tarkoitetaan ilmoitusta sosiaalihuollon tarpeesta. Tämän ilmoituksen voi tehdä kuka vain, joka on huolestunut ikääntyneen pärjäämisestä. (Päijät-Sote.)

Työpajaan osallistuneet näkivät tiedottamisen helpottavan ja lisäävän tuen tarpeessa olevien ihmisten tunnistamista, madaltavan kynnystä hankalienkin asioiden puheeksi ottoon sekä puuttumiseen niissä tilanteissa, joissa herää huoli ikääntyneestä. Positiivisessa hengessä toteutetun tiedottamisen koettiin mahdollisesti vähentävän myös ikääntyneen leimautumisen pelkoa, jolloin omat tuen tarpeet on helpompi tuoda esiin.

Konkreettisiksi keinoiksi tiedottamiseen ja sitä kautta tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden tunnistamisen edistämiseen ehdotettiin asiakasprofiilien hyödyntämistä. Tiedottamisessa toivottiin hyödynnettävän monipuolisesti eri kanavia, jotta tieto saavuttaisi sekä ikääntyneet että heidän omaisensa. Tietoa toivottiin lisäksi vietävän aktiivisesti heille, jotka eivät sitä itse hae.

Samoin kuin haastatteluissa, myös työpajassa nähtiin **kohtaamisiin panostamisen** tarkeys. Työpajassa kuitenkin korostettiin erityisesti läsnäolon merkitystä lyhyessäkin kohtaamisessa sekä sitä, että puheeksi ottoa ja uskallusta avata keskustelua voi myös tietoisesti harjoitella. Lisäksi työpajassa tuotiin esiin se, että vaatii taitoa tunnistaa, riittääkö ikääntyneelle pelkkä neuvonta vai tarvitseeko hän vahvempaa tukea. Ikääntyneen ohjaamiseen eteenpäin toisen palveluntarjoajan piiriin tulisi myös olla motivaatiota silloin, kun oma rooli ikääntyneen palveluketjussa päättyy. Ratkaisuja tulisi joka tapauksessa pohtia yhdessä ikääntyneen eli oman elämänsä asiantuntijan kanssa.

Konkreettisiksi yksittäisen kohtaamisen paikoiksi lueteltiin kirpputorit, kaupat, ikääntyneen oma asuinympäristö, kuljetuspalvelut, kirjastot, apteekit, terveydenhuolto ja päivystys. Suunnitelmallisiksi kohtaamisen paikoiksi taas kuvattiin muun muassa erilaiset tapahtumat, kuten kunnassa toteutuva kenkien liukuuestejako, matalan kynnyksen kohtaamispaikat sekä ruoanjakotilaisuudet. Työpajassa nostettiin esiin myös ajatus siitä, että ikääntyneitä tulisi olla enemmän kohtaamassa ikääntyneitä.

Toive **yhteistyön lisäämisestä** korostui haastatteluiden lisäksi myös työpajaan osallistuneiden puheissa. Työpajassa tuotiin vahvasti esiin näkemys siitä, että ikääntynyt tulisi nähdä yhtenä verkoston jäsenenä ja että verkostossa kaikkien toimijoiden tulisi olla

samanarvoisia. Yhteistyön lisäämisen koettiin kasvattavan tietämystä siitä, mitä toinen toimija tekee. Tämä nähtiin tärkeänä jo siitäkin syystä, että ikääntyneen olisi mahdollista saada tarvitsemaansa tukea tullessaan löydetyksi. Erityisen tärkeänä yhteistyössä nähtiin luottamuksen kasvattaminen eri toimijoiden välillä.

Ennalta ehkäisevissä toimissa toistui haastatteluiden tapaan oikea-aikainen tuki sekä aktiivisen toimijuuden mahdollistaminen. Uutena keinona oikea-aikaisen tuen antamiseksi ehdotettiin seurakunnan työntekijän soittoa leskeksi jääneelle hautajaisten jälkeen. Toimijuuden mahdollistamisessa taas korostettiin mielekkään toiminnan tarjoamisen lisäksi merkityksellisyyden kokemusten ja onnistumisen ilon mahdollistamista ikääntyneelle. Ikääntyneen itseohjautuvuutta myös toivottiin tuettavan varhaisessa vaiheessa ohjauksen ja neuvonnan avulla.

6 Pohdinta

6.1 Tulosten tarkastelu

Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön aihe ideoitiin yhdessä Varhaisen tuen osaprojektin projektipäällikön kanssa, minkä jälkeen aiheita ja menetelmävalintoja tarkennettiin ohjaavan opettajan kanssa. Kehittämistyön tavoitteena oli parantaa Päijät-Hämeessä yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista Päijät-Hämeessä, jotta heidän olisi mahdollista saada tukea merkityksellisen elämän rakentamiseen. Tarkoituksena oli kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä sekä selvittää juurisyyt sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta.

Teemahaastatteluiden avulla saatiin näkemystä tutkimuskysymyksiin eli siihen, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tällä hetkellä tavoiteta sekä siihen, mitä tulisi tehdä toisin, jotta kohderyhmä tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin jatkossa paremmin. Tätä näkemystä täydennettiin työpajalla, johon kutsuttiin toimijoita koko Päijät-Hämeen alueelta: 3. sektorilta, kuntasektorilta, seurakunnasta, sosiaali- ja terveysalalta sekä vanhuseuvostoista. Koska vanhuusiän syrjäytyminen on moniulotteinen käsite, kohderyhmästä luotiin visuaaliset kuvaukset eli asiakasprofiilit yhteisen ymmärryksen luomiseksi käsiteltävään aiheeseen. Asiakasprofiilit muodostettiin tietoperustan sekä tutkimusaineiston pohjalta.

Syynä sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ei tällä hetkellä tavoiteta, korostui se, että ikääntyneen avuntarvetta voi olla vaikea tunnistaa. Vaikka avuntarve tunnistettaisiinkin, siihen voi olla vaikea tarttua, jotta asiat etenisivät tunnistamisesta varsinaiseen tavoittamiseen. Tunnistamisen vaikeuteen liitettiin yksilöön liittyviä tekijöitä, ikääntyneen vähäiset tukiverkostot, joiden vuoksi tunnistavia silmiä oli vähän tai ei ollenkaan, sekä ammattilaisten kapeakatseisuus, jonka vuoksi ikääntyneen todellisia tarpeita ei huomioida. Kapeakatseisuuteen liitettiin erityisesti ajan puute kohtaamisissa sekä henkilöstön vaihtuvuus, jonka vuoksi ammattilaisen energia kuluu perustehtävän hoitamiseen laaja-alaisen huomioidamisen sijasta.

Tulosten mukaan ikääntyneen tunnistettuun avun tarpeeseen voi olla vaikea tarttua yksityisyyden kunnioituksen, yhteistyön puuttumisen tai ajan puutteen vuoksi. Yksityisyyden kunnioituksen nähtiin liittyvän sekä suomalaiseen kulttuuriin, jossa toisen asioihin ei haluta puuttua loukkaamisen pelossa, mutta myös ammattilaisen toimintaa rajoittavaan lainsäädäntöön. Yhteistyön puuttumisen taas koettiin hankaloittavan ikääntyneen avun tarpeeseen vastaamista tunnistamisen hetkellä, jolloin kohtaaminen ei johda konkreettisiin

toimenpiteisiin, joilla ikääntyneen olisi mahdollista saada tarvitsemaansa apua. Ajan puute taas antaa helpon väylän pudota palveluiden välistä, sillä ammattilaisella saattaa olla kynnys aloittaa auttamisen prosessia tilanteessa, jossa omat rajalliset resurssit eivät riitä asioiden saattamiseksi loppuun saakka.

Tutkimuksellisessa kehittämistyössä etsittiin vastausta siihen, mitä tulisi tehdä toisin, jotta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa olevat ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin jatkossa paremmin. Tutkimusvaiheen haastatteluissa nousi esiin neljä teemaa: laaja-alainen tiedottaminen, kohtaamisiin panostaminen, yhteistyön lisääminen sekä ennalta-ehkäisevät toimet. Näiden teemojen sisältöjä tarkennettiin vielä työpajassa oppimiskahvila-menetelmää hyödyntäen. Teemat antoivat konkreettisia ratkaisuja osaan niistä tekijöistä, miksi ikääntyneitä ei tällä hetkellä tavoiteta

Laaja-alaista tiedottamista kaivattiin mahdollisuuksista saada palveluita, huoli-ilmoituksista, sekä erityisesti syrjäytymisestä ja siihen liittyvistä tekijöistä. Tietämys syrjäytymisestä vähentäisi mahdollisesti yksityisyyden liiallista kunnioittamista, mikä estää varhaisen puuttumisen ja toimii näin ikääntyneen edun vastaisesti. Tiedottamista toivottiin tehtävän positiivisessa hengessä, sillä sen koettiin vähentävän ikääntyneen leimautumisen riskiä sekä matalavan kynnystä ottaa apua vastaan. Ikääntynyt haluttiin tuoda esiin yhteiskunnan voimavarana eikä palvelun kohteena. Ajattelumallien muuttamisella voidaan mahdollisesti vaikuttaa myös ikääntyneen näkemiseen aktiivisena, tasavertaisena toimijana ja toiminnan kehittäjänä. Liian usein ikääntyneistä puhutaan yhtenäisenä joukkona, joiden yksilölliset erot häviävät eläkkeelle jäämisen myötä (Vuorikoski & Törmä 2022, 269).

Pikkaraisen ym. (2019, 198–203) tutkimuksen mukaan sillä tavalla, miten ikääntyneistä puhutaan, on merkitystä palveluiden monipuoliseen ja jatkuvaan kehittämiseen. Tutkimuksessa tarkasteltiin kuntoutustyöntekijöiden puhetta koskien heidän ikääntyneitä asiakkaitaan ja puhetyylit jaettiin tämän perusteella neljään eri kategoriaan: arviointi-, ohjaus-, riski-, toiseus- ja oivalluspuheeseen. Arviointipuhe nähtiin tyypilliseksi sosiaali- ja terveydenhuollon puhetavaksi, jossa ikääntynyt oli työn kohde ja työntekijä palvelukuvauksen tunnollinen noudattaja. Ohjauspuheessa ikääntynyt luokiteltiin ohjaus- ja neuvontatyön kohteeksi, jossa työntekijän roolina oli jakaa sitkeästi tietoa, jotta ikääntynyt ymmärtäisi oman tarpeensa muutokseen. Riskipuheessa ikääntynyt taas oli oman elämäntilanteensa vuoksi riskejä ja menetyksiä kohtaava asiakas ja työntekijän tehtävänä oli erilaisten uhkien tunnistaminen sekä ikääntyneen turvallisuuden varmistaminen. Toiseuspuheessa työntekijät puhuivat ikääntyneistä ”niinä toisina”, itselle vieraina henkilöinä, jotka eivät toimineet työntekijän suunnitelmien mukaisesti, eivätkä näin olleet hallittavissa. Toiseuspuheessa työntekijä pyrki ymmärtämään ikääntyneitä ryhmänä, opettelemaan heidän kanssaan toimimista ja

tarkastelemaan käytäntöjä uudella tavalla. Viimeisessä puhetavassa, oivalluspuheessa, ikääntyneet määriteltiin asiakkaiksi, jotka antoivat työntekijöille mahdollisuuden nähdä itsensä, osaamisensa ja oman työnsä uudella tavalla. Työntekijän ja ikääntyneen välinen suhde oli yhdenvertaista ja vastavuoroista jakamista. Ikääntyneen elämästä saatu kokonaisvaltainen tieto antoi työntekijälle mahdollisuuden oivaltaa sekä kehittää omaa asiantuntijuuttaan ja työtään.

Huomattavaa oli, että oivalluspuheessa työtä kehitettiin jatkuvasti ikääntyneen tarpeista lähtien. Työskentelyyn liittyviä rutiineja sekä organisaation käytäntöjä arvioitiin jatkuvasti kriittisesti. Muiden puhetyyliä kohdalla kuntoutuksen tehottomuuden syitä haettiin herkemmin ikääntyneestä ja ylipäänsä ikääntymiseen liittyvistä tekijöistä. (Pikkarainen ym. 2019, 203.) Päijät-Hämeen hyvinvointialueen strategian ensimmäinen päätavoite sisältää vaikuttavat, kustannustehokkaat ja saavutettavat palvelut sekä erinomaisen asiakaskokemuksen. Vaikuttavuuteen liitetään palvelun laadukkuus, positiiviset vaikutukset asiakkaiden terveyteen, toimintakykyyn ja hyvinvointiin sekä palvelun oikea-aikaisuus. (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2022, 17.) Jotta Päijät-Hämeen hyvinvointialueella voitaisiin saavuttaa strategisen tavoitteen mukaiset vaikuttavat, kustannustehokkaat ja saavutettavat palvelut myös syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden kohdalla, ikääntyneet tulisi nähdä yhdenvertaisina palveluiden kehittäjinä, jotka rikastuttavat työntekijän asiantuntijuutta ja tapaa tehdä työtä.

Yhtenä ratkaisuna tuen tarpeessa olevien ikääntyneiden tunnistamiseksi ja tavoittamiseksi korostui ennalta ehkäisevät toimet. Oikea-aikaisessa tuessa painotettiin erityisesti suunnitelmallista reagoitua ikääntyneen elämänmuutostilanteissa, kuten eläkkeelle tai leskeksi jäämisen hetkellä.

Myös Päijät-Hämeen hyvinvointialueen strategia ohjaa vahvistamaan asiakkaiden ohjautumista omaehtoiisiin, kevyisiin ja ennaltaehkäiseviin palveluihin (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2022, 18). Aineistolähtöistä sisällönanalyysiä tehdessä ennalta ehkäiseviin toimiin suhtauduttiin kuitenkin kriittisesti, sillä niiden ei automaattisesti nähty vastaavan tutkimuskysymykseen eli siihen, mitä tulisi tehdä toisin, jotta ikääntynyt tunnistettaisiin tai tavoitettaisiin jatkossa paremmin. Lähempi tarkastelu toi kuitenkin esiin näkökulman siitä, että oikea-aikaista tukea tarjoamalla voidaan tavoittaa tuen tarpeessa olevat ikääntyneet.

Ennalta ehkäisevänä toimena tuotiin esiin myös aktiivisen toimijuuden mahdollistaminen etenkin mielekästä tekemistä, onnistumisen iloa, merkityksellisyyden kokemuksia sekä ohjausta ja neuvontaa tarjoamalla. Toimijuudella tarkoitetaan mahdollisuutta toimia (Stenvall 2018, 17), mutta toiminta tai teko kuitenkin ilmentää toimijuutta vain silloin, kun se on toteutunut vapaasta tahdosta (Vaattovaara 2015, 77). Toimijuus voidaan nähdä motivaationa,

aloitteellisuutena, osallisuutena, hallinnan tunteena sekä kykyä selviytyä tai toimia tarkoituksen mukaisesti. Siihen linkittyä ajatus ihmisen henkilökohtaisen hallinnan saavuttamisesta vuorovaikutuksessa ympäristöön sekä tunteesta, että oma käyttäytyminen on vapaan valinnan tulosta sen sijaan, että toiset ihmiset tai olemassa olevat kirjoittamattomat säännöt, asenteet tai uskomukset vaikuttaisivat siihen. (Punna ym. 2017, 155.) Ikääntyneen kohdalla toimijuus on muovautunut elämänkulun aikana. Jokainen sukupolvi omaksuu erilaisia tapoja ilmaista toimijuutta ja tämä näkyy esimerkiksi tapoina käyttää palveluja. (Pikkarainen 2020, 25.) Toimijuuden mahdollisuudet ovat ainakin osittain henkilökohtaisia kokemuksia. Eri yksilöt samanlaisilla lähtökodilla voivat nähdä omat mahdollisuutensa toimia hyvin eri tavalla. (Stenvall 2018, 62.)

Myös aktiivisen toimijuuden mahdollistamiseen suhtauduttiin kriittisesti tutkimuskysymysten näkökulmasta. Aktiivisen toimijuuden nähtiin kuitenkin vahvistavan ikääntyneen itseohjautuvuutta sekä oma-aloitteista avun hakemista, mikä edistää tuen tarpeessa olevan ikääntyneen tavoittamista. Haastateltavat toivat myös esiin sen, että ikääntyneen tilanteen eteneminen tunnistamisesta avun konkreettiseen saamiseen ei ole yksinkertainen prosessi ja toimijuuden tukeminen voi olla yksi keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Toimijuutta voidaan tukea eri tavoin. Lähtökohtana toimijuuden tukemiselle voidaan pitää sitä, että tunnistetaan, mikä motivoi ihmistä. Perinteisesti ihmiset kokevat mielekkääksi toiminnan, joka saa aikaan kyvykkyyden ja osaamisen sekä kuulumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksien tunteita. (Punna ym. 2017, 156.) Myös tämän kehittämistyön työpajassa tuotiin esiin näkemys siitä, että ikääntyneille tulisi mahdollistaa merkityksellisyyden kokemuksia ja onnistumisen iloa. Ammattilaisen roolina on mahdollistaa ympäristö, joka tukee näitä elementtejä. Substanssiosaamisen lisäksi esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa olisi hyvä ylläpitää ja vahvistaa työtapoja, joilla edistetään asiakkaan itseohjautuvuutta esimerkiksi huomioimalla ihmisen elämäntilanne ja arki, antamalla kannustavaa palautetta, tuke- malla voimavaroja sekä antamalla ihmisen itse päättää omat tavoitteensa. (Punna ym. 2017, 156–157.) Tämä ajattelumalli on osittain yhdistetty myös hyvinvointialueen missioon eli siihen perustehtävään, miksi hyvinvointialue on ylipäänsä olemassa. Missio kuvaa hyvinvointialueen tukevan asukkaita ja yhteisöjä omaehtoisessa hyvinvoinnin edistämässä sekä omien voimavarojen löytämisessä, vahvistamisessa ja hyödyntämisessä. (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2022, 16.)

Ihmisen tulisi saada päättää, minkälainen toimijuus juuri hänelle sopii ja riittää, ja oikeus tähän toimijuuteen tulisi olla elämän loppuun saakka (Pikkarainen 2020, 95). Työntekijä ei kuitenkaan aina pysty tukemaan asiakasta niin hyvin kuin haluaisi, sillä hänen toimi- juutensa on monesti vahvasti sidoksissa palvelujärjestelmän ehtoihin. Organisaation

työntekijälle asettamat vastuut voivat siis välillisesti heikentää asiakkaan toimijuutta. (Ranta 2020, 71–72.) Myös kehittämistyön haastatteluihin sekä työpajaan osallistuneet harmittelivat sitä, että esimerkiksi työntekijää velvoittava yksityisyyden kunnioitus menee ajoittain ikääntyneen edun edelle. Valitettavasti mahdollisuudet vaikuttaa esimerkiksi tietosuojaan toteuttamiseen ovat rajalliset.

Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tutkimustuloksissa tuotiin esiin yksittäisen kohtaamisen merkitys tuen tarpeessa olevan ikääntyneen tunnistamisen ja tavoittamisen edistämiseksi. Työpajassa painotettiin erityisesti läsnäoloa lyhyessäkin hetkessä. Myös hyvinvointialuestrategian arvo, välittäminen, korostaa ihmisen kohtaamista ihmisenä, kiinnostusta ymmärtää toisen henkilön näkökulma sekä arvostusta asiakkaita, henkilöstöä ja kumppaneita kohtaan (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2022, 16). Tuloksissa korostui myös puheeksi ottaminen ja sen tietoisien harjoittelun merkitys. Puheeksi ottamisen ja tuen tarjoamisen tavoitteena on mahdollistaa muutos ja antaa ikääntyneelle työkaluja sen toteuttamiseksi. Tällöin puuttuminen kunnioittaa ikääntyneen itsemääräämisoikeutta sekä aktiivista toimijuutta. Ammatillaisen kohdalla puheeksi ottamisessa korostuu motivoiva työote, jonka pyrkimyksenä on löytää ikääntyneen omat voimavarat ja vahvistaa motivaatiota muutokseen. (Strand ym. 2022, 13, 17.)

Kehittämistyön tuloksissa kiinnitettiin huomiota myös kohtaamisten tarkoituksenmukaiseen luomiseen, jotta ikääntyneellä olisi useampia mahdollisuuksia tulla tavoitetuksi. Suunnitelmallisella kohtaamisten luomisella ikääntyneen omassa asuinympäristössä on mahdollista tukea ikääntyneen toimijuutta samalla, kun hänellä on mahdollisuus tulla kohdatuksi ja löydettyksi. Avoimet yhteistilat, joissa voi vapaasti liikkua ja valita istumapaikkansa, tukevat toimijuutta paremmin kuin esimerkiksi ammatillaisen toimistotilat. Tällöin ikääntyneellä on paremmin valtaa ohjata keskustelua sekä sanatonta vuorovaikutusta. Pääsääntöisesti ihmisen koti antaa kaikista parhaat edellytykset vahvalle toimijuudelle silloin, kun kotiin ei liity tunnepitoisia, kuormittavia kokemuksia. (Ranta 2020, 84–85.)

Tutkimuksellisen kehittämistyön tutkimustuloksissa korostui erityisesti yhteistyön merkitys, sillä puuttuessaan se nähtiin syynä siihen, ettei syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä tavoiteta. Yhteistyön lisääminen taas koettiin ratkaisuna tunnistamisen ja tavoittamisen edistämiseen. Yhteistyön selkeiden raamien lisäksi tutkimuksellisen kehittämistyön tuloksissa painotettiin myös toisensa tuntevan verkoston merkitystä. Puustisen (2017, 30–31) mukaan termiä verkosto käytetään huolettomasti eri yhteyksissä, jolloin sen merkitys ei aina vastaa sen oikeaa käyttötarkoitusta. Etenkin hallinnon tutkimuksissa verkosto nähdään organisaatiomallina tai koordinaatiomekanismina. Valtioneuvosto taas määrittää verkoston useamman toimijan, kuten yksilön tai organisaation, väliseksi vastavuoroiseksi

yhteistyösuhteeksi, jossa jaetaan tietoa ja resursseja. Verkosto nähdään myös arvontuotamismallina, jolla yhdistetään toimijoiden osaamista ja voimavaroja suuremman hyödyn saavuttamiseksi. (Valtioneuvoston kanslia 2019, 13). Se, mikä pitää verkostoa koossa, on toimijoiden välinen vuorovaikutus (Aira 2012,111). Väitöskirjassaan Puustinen itse kuvaa verkostoa sosiaalisen rakenteen muotona, jota analysoidaan sen ”solmujen” sekä niiden välisten suhteiden kautta. Solmut ja niiden väliset suhteet määrittävät sen asiayhteyden perusteella, mitä varten verkosto on olemassa. (Puustinen 2017, 31.)

Verkoston merkitys korostuu silloin, kun työskennellään organisaatioiden vastuualueiden väliin jäävien (Kestilä 2018, 31) ja vaikeasti määriteltävien ja hahmotettavien ongelmien, kuten ikääntyneiden syrjäytymisen, parissa. Tällaisten ongelmien ratkaisemiseen tarvitaan monesti ilmiöpohjaista lähestymistapaa, erilaisia näkökulmia sekä rajoja rikkovaa, kokeilevaa yhteistyötä. Perinteiset organisaatiomallit toimivat parhaiten ennustettavissa toimintaympäristöissä, joissa ne pystyvät tuottamaan tehokkaasti ratkaisuja ongelmiin. Verkostojen vahvuus taas on toimia ns. VUCA-toimintaympäristössä, jossa tarvitaan innovatiivisuutta, joustamista sekä ketteryyttä. (Valtioneuvoston kanslia 2019, 11–12.) Termi VUCA muodostuu sanoista epävakaa (Volatile), epävarma (Uncertain), monimutkainen (Complex) ja moniselitteinen (Ambiguous). Sen nähdään kuvaavan hyvin nyky maailmaa, joka on jatkuvassa muutostilassa. (Kok & van den Heuvel 2019, 4–5.) Koska syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tavoittamiseksi ei ole yksiselitteisiä tai yksinkertaisia ratkaisuja, yhdessä tekeminen toisensa tuntevassa verkostossa on perusteltua ja suositeltavaa.

Työpajassa nostettiin esiin verkoston toimijoiden tasavertaisuuden tärkeys. Luottamus tasapuolisuuteen onkin verkoston onnistumisen kannalta yksi keskeisimpiä asioita (Kestilä 2018, 28). Ideaalitalanteessa verkosto koostuu tasavertaisista toimijoista, joilla kaikilla on yhtä paljon valtaa mutta myös vastuuta. On kuitenkin hyvin inhimillistä, että valta jakaantuu herkemmin niille henkilöille, joilla on enemmän tietoa tai suhteita kuin muilla toimijoilla. Vallan ilmenemismuodoista kannattaa kuitenkin olla tietoinen, sillä vallan jakautuminen tietyille henkilöille voi vähentää muiden toimijoiden sitoutumista ja vastuunottoa verkostossa. Myös taustaorganisaatio voi jo itsessään aiheuttaa ennako-oletuksia valta-asemasta. (Valtioneuvoston kanslia 2019, 14–15.)

Tasavertaisuus vaikuttaa myös ihmisten väliseen vuorovaikutukseen. Kentän väitöskirjassa käsiteltiin vuorovaikutusta ja eri roolien merkitystä organisaatioissa. Vuorovaikutuksen kannalta ideaaliseksi nähtiin tilanne, jossa kaksi tasavertaista aikuista on vuorovaikutuksessa keskenään. Esimiehen ja työntekijän välistä suhdetta taas verrattiin vanhemman ja lapsen väliseksi vuorovaikutukseksi, jossa epäsuhtainen valta-asema saattoi aiheuttaa tilanteita,

joissa rooleja yritettiin murtaa. Väitöskirjassa tuotiin esiin esimerkkinä tilanne, jossa aikaisemmin esihenkilönsä nähden alisteisessa asemassa ollut työntekijä käänsi valtasuhteet toisinpäin irtisanoutuessaan työstään. (Kenttä 2020, 125, 134.) Koska Päijät-Hämeen hyvinvointialue on organisaationa suuri verrattuna moneen yhteistyökumppaniin, tämä saattaa tahattomasti aiheuttaa ennako-oletuksen valta-asemasta yhteistyötä tehdessä. Aitoon tasavertaisuuteen ja myös tunnekokemuksen luomiseen tasavertaisuuden toteutumisesta kannattaa siis panostaa, jotta yhdessä tekemiseen ei muodostu tilanteita, joissa valta-asemia koitetaan murtaa. Yhteistyön ja verkoston tärkeys on kuitenkin ilmeinen: syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen vaatii rajoja rikkovaa, ketterää ja innovatiivistakin yhteistyötä muutoksen aikaansaamiseksi. Tammeidin (2023, 80) mukaan tasavertaisuuden korostaminen ja ajatus jaetusta johtajuudesta ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että muutosta tulee johtaa. Tällöin johtajuudessa kuitenkin painottuu etenkin toiminnan koordinointi ja esimerkin näyttäminen.

Yhteistyön merkitys ylipäänsä tunnistettiin jo Päijät-Hämeen hyvinvointialueen strategiaa muodostaessa: hyvinvointialueen missiossa painotetaan päijäthämäläisten hyvinvoinnin tukemisen tapahtuvan yhteistyössä alueen asukkaiden, yhteisöjen ja kuntien kanssa. Yhteistyön tärkeys tuodaan esiin myös hyvinvointialueen visiossa, joka maalaa tulevaisuudenkuvan hyvinvoivista asukkaista turvallisessa, elinvoimaisessa ja uudistuvassa Päijät-Hämeessä. Nämä halutaan saavuttaa yhteistyössä muiden alueen toimijoiden kanssa etenkin hyvinvointia ja turvallisuutta luomalla. Ennen kaikkea yhteistyötä korostetaan hyvinvointialueen kolmannessa päätavoitteessa, joka pyrkii luottamuksen avulla rakennettuun, sujuvaan yhteistyöhön alueen kuntien, yhteisöjen ja valtionhallinnon kanssa asiakkaan paras muistaen. Tavoitteen toteutuminen vaatii alueen eri toimijoiden yhteistyön tuottaman arvon tunnistamista sekä onnistunutta hyödyntämistä. Lisäksi se vaatii hyvinvointialueen arvoksi nostettua rohkeutta, joka on strategian yhteydessä määritelty muun muassa haluksi tehdä avointa ja luottamuksellista yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2022, 16–18.)

Tutkimuksellisen kehittämistyön tuloksissa yhteistyön toteuttamisessa korostui tuntemisen mutta myös luottamuksen merkitys. Luottamus käsitteenä ei ole yksiselitteinen. Mayer ym. (1995, 172) määrittivät luottamuksen tarkoittavan uskallusta olla haavoittuvainen toisen osapuolen toiminnalle ilman minkäänlaista mahdollisuutta kontrolloida tämän osapuolen toimintaa. Tällöin uskallus haavoittuvaisuuteen perustuu siihen odotukseen, että toisen osapuolen toiminta on tärkeää itselle. Ilmosen ja Jokisen (2002, 14) mukaan luottamus on kyöksissä tulevaisuuteen ja mahdollisuuteen ennustaa sitä. Luottamalla sekä ihmisiin että instituutioihin tulevaisuudesta tehdään itselle ennustettavampaa ja kontrolloitavampaa.

Tuomen ym. (2021, 4) mukaan luottamukseen liittyy erityisesti tunteet oikeudenmukaisuudesta, rehellisyydestä ja tasapuolisuudesta.

Luottamuksen läsnäolon merkitystä ei voi vähätellä. Se tuo psykologista turvallisuutta, jolloin muutoksia sekä haasteita on helpompi kohdata, ja myös etsiä niihin ratkaisuja. (Tuomi 2021, 3.) Luottamukseen perustuvassa yhteistyössä aikaa ja resursseja vapautuu itse toimintaan, kun energiaa ei käytetä jatkuvan kontrollin ylläpitämiseen. Lisäksi luottamus antaa toiselle osapuolelle mahdollisuuden kasvattaa vastuutaan. Myös tunne siitä, että on luotettu, on tärkeää: energiaa ei tarvitse käyttää sen osoittamiseen, että on luottamuksen arvoisen. (Ilmonen & Jokinen 2002, 95–96.) Päijät-Hämeen hyvinvointialueen strategian kolmas päätavoitekin muistuttaa, että sujuva yhteistyö vaatii molemminpuolisen luottamussuhteen vaalimista. Luottamus on myös nimetty yhdeksi hyvinvointialueen arvoksi, joka on toiminnan perusta ja samalla ohjaa arjen toimintaa. Luottamusta eri toimijoiden välillä rakennetaan Päijät-Hämeessä aktiivisesti avoimella ja tietopohjaisella viestinnällä, minkä lisäksi sitä ansaitaan ja myös ylläpidetään. (Päijät-Hämeen hyvinvointialue 2022, 17.)

Luottamuksen rakentamisella tarkoitetaan kykyä luoda ilmapiiri, joka on turvallinen ja kannustava (Tuomi ym. 2021, 4). Hakasen (2017, 61) mukaan luottamusta verkostoissa edistää viisi eri ulottuvuutta: johtamistaidot, viestintä, toimet ja yhteiset ominaisuudet, ympäristö ja ilmapiiri, sekä vaikeasti hallittavat tekijät. Vaikka luottamuksen rakentaminen verkostossa on kaikkien sen jäsenten tehtävä, yhden henkilön olisi hyvä olla tästä vastuussa eli ikään kuin johtaa luottamuksen rakentumista (Hakanen 2017, 61). Edellytykset luottamuksen johtamiselle toistuvat samanlaisina eri tutkimuksissa: rehellisyys, kyvykyys omalla alalla sekä hyväntahtoisuus muita ihmisiä kohtaan nähdään sekä yksilön, että johtajan kohdalla olennaisina luottamusta herättävinä tekijöinä (Häkkinen 2012, 44; Mayer ym. 1995, 717).

Viestinnän laadulla ja sen määrällä on oleellinen merkitys luottamuksen kehittymisessä. Säännöllinen ja monipuolinen viestintä, sekä suora puhe ja aito kuunteleminen verkoston jäsenten välillä tukee luottamuksen ylläpitämistä. Lisäksi on korvaamattoman tärkeää pitää kiinni annetuista lupauksista ja hoitaa oma vastuualueensa. Havaittava sitoutuminen ja yhdessä jaetut toiminnan tavoitteet (Hakanen 2017, 61) ja arvot tukevat luottamusta (Kestilä 2018, 57).

Sztompkan (1999) mukaan luottamusta edistää hyvä yhteishenki (Laurila 2017, 195). Ilmapiirin kannalta olisi hyvä suosia eri ympäristöissä toteutuvia virallisia sekä epävirallisia tapaamisia. Ilmapiirin tulisi olla niin avoin, että se mahdollistaa dialogin, jossa kaikki tärkeä tieto on mahdollista paljastaa. (Hakanen 2017, 61.) Luottamusta voidaan edistää myös nostamalla psykologiseen turvallisuuteen eli jaettuun tunteeseen siitä, että ryhmä tai yhteisö on turvallinen. Tällöin jäsenet uskaltavat ottaa riskejä ja olla haavoittuvaisia ilman pelkoa

naurunalaiseksi joutumisesta. Erilaisuutta kunnioitetaan ja nähdään rikkautena (Tuomi ym. 2021, 19), mikä on tärkeää etenkin verkostossa, johon kuuluu eri taustoilla olevia henkilöitä. Syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tavoittamiseksi ei ole valmiita ratkaisuja, joten on tärkeää, että jokainen ajatus tai keskeneräinen idea uskalletaan tuoda julki, jotta tuen tarpeessa olevat ikääntyneet tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin tulevaisuudessa paremmin.

Tutkimusvaiheen haastatteluissa tuotiin esiin yksittäisiin kohtaamisiin liittyvä haaste, joka myös liittyy luottamukseen: ikääntyneen kanssa tulisi lyhyessä hetkessä pystyä luomaan luottamussuhde, jonka avulla keskusteluyhteyden olisi mahdollista säilyä pidempään asioiden edistämiseksi. Joitakin luottamuksen alueita on vaikea kontrolloida, mutta ne ovat silti tärkeitä luottamuksen ulottuvuuksia. Näitä ovat esimerkiksi ihmisten välinen kemia ja usko toisen hyväntahtoisuuteen. Ihmiset luottavat usein toiseen intuitiivisesti eivätkä välttämättä osaa kertoa syytä luottamuksen takana. Silti näillä tekijöillä on suuri vaikutus luottamuksen kehittymiselle. (Hakanen 2017, 61.)

Jotta syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva ikääntynyt tunnistettaisiin ja tavoitettaisiin jatkossa paremmin, tarvitaan siis luottamusta verkoston jäsenten kesken, ammattilaisen ja ikääntyneen välillä sekä tavallisten kansalaisten keskuudessa. Luottamuksen avulla on mahdollista tehdä parempaa ja vaikuttavampaa yhteistyötä syrjäytymisen ehkäisemiseksi sekä ottaa tarvittava apu vastaan vieraaltakin.

6.2 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusetiikan tulisi kulkea kehittämistyön mukana aina ideointivaiheesta tutkimustulosten tiedottamiseen saakka (Vilkkä 2021, 41). Kun kehittämistyötä tehdään työelämälähtöisesti, siinä tulisi korostua niin tieteen tekemisen kuin organisaationkin eettiset säännöt (Ojasalo ym. 2018, 48). Valitettavasti Päijät-Hämeen hyvinvointialue ei ole julkaissut omia eettisiä ohjeitaan, joten tässä kehittämistyössä eettisyyttä ja luotettavuutta tarkastellaan yleisestä tutkimusetiikasta käsin.

Tutkimusetiikalla tarkoitetaan yleisesti sovittuja pelisääntöjä, jotka koskevat niin tutkimuskohdetta, rahoittajaa, toimeksiantajaa, kollegoita, sidosryhmiä kuin suurta yleisöäkin. Hyvä tieteellinen käytäntö käsittää eettisesti kestävät tiedonhankinta- sekä tutkimusmenetelmät. Tutkimustulosten on tuotettava uutta tietoa tai näyttää, miten vanhaa tietoa voidaan hyödyntää tai yhdistellä uudella tavalla. Tutkijan on oltava rehellinen, huolellinen ja tarkka sekä tutkimustyössä että tutkimustulosten esittämisessä. (Vilkkä 2021, 41–41.)

Tutkimukseen osallistuvien on tiedettävä, mitä tutkimuksessa ollaan kehittämässä tai tutkimaan, mitä sillä tavoitellaan, mikä on tutkimisen kohde ja mikä heidän oma roolinsa on

kehittämisessä (Ojasalo ym. 2018, 48). Tässä kehittämistyössä haastatteluun osallistuville lähetettiin tiedote, mitä varten kehittämistyö toteutetaan ja mitkä ovat sen tavoitteet. Tiedotteessa tuotiin esiin myös osallistumisen vapaaehtoisuus, aineiston säilytystapa ja osallistuvan anonymiteetin säilyminen. Haastatteluun osallistuville lähetettiin etukäteen myös teemahaastattelun runko, minkä tarkoituksena oli helpottaa haastatteluun orientoitumista sekä sen sisällön hahmottamista. Lisäksi haastateltavalta pyydettiin kirjallinen suostumus haastatteluun osallistumiseen. Haastattelun runko on nähtävissä liitteessä 2, haastatteluun osallistuvan tiedote liitteessä 3 ja suostumuslomake haastatteluun osallistuvalla liitteessä 4.

Työpajan kutsut lähetettiin aikataulullisista syistä kesäkuussa 2023 jo ennen kuin tutkimuslupa opinnäytetyöhön myönnettiin. Jos tutkimuslupaa ei olisi myönnetty, työpaja olisi joka tapauksessa järjestetty osana ikääntyneiden etsivän työn mallin luomista ilman tutkimuksellista näkökulmaa. Tiedote opinnäytetyön linkittymisestä työpajaan lähetettiin vasta elokuussa. Tiedotteessa kerrottiin kehittämistyön tavoitteet ja tarkoitus, osallistumisen vapaaehtoisuus sekä osallistujien anonymiteetin säilyminen. Lisäksi tiedotteessa pyydettiin olemaan allekirjoittaneeseen yhteydessä, jos opinnäytetyöhön osallistuminen mietityttä. Yhteydenottoja tiedotteen lähettämisen jälkeen ei osallistujilta tullut, mutta optimaalisessa tilanteessa tieto opinnäytetyöstä olisi kerrottu jo kutsun yhteydessä.

Tutkimusaineistojen säilyttämistä koskevat ratkaisut tulee pohtia etukäteen, jotta tutkittavien anonymiteetti säilyy, eikä tutkimusaineistolla ole vaaraa joutua väärin käsiin kehittämistyön aikana eikä myöskään sen jälkeen (Vilka 2021, 47). Tässä kehittämistyössä ei mainita haastateltavien tai työpajaan osallistuvien nimiä, eikä tarkkaa ammatillista titteliiä. Haastatteluiden kohdalla raportissa tuodaan ilmi se, minkälainen tietämys haastateltavilla on suhteessa käsiteltävään aiheeseen. Osa tästä tietämyksestä sekä kokemuksista oli kuitenkin niin spesifejä, että lopulta nämä päädyttiin toteamaan laveasti anonymiteetin varmistamiseksi. Työpajassa tarjottiin pieniä virvokkeita ja hankkeen rahoittaja vaati näitä varten osallistujalistan. Tämä nimilista säilytetään tietoturvallisesti rahoittajaa varten vähintään hankekauden (vuodet 2023–2025) ajan, eikä sitä hyödynnetä tutkimusraportissa. Nimet lisättiin lisäksi työpajasta tehtyyn muistioon, joka lähetettiin osallistuville sekä poissaolleille.

Tutkimusaineisto säilytettiin tietoturvallisesti niin, ettei sitä voitu yhdistää tiedonantajaan. Ainoastaan opinnäytetyön tekijällä oli pääsy käsiteltäviin aineistoihin. Haastatteluun kutsutavan suostumuslomake säilytettiin lukitussa kaapissa ja nauhoitettu materiaali sähköisessä muodossa salasanalla suojattuna LAB-ammattikorkeakoulun tietoturvallisilla palvelimilla. Tutkimusaineistossa olevat tunnistetiedot poistettiin aineiston litterointivaiheessa. Tutkimusaineisto hävitetään, kun lopullinen raportti on valmistunut ja hyväksytetty

oppilaitoksella. Tässä vaiheessa digitaaliset aineistot poistetaan kaikilta palvelimilta ja suostumuslomakkeet hävitetään tietosuojajätteeseen.

Tutkimustyön eettisyyteen liittyy vahvasti myös kunnioitus kollegoita, tutkimukseen osallistuvia, tutkittavaa kohderyhmää, ympäristöä ja yhteiskuntaa kohtaan (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2023, 13). Kehittämistyössä ei haluttu luoda siiloja eri toimijoiden välille, vaan luoda yhteistä ymmärrystä aiheeseen. Tämä nähtiin erittäin tärkeänä näkökulmana, jolla haluttiin kunnioittaa eri toimijoiden tietämystä ja näkemystä aihealueeseen liittyen. Vaikka kehittämistyössä ei haluttukaan korostaa tiettyjen yksittäisten toimijoiden tietotaitoa, raportointivaiheessa tuotiin yleisesti esiin ne toimijat, jotka osallistuivat tämän ymmärryksen muodostamiseen. Tämä mahdollisti sen, että loppuraportissa voitiin osoittaa monipuolisen näkemyksen kerääminen aiheeseen. Toimijoiden esittely kuitenkin toteutettiin laajalla skaalalla, kuten ”3. sektorin toimija” tai ”kuntasektorin edustaja”, jotta anonymiteetti varmasti säilyi. Lopullisesta raportista jätettiin myös pois viittauksia, jotka olisivat saattaneet aiheuttaa tutkimukseen osallistuvan tunnistamisen omalla paikkakunnallaan.

Tutkimustyössä haluttiin osoittaa kunnioitusta myös kohderyhmää eli tuen tarpeessa olevia ikääntyneitä kohtaan. Esimerkiksi työpajan alustuksessa tuotiin ilmi se, että syrjäytyminen tai syrjäytymisvaarassa oleminen voi koskettaa meitä kaikkia. Asiakasprofiilien nimiä harmittiin pitkään: niiden haluttiin kuvaavan ikääntyneen tilannetta rehellisesti mutta silti tuoda ilmi se, että syrjäytyminen tai syrjäytymisvaaraan ajautuminen ei kerro ihmisestä vaan hänen tilanteestaan. Asiakasprofiilien avulla haluttiin tuoda esiin syrjäytymisen monimuotoisuutta ja erilaisia syrjäytymisvaaraa aiheuttavia tilanteita. On kuitenkin muistettava, että jokaisen ikääntyneen tilanne yksilöllinen ja asiakasprofiilit toimivat vain kiteytettyinä esimerkeinä.

Tutkimuksen luotettavuus syntyy tulosten tarkkuudesta, joten periaatteessa mittausten tulisi siis olla toistettavissa tutkijasta riippumatta. On kuitenkin hyvä ymmärtää, että eri tutkijat saattaisivat omien taustojensa ja asiaan perehtyneisyytensä vuoksi päätyä erilaisiin ratkaisuihin esimerkiksi aineiston luokittelun suhteen. Tutkimuksen toistaminen täysin sellaiseenaan olisi siis haastavaa. (Vilkkä 2021, 194, 197.) Tämä tutkimuksellinen kehittämistyö toteutettiin yhden henkilön voimin, mikä osaltaan heikentää luotettavuutta jatkuvan vertaisarvion puuttuessa. Hirsijärvi ja Hurme (2001) kuitenkin toteavat, että tärkeää on se, että tutkija pystyy perustelemaan tekemänsä ratkaisut (Vilkkä 2021, 197).

Uusitalon (1991) mukaan tutkimuksen luotettavuutta voivat heikentää muun muassa tilanteet, joissa vastaaja ymmärtää jonkin asian eri tavalla kuin tutkija tai tutkija tallentaa tiedot väärin (Vilkkä 2021, 194). Väärinymmärrysten minimoimiseksi tiedote tutkimukseen osallis-
tuille suunniteltiin tarkkaan ja haastattelun alussa varmistettiin, miten tutkimukseen

osallistuva ymmärsi termit syrjäytynyt tai syrjäytymisvaarassa oleva. Haastattelut nauhoitettiin kahdella eri nauhurilla teknisten ongelmien välttämiseksi. Materiaalin nauhoittaminen mahdollisti tutkimusaineistoon palaamisen sekä asioiden varmistamisen useita kertoja haastatteluiden jälkeen.

Työpajoissa oppimiskahvila-menetelmä vaati pöytäryhmiin vetäjät, jotka veivät keskustelua eteenpäin. Vetäjät valittiin projektin sisältä, jotta heillä oli tietämystä ja kokemusta aihealuetta koskien. Haastatteluissa syntyneen tutkimusaineiston luotettavuutta varmistettiin toistamalla samankaltaiset tutkimuskysymykset oppimiskahvilan yhteydessä. Näin oli mahdollista todeta, toistuvatko samanlaiset vastaukset niin haastatteluissa kuin työpajassakin. Luotettavuuden arviointia kuitenkin heikentää se, ettei työpajassa käsitelty syitä siihen, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ei tällä hetkellä tavoiteta. Ratkaisu oli tietoinen ja sen vaikutus luotettavuuteen tunnistettiin. Syiden etsimisen pelättiin rakentavan silloja toimijoiden välille sekä vaikeuttavan yhteistyötä jatkossa, joten tätä riskiä ei tutkimusprosessin vuoksi haluttu ottaa.

6.3 Hyödynnettävyys ja jatkotutkimusaiheet

Tämä tutkimuksellisen kehittämistyö sai alkunsa, kun Päijät-Hämeen hyvinvointialueella aloitettiin ikääntyneiden etsivän työn kehittäminen ja etenkin syrjäytyneiden, kotiin eristäytyneiden ikääntyneiden tavoittaminen koettiin haasteelliseksi. Tutkimustulokset toivatkin tärkeää tietopohjaa sekä näkökulmia syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamiseksi ja tavoittamiseksi niin palveluissa kuin asuinalueillakin. Lisäksi kehittämistyön tuloksia voidaan hyödyntää monin osin etenkin ikääntyneiden etsivän työn järjestelmällisen mallin rakentamisessa. Hyödyntämistä tukee se, että tutkimustulokset vastaavat hyvin Päijät-Hämeen hyvinvointialueen missiota, visiota, kahta strategista päätavoitetta sekä arvoja. On kuitenkin syytä huomioida, että tutkimusosuuden haastatteluihin osallistui ainoastaan neljä henkilöä, joten valitettavasti tutkimustulokset eivät ole yleistettävissä.

Tutkimustuloksissa painottui yhteistyön merkitys sekä syynä siihen, että syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta, mutta myös ratkaisuna tunnistamisen ja tavoittamisen edistämiseen. Tulokset tuovat siis yhteistyön tekemiselle hyvän pohjan, sillä haastateltavien lisäksi myös työpajaan osallistuneet, jotka jatkavat ikääntyneiden etsivän työn mallin suunnittelussa, näkivät yhteistyön arvon. Tulokset antavat myös raameja verkostossa tehtävän yhteistyön konkreettiselle suunnittelulle, sillä työpajaan osallistuneet toivat esiin esimerkiksi toiveen luottamuksen rakentamiselle. Tietoperustan mukaan tärkeää on panostaa muun muassa luottamuksen johtamiseen, viestintään ja avoimeen ilmaisiin. Lisäksi haastateltavat toivat esiin konkreettisia hetkiä, joissa yhteistyön tekemistä tulisi lisätä. Esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevan ikääntyneen siirtyminen palvelusta

toiseen on kriittinen hetki, jolloin jo tunnistettu ikääntynyt saattaa kadota uudestaan palveluiden väliin.

Koska syrjäytyminen ja syrjäytymisvaarassa oleminen ovat laajoja ja vaikeasti hahmotettavissa olevia käsitteitä, yhteisen ymmärryksen luomiseksi kohderyhmän ikääntyneistä luotiin asiakasprofiilit. Työpajaan osallistuneet ehdottivat, että näitä profiileja hyödynnettäisiin, kun verkostossa pohditaan, miten tietyn kohderyhmän tunnistamista, tavoittamista ja konkreettista auttamista voitaisiin jatkossa edistää. Näiden profiilien käyttämiseksi tunnistamisen edistämiseksi on jo opinnäytetyön raportointivaiheessa pyydetty lupaa Päijät-Hämeen hyvinvointialueen oman tuotannon sote-keskuksesta, joten oletettavaa on, että visuaaliset kuvaukset tulevat hyötykäyttöön muutenkin kuin kehittämistyössä.

Osaa tuloksista, kuten toivetta laaja-alaisesta tiedottamisesta, voidaan hyödyntää ikääntyneiden etsivän työn käytännön toteutuksessa sekä toiminnan juurruttamisessa. Tiedottaminen syrjäytymisestä esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon sisällä vaikuttaisi mahdollisesti ammattilaisen kykyyn huomioida ikääntyneen tilannetta laaja-alaisemmin ja edistää tuen tarpeessa olevan ikääntyneen tunnistamista ja tavoittamista. Palveluketjujen kehittäminen on kuitenkin tärkeää, jotta ammattilaisella on selkeä kuva siitä, miten toimia tunnistamisen hetkellä.

Varhaisen tuen osaprojektissa tehdään opinnäytetyöraportin kirjoittamishetkellä ikääntyneiden etsivää työtä koronakuorman purkuna osana Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta. Osaa tutkimustuloksista voidaan hyödyntää esimerkiksi yksilötyössä, jota tehdään, kun ikääntynyt tarvitsee vahvempaa tukea itselleen merkityksellisen elämän rakentamisessa. Etsivää työtä tekeviä voidaan kannustaa esimerkiksi ikääntyneen aktiivisen toimijuuden mahdollistamiseen ja myös tukea tätä näkökulmaa lisäämällä työntekijöiden osaamista aiheeseen liittyvillä koulutuksilla.

Tässä tutkimuksellisessa kehittämistyössä yksi tutkimusosuuden haastateltavista oli ikääntyneiden edustaja, jolla oli näkemystä aihealuetta koskien. Hän ei kuitenkaan itse henkilökohtaisesti ollut kokenut syrjäytymistä tai syrjäytymisvaarassa olemista. Olisikin tärkeää kuulla niiden ikääntyneiden kokemuksia, jotka ovat tarvinneet ulkopuolista apua merkityksellisen elämän rakentamiseksi esimerkiksi elämänmuutostilanteessa. Jatkotutkimusaiheena olisi mielenkiintoista haastatella ikääntyneitä, jotka ovat olleet asiakasprofiilien kaltaisessa elämäntilanteessa mutta päässeet jo akuutimmasta vaiheesta yli. Näin he olisivat jo löytäneet ratkaisuja elämäntilanteeseensa ja olisivat kykeneväisiä kertomaan, mitkä tekijät olivat avainasemassa muutoksessa. Näiden haastatteluiden pohjalta olisi mahdollista rikastuttaa visuaalisia kuvauksia sekä saada uudenlaista näkemystä aihealueeseen.

Tutkimusosuudessa eräs haastateltavista toi esiin sen, miten eri tavoin ihmiset reagoivat esimerkiksi elämänmuutostilanteissa. Yksi saattaa kohauttaa olkiaan muutoksen edessä ja jatkaa elämäänsä kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan. Samassa tilanteessa toinen taas saattaa tarvita pidempiaikaista rinnalla kulkijaa, jotta elämä asettuisi jälleen uomiinsa. Käsitellessä ikääntyneiden syrjäytymistä ja syrjäytymisvaarassa olemista tulee väistämättä ajatus siitä, miten monesti olemme yhteiskunnassa askeleen jäljessä syrjäytymisen ehkäisemisessä. Kiinnostuksen kohteeksi nouseekin, miten voisimme jo etukenossa vahvistaa ihmisten resilienssiä eli kykyä mukautua epämukavaan muutokseen ja odottamattomiin tapahtumiin (Valli 2020, 43).

Lähteet

Aalto, S., Mäkelä, A., Pohjalainen, S., Roti, J., Sutinen, H., Kvist, E., Paananen, V. & Levänen, R. 2020. Etsivän vanhustyön toimintamalli vaikuttavaan verkostotyöhön. Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö sr. Viitattu 28.5.2023. Saatavissa <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2020/10/Etsivan-vanhustyon-toimintamalli-vaikuttavaan-verkostotyohon-1.pdf>

Aartsen, M., Valtorta, N., Dahlberg, L., van Regenmortel, S. Waldegrave, C. & Corrigan, T. 2018. Exclusion from social relations in later life. ROSEnet Briefing Paper Series: No. 1. Viitattu 29.10.2023. Saatavissa https://rosenetcost.com/wp-content/uploads/2017/01/cost_rosenet_actionpolicy1_web.pdf

Aira, A. 2012. Toimiva yhteistyö -Työelämän vuorovaikutussuhteet, tiimit ja verkostot. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/37743>

Anttila, V. 2023. Koronavirus (SARS-CoV-2, COVID-19). Duodecim Terveyskirjasto. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01257#s1>

Dahlberg, L. & McKee, K. 2018. Social exclusion and well-being among older adults in rural and urban areas. Archives of Gerontology and Geriatrics 2018:78. Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.1016/j.archger.2018.08.007>

Eronen, A. & Londén, P. 2022. Sosiaalibarometri 2022 erityiskatsaus – Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa <https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2022/05/Sosiaalibarometri-2022-SOSTE-julkaisu-12-05-2022.pdf>

Hakanen, M. 2017. The development and management of interpersonal trust in a business network in health, exercise, and wellbeing markets. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 23.9.2023. Saatavissa https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/53254/978-951-39-6996-7_29032017.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sosiaalihuoltolain ja terveydenhuoltolain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi HE 197/2022. Yhteissosiaalityö ja etsivä työ. Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2022/20220197#idm46494957866080>

Hoppania, H. & Vilkkö, A. 2020. ”Jos mä sit kerran tulen” Elämänote-ohjelman osallisuustutkimuksen tuloksia, osa 1/2. Helsinki: Ikäinstituutti. Viitattu 6.8.2023. Saatavilla https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2020/12/Elamanote-1_172x245_kevyt.pdf

Hoppania, H., Vilkkö, A. & Topo, P. 2021. ”Se on mukavampi yhdessä tehdä” Elämänote-ohjelman osallisuustutkimuksen tuloksia, osa 2/2. Helsinki: Ikäinstituutti. Viitattu 6.8.2023. Saatavilla https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2021/09/Elamanote-2_172x245_7_VALMIS.pdf

Häkkinen, S. 2012. Towards a trust-based model of leadership within the leader-member exchange theory framework. A qualitative study of leaders' trustworthiness in the SME context. Väitöskirja. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 23.9.2023. Saatavissa https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/11355/urn_isbn_978-952-61-0902-2.pdf

Ilmonen, K. & Jokinen, K. 2002. Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä: Kopijyvä Kustannus Oy.

Innokylä. 2023a. Ikääntyneiden etsivän työn malli Päijät-Hämeessä. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/ikaantyneiden-etsivan-tyon-malli-paijat-hameessa>

Innokylä. 2023b. Päijät-Sote - Kestävän kasvun ohjelma. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa <https://innokyla.fi/fi/kokonaisuus/paijat-sote-kestavan-kasvun-ohjelma>

Innokylä. Käyttäjäprofiilit ja persoonat. Viitattu 19.5.2023. Saatavissa <https://innokyla.fi/fi/tyokalut/kayttajaprofiilit-ja-persoonat>

Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Työpaperi 33/2017. Viitattu 6.5.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf

Jokinen, S., Lötjönen, A., Rahunen, S., Nikula, U. & Tarvainen, T. 2017. ”Paljosta olisin jäänyt, ellen ovea olisi avannut.” - Löytävän työn tulokset ja vaikuttavuus. Fingerroosin säätiö. Viitattu 28.5.2023. Saatavissa http://ajatustalo.fi/wp-content/uploads/2017/06/Paljosta_olisin_j%C3%A4%20j%C3%A4nyt.pdf

Juvonen, T. 2015. Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen - Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Väitöskirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisu 116, Tiede. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa

https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/kuvat/verkkojulkaisut/sosiaalisesti_kontroloitu.pdf

Jyränkölän mediapaja. 2019. Etsivä vanhustyö Heinolassa – esittelyvideo. Viitattu 6.8.2023. Saatavilla <https://www.youtube.com/watch?v=neHR9D6AT4U>

Jyränkölän mediapaja. 2022a. Minä elän! 2. Jyränkölän etsivä vanhustyö. Viitattu 6.8.2023. Saatavilla <https://www.youtube.com/watch?v=FDfkvHXdmLg&t=225s>

Jyränkölän mediapaja. 2022b. Minä elän! 2. Jyränkölän etsivä vanhustyö. Viitattu 6.8.2023. Saatavilla <https://www.youtube.com/watch?v=NP7HT77tL9Q&t=66s>

Jyväkorpi, S., Strandberg, T., Urtamo, A., Pitkälä, K., Suominen, M., Kokko, K. & Heimonen, S. 2020. Ikääntyneiden terveys, elämänlaatu, toimintakyky ja mielen hyvinvointi. *Gerontologia* 34(4): 339–344. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/325427/99624_Artikkelin_teksti_175319_2_10_20201203_1.pdf?sequence=1

Karisto, A. & Tiilikainen, E. 2017. Yksinäisyys ja aika. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2017):5. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135434/YP1705_Karisto%26Tiilikainen.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Kenttä, P. 2020. A grammar of interactional wellbeing in organizational settings. Väitöskirja. Helsinki: Aalto-yliopisto. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://aalto.doc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/46559/isbn9789526400211.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Kestilä, T. 2018. Verkoston ytimessä - Kuvaus tietohallinnollisen yhteistyön rakentajista kahdessa kuntaverkostossa. Väitöskirja. Turun yliopisto. Viitattu 27.10.2023. Saatavissa <https://www.utupub.fi/handle/10024/146061>

Kok, J. & van den Heuvel, S. 2019. *Leading in a VUCA World - Integrating Leadership, Discernment and Spirituality*. Switzerland: Springer Nature. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/23110>

Kraav, S-L. 2022. Effects of loneliness and social social isolation on mortality and morbidity in middle-aged men. Väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/26803/urn_isbn_978-952-61-4440-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Kröger, T., Van Aerschot, L. & Puthenparambil, M. 2019. Ikääntyneiden hoivaköyhyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2019):2. Viitattu 25.10.2023. Saatavissa <https://www.julkari.fi/handle/10024/137957>
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785, 6 §. Viitattu 17.6.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785#L2P6>
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812, 8 §. Viitattu 17.6.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812#a812-2000>
- Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta 1280/2022, 7 a §. Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20221280#Pidm46494959284192>
- Laurila, M. 2017. "Me ollaan kaikki samassa veneessä ja soudetaan yhdessä samaan suuntaan" - Esimiesten ja henkilöstön käsityksiä hyvästä muutosjohtajuudesta. Väitöskirja. Vaasan yliopisto. Viitattu 26.10.2023. Saatavissa https://www.uwasa.fi/sites/default/files/midgard/links/isbn_978-952-476-772-9.pdf
- Lee, S. 2020. Social exclusion and subjective well-being among older adults in Europe: Findings from the European social survey. *Journals of Gerontology: Social Sciences* 2020:76(2). Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa172>
- Liukonen, R. Syrjäytymisen ja köyhyyden ehkäiseminen. Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa <https://stm.fi/syrjaytymisen-ja-koyhyden-ehkaisy>
- Löfgren, M., Larsson, E., Isaksson, G. & Nyman, A. 2022. Older adults' experiences of maintaining social participation: Creating opportunities and striving to adapt to changing situations. *Scandinavian journal of occupational therapy* 2022:29(7). Viitattu 30.9.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.1080/11038128.2021.1974550>
- Maunu, A., Katainen, A., Perälä, R. & Ojajärvi, A. 2016. Terveys ja sosiaaliset erot: mitä on tutkittu ja mitä tarvitsee vielä tutkia? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2016:53. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa <https://journal.fi/sla/issue/view/4170>
- Mayer, R., Davis, J. & Schoorman, D. 1995. An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review* 1995:20(3). Viitattu 23.9.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.2307/258792>
- Myllymäki, E. & Huuhka, E. 2017. Hoksauta minut – Etsivän ja osallistavan vanhustyön toimintamalleja. Kirkkopalvelut ry. Viitattu 28.5.2023. Saatavissa <https://kirkkopalvelut.fi/wp-content/uploads/2018/04/hoksautaminutikarvokaskevynetsivuittain2017.pdf>

Mikkonen, M., Kauppinen, J., Huovinen, M. & Aalto, E. (2007) Etsivä työ Euroopan syrjäytyneiden väestönsien parissa. Suuntaviivoja yhdenmukaisiin etsivän työn palveluihin. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC Correlation Network.

Nieminen, L. 2022. Koronapandemian vaikutukset haavoittuvassa asemassa olevien lasten läheissuhteiden ylläpitämiseen ja perhe-elämän suojaan. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisuja. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164338/VNK_2022_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Nordic Healthcare Group. 2022. Päijät-Hämeen hyvinvointialue, Hoito- ja palveluvelan analyysi. Loppuraportti.

Ojasalo, K., Moilanen, T. & Ritalahti, J. 2018. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Pascale, L. 2022. Etsivä työ rakenteellisen sosiaalityön tiedontuottajana. Teoksessa Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen raportti 1/2022. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143940/RAP2022_001_WEB_final.pdf?sequence=7

Perttola, L. 2019. Kynnyksen yli - Julkisoikeudellinen tutkimus vanhuspalvelujen saamisen edellytyksistä. Väitöskirja. Vaasan yliopisto. Viitattu 26.10.2023. Saatavissa <https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/10041>

Pietilä, M. & Saarenheimo, M. 2018. Löydettyinä - Etsivä vanhustyö ja ikäihmisten psykososiaalinen hyvinvointi. Yhteiskuntapolitiikka 83 (2018):5–6. Viitattu 17.6.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137892/YP1805-6_Pietil%C3%A4&Saarenheimo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pikkarainen, A. 2020. Ikääntyneiden aikuisten toimijuus kuntoutuksessa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71384>

Pikkarainen, A., Hökkä, P., Vähäsantanen, K., Paloniemi, S. & Eteläpelto, A. 2019. Ikääntyneet aikuiset kuntoutustyöntekijöiden puheessa - Työn kohteesta osallistuvaksi aikuiseksi? Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.33336/aik.85709>

Pixabay. 2015. Grayscale photography of man wearing knit cap. Viitattu 20.5.2023. Saatavissa <https://pixabay.com/fi/photos/vanha-mies-muotokuva-parrakas-mies-844207/>

Pixabay. 2021. Old. Viitattu 20.5.2023. Saatavissa <https://pixabay.com/fi/photos/vanha-surullinen-koditon-miehet-6065489/>

Pixabay. 2017. Portrait. Viitattu 20.5.2023. Saatavissa <https://pixabay.com/fi/photos/muotokuva-mies-vanhukset-parta-1957382/>

Pixabay. 2018. Woman. Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://pixabay.com/fi/photos/nainen-iso%C3%A4iti-vanhukset-3654982/>

Pixabay 2022. Woman. Saatavissa <https://pixabay.com/fi/photos/nainen-vanhempi-muisti-6924501/>

Pulkkinen, M. 2019. Iäkkäiden osallisuus: Terveys, asuminen ja yhteisöllisyys – kirjallisuuskatsaus. Helsinki: Ikäinstituutti. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2019/10/I%C3%A4kk%C3%A4iden_osallisuus_kirjallisuuskatsaus.pdf

Punna, M., Malinen, K., Sevón, E. & Sihvonen, S. 2017. Kannattaako asiakkaan toimijuuden ja itseohjautuvuuden vahvistaminen? Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2017:54:155–158. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.23990/sa.63656>

Puustinen, A. 2017. Voiko verkostoa johtaa? Tapaustutkimus sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alueen hallinnan yhteenkietoutuneesta luonteesta. Väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/18160>

Päijät-Hämeen hyvinvointialue. 2023a. Ikäntyneiden palveluiden järjestämissuunnitelma. Powerpoint-esitys 17.3.2023.

Päijät-Hämeen hyvinvointialue. 2023b. Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä. Hankesuunnitelma. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa <https://innokyla.fi/sites/default/files/2023-03/Hankesuunnitelma%20P%C3%A4ij%C3%A4t-H%C3%A4meen%20hyvinvointialue%20Suomen%20kest%C3%A4v%C3%A4n%20kasvu%20ohjelma%2020230310%20%281%29.pdf>

Päijät-Hämeen hyvinvointialue. Tietoa hyvinvointialueesta. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa <https://www.paijatha.fi/tietoa-hyvinvointialueesta/>

Päijät-Hämeen liitto. 2020. Päijät-Häme — Väestö. Katsaus maakunnan kehitykseen. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa https://paijat-hame.fi/wp-content/uploads/2020/05/V%C3%A4est%C3%B6_kevat2020_040520.pdf

Päijät-Sote. 2021. Suunnitelma ikääntyvän väestön tukemiseksi 2021–2025. § 186, Hallitus, 13.12.2021. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa https://paijat-hame.fi/wp-content/uploads/2022/01/Suunnitelma_ikaantyneen_vaeston_tukemiseksi_2021-2025.pdf

Päijät-Sote. Sosiaalipalvelut ikääntyneille. Viitattu 14.9.2023. Saatavissa <https://paijat-sote.fi/apua-ja-tukea-arkeen/ikaantyneille-siirto/>

Rahikka, A., Annaniemi, A. & Suutari, S. 2020. Ikääntyvien naisten kokema yksinäisyys. *Gerontologia* 34(2):103–116. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.23989/gerontologia.77397>

Ranta, J. 2020. Suhteellinen toimijuus huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluissa - Tutkimus institutionaalisesta vuorovaikutuksesta. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Viitattu 17.9.2020. Saatavissa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1627-3>

Rissanen, P., Kestilä, L., Kapiainen, S & Mesiäislehto, M. 2022. Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen. Asiantuntija-arvio, kevät 2022: Johdanto. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 4/2022. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144268/THL_Rap4_2022_Covid-seuranta_kevät2022_vs2.pdf?sequence=7&isAllowed=y

Rossi, E. 2021. Osista muodostuva kokonaisuus - Kuvaus gerontologisesta sosiaalityöstä, sen käytännöistä ja niiden tutkimisesta. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Viitattu 17.6.2023. Saatavissa https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64759/Rossi_Eeva.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Sacker, A., Ross, A., MacLeod, C., Netuveli, G. & Windle, G. 2017. Health and social exclusion in older age: evidence from Understanding Society, the UK household longitudinal study. *J Epidemiol Community Health* 2017:71(7). Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28228466/>

Sirén, A., Seppänen, M. & von Bonsdorff, M. 2023. Social participation considered as meaningful in old age—the perceptions of senior housing residents in Finland. *Ageing International*. Viitattu 30.9.2023. Saatavissa <https://link.springer.com/article/10.1007/s12126-023-09522-z>

Sosiaalihuoltolaki 29.12.2022/1280, 15 §. Viitattu 17.6.2023. Saatavissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L3P15>

Sosiaali- ja terveysministeriö. Suomen kestävän kasvun ohjelma. Viitattu 2.4.2023.

Saatavissa <https://stm.fi/kestavan-kasvun-ohjelma>

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2020. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023 – Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Helsinki:

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa:

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162455/STM_2020_29_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y Laatusuositus

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2022. Toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön

julkaisuja 2022:15. Viitattu 28.10.2023. Saatavissa

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164364>

Sote-uudistus. 2022. Hyvinvointialueet. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa

<https://soteuudistus.fi/hyvinvointialueet>

Stenvall, E. 2018. Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus - Lasten osallistuminen,

kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Viitattu

17.9.2018. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/104221/978-952-03-0820-9.pdf?sequence=1>

Steptoe, A. & Fancourt, D. 2018. Leading a meaningful life at older ages and its relationship with social engagement, prosperity, health, biology, and time use.

Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America 116 (4): 1207–1212. Viitattu 7.5.2023. Saatavissa:

<https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.1814723116>

Strand, T., Aho, K. & Rapeli, S. 2022. Puheeksiotto on ajan antamista ikääntyneelle. Miten puhua ikääntyneen kanssa päihteiden käytöstä, tupakka- tai nikotiinituotteista ja

rahapelaamisesta. Helsinki: Punamusta Oy. Viitattu 24.9.2023. Saatavissa

<https://www.julkari.fi/handle/10024/143961>

Tammeaid, M. 2023. Public sector leadership meta-skills. Väitöskirja. Vaasan yliopisto.

Viitattu 27.10.2023. Saatavissa <https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/15490>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 2019. Sosiaali- ja terveystalouden yhdenvertaisuuden käsitteet. Viitattu 13.15.2023. Saatavissa

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139000/Sosiaali_ja_terveyspalvelujen_yhdenvertaisuuden_k%C3%A4sitteet_versio_20_saavutettava06032020.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2021. Eriarvoisuus. Viitattu 13.5.2023. Saatavissa <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2022. Osallisuus. Viitattu 6.5.2023. Saatavissa <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2023a. Itsemääräämisoikeuden tukeminen. Viitattu 17.6.2023. Saatavissa <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/itsemaaraamisoikeuden-tukeminen>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2023b. Osallisuuden osa-alueet ja osallisuuden edistämisen periaatteet. Viitattu 6.5.2023. Saatavissa <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet>

The ROSEnet COST Action. 2020. Multidimensional social exclusion in later life. Briefing paper and A roadmap for future research and policy collaboration. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa http://rosenetcost.com/wp-content/uploads/2017/01/cost_rosenet_actionpolicy6_web.pdf

THL:n asiantuntijaryhmä. 2022. Tiedosta arviointiin – tavoitteena paremmat palvelut. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella. Päätösten tueksi 26/2022. Viitattu 21.5.2022. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146024/URN_ISBN_978-952-343-961-0.pdf?sequence=1

Tiilikainen, E. 2016. Yksinäisyys ja elämänkulku. Laadullinen seurantatutkimus ikääntyvien yksinäisyydestä. Väitöskirja. Helsinki: Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 4 (2016). Viitattu 1.4.2023. Saatavissa <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/161065>

Tilastokeskus a. Kuolleet tilaston peruskuolemansyyn (aikasarjaluokitus), iän ja sukupuolen mukaan, 1969–2021. Viitattu 29.10.2023. Saatavissa https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__ksyyt/statfin_ksyyt_pxt_11az.px/

Tilastokeskus b. Sosioekonominen asema 1989. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa https://www.stat.fi/fi/luokitukset/sosioekon_asema/

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Topo, P., Tiilikainen, E. & Seppänen, M. 2021. Vanhuusiän syrjäytyminen pähkinänkuoressa – tuloksia ja politiikkasuosituksia ROSEnetistä. Gerontologia 35(3):290–295. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa <https://doi.org/10.23989/gerontologia.102504>

Tuomi, A., Näsänen, J., Savolainen, J. & Kallaman, K. 2021. Luottamuksen työkirja. KT Kuntatyönantajat. Viitattu 23.9. Saatavissa <https://www.kt.fi/julkaisut-ja-oppaat/2021/luottamuksen-tyokirja>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023

Tuulaniemi, J. 2016. Palvelumuotoilu. Helsinki: Talentum Pro.

Vaarama, M. & Jylhä, M. 2020. Syrjintä pois ja palvelut kuntoon – kohti tietoon perustuvaa ikääntymispolitiikkaa. Gerontologia 34(4), 317–322. Viitattu 29.10.2023. Saatavissa <https://journal.fi/gerontologia/article/view/99632>

Vaattovaara, V. 2015. Elämänkulku ja toimijuus - Lapin maaseudun nuorista aikuisiksi 1990–2011. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61995/Vaattovaara_Virpi_ActaE_169pdfA.pdf?sequence=2

Valli, L. 2020. Kuolema kuittaa univelan? Tutkimus resilienssistä ja resilienssipotentiaalin johtamisesta kriisinhallintaorganisaatioissa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Viitattu 24.9.2023. Saatavissa <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/122122>

Valtioneuvosto. 2023. Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023: 58. Viitattu 5.8.2023. Saatavissa <https://valtioneuvosto.fi/hallitukset/hallitusohjelma>

Valtioneuvosto. 2021. Suomen kestävä kasvun ohjelma. Elpymis- ja palautumissuunnitelma. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja 2021:52. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163176/VN_2021_52.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Valtioneuvoston kanslia. 2019. Verkostojohtamisen opas. Helsinki: Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2019:12. Viitattu 17.9.2023. Saatavissa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161513/VNK_12_19_Verkostojohdamisen_opas.pdf

Vilkkä, H. 2021. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Virokannas, E., Liwski, S. & Kuronen, M. 2020. The contested concept of vulnerability: a literature review. European Journal of Social Work, 23(2), 327–339. Viitattu 28.5.2023.

Saatavissa:

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/68174/Virokannas%20liuski%20kuronen%20combined.pdf?sequence=5>

Virtanen, L., Kaihlanen, A. Kouvonen, A., Safarov, N., Laukka, E., Valkonen, P. & Heponiemi, T. 2022. Hyvinvointiyhteiskunnan digitaaliset palvelut yhdenvertaisiksi – 9 kriittistä toimenpidettä haavoittuvassa asemassa olevien huomioimiseksi. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Viitattu 21.5.2023. Saatavissa

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/143708/URN_ISBN_978-952-343-811-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Vuorikoski, M. & Törmä, T. 2022. Dialoginen muistelu naisten toimijuuden vahvistajana eläkkeelle siirryessä. Teoksessa Laakkonen, E., Sotkasiira, T., Lehto, I. & Heikkilä, M. (toim.) Haavoilla – käsite ja kokemus. Aikuiskasvatuksen näkökulmia rikkoviin elämäntilanteisiin. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 26.10.2023. Saatavissa

<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/83733>

Walsh, K., Scharf, T. & Keating, N. 2017. Social exclusion of older persons: a scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing* 2017(14):81–98. Viitattu 1.4.2023. Saatavissa <https://link.springer.com/article/10.1007/s10433-016-0398-8>

Yang, Y., Boen, C., Gerken, K., Li, T., Schorpp, K. & Harris, K. 2016. Social relationships and physiological determinants of longevity across the human life span. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 113 (3): 578–583. Viitattu 2.4.2023. Saatavissa <https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.1511085112>

Liite 1. Tutkimuslupapäätös

VIRANHALTIJAPÄÄTÖS

Hanketoimisto
Hanketoimiston päällikkö

28.06.2023/3 §

Asianumero	HA/2483/13.00.00.01/2023
Päätöslaji	Opinnäytetyö
Otsikko	Luvan myöntäminen opinnäytetyöhön: Ruuhijärvi Johanna, Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella, Lab-ammattikorkeakoulun opinnäytetyö, M-muut opinnäytteet
Päätösperustelut	<p>Johanna Ruuhijärvi on hakenut lupaa opinnäytetyölleen: Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella, YAMK opinnäytetyö.</p> <p>Tavoitteena on parantaa yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista, jotta heidän olisi mahdollista tukea merkityksellisen elämän rakentamiseen.</p> <p>Tarkoituksena on kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä sekä selvittää juurisyyt ikääntyneiden etsivän työn tarpeelle eli sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta.</p> <p>Työ toteutetaan tutkimuksellisenä kehittämistyönä osana Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta. Työn tuloksia hyödynnetään, kun Päijät-Hämeen hyvinvointialueella kehitetään ikääntyneiden etsivän työn mallia yhteistyössä kuntien, seurakuntien ja järjestöjen kanssa.</p> <p>Tutkimuksellinen osuus toteutuu neljänä puolistrukturoituna haastatteluna, joiden analysoinnissa käytetään aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Kerättyä aineistoa täydennetään työpajalla, jossa hyödynnetään Learning cafe-menetelmää. Tutkimustuloksia visualisoidaan luomalla kerätystä aineistosta asiakasprofiilit yhteisen ymmärryksen sekä kohderyhmän tunnistamisen edistämiseksi.</p> <p>Yksilön oikeudesta osallistua ja vaikuttaa säädetään perustuslaissa (731/1999). Kuntalaissa (410/2015) puolestaan säädetään kuntalaisen mahdollisuudesta osallistua palveluja koskevaan päätöksentekoon.</p>
Päätös	<p>Päätän myöntää tutkimusluvan opinnäytetyöhön hakemuksen mukaan 31.12.2023 saakka seuraavin ehdoin ja edellytyksin:</p> <ul style="list-style-type: none"> - saadut tiedot ovat salassa pidettäviä ja niitä saa käyttää vain tutkimuksessa määriteltyyn tarkoitukseen - tekijän on huolehdittava siitä, että työssä muodostuvat yksittäisen henkilön identifioinnin mahdollistavat aineistot säilytetään omina asiakirjoista erillisinä aineistoina ja suojataan asiattomilta pääsyyiltä sekä manuaalisten että ICT-tiedostojen osalta - jos tutkimussuunnitelmassa tulee muutoksia, tulee niistä ilmoittaa lupaviranomaiselle ja tarvittaessa hakea uusi lupa - tietosuojasyistä tutkimuksen tulokset tulee julkistaa siten, ettei niistä voi tunnistaa yksittäistä henkilöä. Tulosten raportoinnissa ja

VIRANHALTIJAPÄÄTÖS

Hanketoimisto
Hanketoimiston päällikkö

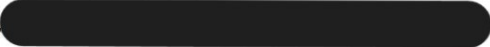
28.06.2023/3 §

- julkaisemisessa on noudatettava tieteen eettisiä ohjeita
- lupa voidaan peruuttaa, jos lupapäätöksen ehtoja rikotaan
- lupapäätöksen saajan tulee antaa päätös tiedoksi kaikille osallisille ja valvoa ehtojen täyttymistä
- henkilötietojen käsittely tapahtuu EU:n yleisen tietosuojasetuksen (GDPR) mukaisesti.

Luvan saanut on velvollinen toimittamaan valmiin tutkimustyön sähköisen version Päijät-Hämeen hyvinvointialueen kirjaamoon/ hankepäällikölle/ projektipäällikölle.

Opinnäytetyö ei aiheuta kustannuksia Päijät-Hämeen hyvinvointialueelle. Opinnäytetyöstä koituvat kustannukset katetaan hankkeen rahoituksesta, 9002 Hanketoimisto, 3051 RPP Varhainen tuki.

Tämän luvan myöntämiseen liittyvät tutkimuslupahakemusasiakirjat on tallennettu asianhallintajärjestelmä Twebiin.

Lisätietojen antaja	Suvi Paananen,
Toimivallan peruste	Hallintosääntö
Nähtävänäoloaika	29.06.2023
Nähtävänäolopaikka	Päijät-Hämeen hyvinvointialueen yleinen tietoverkko pajatha.fi
Muutoksenhaku	Oikaisuvaatimus
Saaja	Ruuhijärvi Johanna
Tiedoksi	Fysioterapia, hankepäällikkö, projektipäällikkö, tutkimuskoordinaattori, Hanketoimiston päällikkö
Liitteet	Ks. liitteet Tweb
Allekirjoitus	Suvi Paananen Hanketoimiston päällikkö

Liite 2. Teemahaastattelurunko

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Taustatiedot

- Haastateltavan perehtyneisyys aiheeseen
- Mitä tahoa edustaa (sote, kunta, 3. sektori, seurakunta, ikääntyneet)
- Termien ”syrjäytynyt ikääntynyt” ja ”syrjäytymisvaarassa oleva ikääntynyt” avaaminen, yhteisen ymmärryksen luominen

Teema 1

Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamisen nykytilanne

- Kohderyhmän ominaispiirteet
- Kohderyhmän tunnistamista edistävät tekijät
- Kohderyhmän tunnistamisen haasteet

Teema 2

Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tavoittamisen nykytilanne

- Kohderyhmän tavoittamisen otollisimmat hetket
- Kohderyhmän tavoittamista edistävät tekijät
- Kohderyhmän tavoittamisen haasteet

Teema 3

Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen tulevaisuudessa

- Kohderyhmän tunnistamisen edistäminen
- Kohderyhmän tavoittamisen edistäminen

Liite 2. Tiedote haastatteluun kutsuttavalle

Hei!

Olen fysioterapeutti YAMK-opiskelija LAB ammattikorkeakoulusta ja suoritan Asiakkuusjohtaminen sosiaali- ja terveystalvveluissa – tutkintoa. Teen opinnäytetyöni tutkimuksellisenä kehittämistyönä ja sen aiheena on syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella. Kehittämistö tehdään osana Päijät-Hämeen hyvinvointialueella kehitettävää ikääntyneiden etsivää työtä.

Tämän tutkimuksellisen kehittämistyön tavoitteena on parantaa yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista, jotta heidän olisi mahdollista saada tukea merkityksellisen elämän rakentamiseen. Tarkoituksena on kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä sekä selvittää juurisyyn ikääntyneiden etsivän työn tarpeelle eli sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta.

Olen kiinnostunut aiheeseen liittyvistä kokemuksistanne sekä näkemyksistänne ja tämän vuoksi halukas haastattelemaan Teitä. Haastatteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Henkilöllisyytenne ei ole tunnistettavissa tutkimuksellisessa kehittämistyössä.

Mikäli haluatte osallistua haastatteluun, täyttäkää ystävällisesti oheinen suostumuslomake ja palauttakaa se allekirjoittaneelle viimeistään haastattelun yhteydessä.

Haastattelu on tarkoitus toteuttaa viimeistään elokuussa 2023. Haastattelu nauhoitetaan ja se kestää noin 60 minuuttia. Suostumuslomaketta ja nauhoitettua materiaalia käsittelee ai-noastaan opinnäytetyön tekijä. Suostumuslomakkeet säilytetään lukollisessa kaapissa ja nauhoitettu materiaali sähköisessä muodossa salasanalla suojattuna. Sekä suostumuslomake että nauhoitettu materiaali hävitetään tutkimuksellisen kehittämistyön valmistumisen jälkeen. Haastatteluiden tulokset julkaistaan opinnäytetyössä, joka on avoimesti saatavilla Theseus-tietokannasta.

Vastaa mielelläni mahdollisiin opinnäytetyöhön tai haastatteluun liittyviin kysymyksiin joko puhelimitse tai sähköpostilla!

Ystävällisin terveisin, Johanna Ruuhijärvi

sähköposti: johanna.ruuhijarvi@paijatha.fi

puh: 044 719 5486

Ohjaaja Arja-Tuulikki Malin

sähköposti: arja-tuulikki.malin@lab.fi

p. 050 5640213

Liite 3. Suostumuslomake haastatteluun osallistujalle

SUOSTUMUS KOSKIEN OPINNÄYTETYÖHÖN OSALLISTUMISTA

Minua on pyydetty osallistujaksi opinnäytetyöhön ” Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella”. Opinnäytetyön tekijä on Johanna Ruuhijärvi ja hän tekee opinnäytetyötään LAB-ammatti-korkeakoulussa.

Osallistumiseni edellä mainittuun opinnäytetyöhön on täysin vapaaehtoista. Minulla on oikeus milloin tahansa peruuttaa suostumukseni tai keskeyttää opinnäytetyöhön osallistumisen, eikä minun tarvitse kertoa syytä päätökselleni. Suostumuksen peruuttamisesta tai osallistumisen keskeyttämisestä ei aiheudu minulle mitään kielteisiä seurauksia. Jos keskeytän osallistumiseni, siihen saakka antamaani haastatteluaineistoa voidaan kuitenkin yhä käyttää opinnäytetyössä.

Olen saanut riittävästi tietoa opinnäytetyöstä ja minulla on ollut mahdollisuus esittää opinnäytetyötä ja haastattelua koskevia kysymyksiä. Minulle on annettu haastattelua koskeva tiedote, minkä lisäksi minua on informoitu aineiston keräämiseen liittyvästä henkilötietojen käsittelystä tietosuojailmoituksella. Olen tietoinen siitä, että haastattelut nauhoitetaan ja aineistoa käsitellään luottamuksellisesti.

Allekirjoittamalla tämän lomakkeen annan suostumukseni siihen, että Johanna Ruuhijärvi haastattelee minua kokemuksistani ja näkemyksistäni opinnäytetyön aihealuetta koskien sekä suostumukseni henkilötietojeni käsittelyyn tietosuojailmoituksessa kerrotulla tavalla.

Osallistujan allekirjoitus_____

Osallistujan nimen selvennys_____

Päivämäärä ja paikka_____

Liite 4. Opinnäytetyötä koskeva tietosuojailmoitus

**OPINNÄYTETYÖTÄ KOSKEVA
TIETOSUOJAILMOITUS
EU:n yleinen tietosuoja-asetus (2016/679)
artiklat 13 ja 14**

Laatimispäivämäärä: 11.6.2023

Mitä tarkoitusta varten henkilötietoja kerätään? / Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus

Henkilötietoja käsitellään opinnäytetyön Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella toteuttamiseksi. Opinnäytetyön tavoitteena on parantaa yli 65-vuotiaiden syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistamista sekä tavoittamista, jotta heidän olisi mahdollista saada tukea merkityksellisen elämän rakentamiseen. Tarkoituksena on kuvata ikääntyneen syrjäytymiseen johtavia tekijöitä sekä selvittää juurisyyt ikääntyneiden etsivän työn tarpeelle eli sille, miksi syrjäytyneitä tai syrjäytymisvaarassa olevia ikääntyneitä ei tavoiteta. Tutkimuksellinen kehittämistyö toteutetaan osana Päijät-Hämeen hyvinvointialueen Kestävät ja vaikuttavat sote-palvelut Päijät-Hämeessä-hanketta. Sen tuloksia hyödynnetään, kun Päijät-Hämeen hyvinvointialueelle kehitetään järjestelmällistä ikääntyneiden etsivän työn mallia yhteistyössä kuntien, seurakuntien ja järjestöjen kanssa.

Mitä tietoja keräämme? / Tutkimusrekisterin tietosisältö

Rekisteröidyltä kerätään seuraavat tiedot: nimi, sähköpostiosoite ja ammatillinen tausta tai sosiaalinen status. Tieto ammatillisesta taustasta tai sosiaalisesta statuksesta kerätään laajalla skaalalla, kuten 3. sektorin toimija, kunnan edustaja, ikääntyneiden edustaja tai sosiaali- ja terveysalan ammattilainen, jotta rekisteröidyn anonymiteetti säilyy.

Millä perusteella keräämme tietoja? / Henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste

Henkilötietojen käsittelyperusteena on rekisteröidyn suostumus.

Mistä kaikkialta henkilötietoja keräämme / Tietolähteet

Henkilötietoja kerätään ainoastaan rekisteröidyltä itseltään.

Kenelle tietoja siirretään? / Tietojen siirto tai luovuttaminen ulkopuolelle

Henkilötietoja ei siirretä tai luovuteta opinnäytetyön laatijan lisäksi muille tahoille.

Minne tietoja siirretään? / Tietojen siirto tai luovuttaminen EU:n tai Euroopan talousalueen ulkopuolelle

Kerättyjä henkilötietoja ei siirretä EU:n tai Euroopan talousalueen ulkopuolelle.

Kerättyjen tietojen turvallinen säilyttäminen / Rekisterin suojauksen periaatteet

Haastatteluun kutsuttavan suostumuslomake säilytetään lukitussa kaapissa. Nauhoitettu materiaali säilytetään sähköisessä muodossa salasanalla suojattuna LAB-Ammattikorkeakoulun tietoturvallisilla palvelimilla. Tutkimusaineistossa olevat tunnistetiedot poistetaan aineiston litterointivaiheessa. Ainoastaan opinnäytetyön tekijällä on pääsy käsiteltäviin aineistoihin.

Kuinka kauan kerättyä aineistoa säilytetään? / Tutkimusaineiston käsittely tutkimuksen päättymisen jälkeen

Kerätty aineisto hävitetään, kun lopullinen raportti on valmistunut ja hyväksytetty oppilaitoksella. Digitaaliset aineistot poistetaan kaikilta palvelimilta ja suostumuslomakkeet hävitetään tietosuojajätteeseen.

Millaista päätöksentekoa? / Automaatio päätöksenteko

Aineistoa käsiteltäessä ei tapahdu automaattista päätöksentekoa.

Oikeutesi / Rekisteröidyn oikeudet

Rekisteröidyllä on oikeus peruuttaa antamansa suostumus, milloin henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen.

Rekisteröidyllä on oikeus tehdä valitus Tietosuojavaltuutetun toimistoon, mikäli rekisteröity katsoo, että häntä koskevien henkilötietojen käsittelyssä on rikottu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä.

Rekisteröidyllä on seuraavat EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen mukaiset oikeudet:

- a) Rekisteröidyn oikeus tarkistaa itseään koskevat tiedot.
- b) Rekisteröidyn oikeus tietojensa oikaisemiseen.
- c) Rekisteröidyn oikeus tietojensa poistamiseen. Oikeutta henkilötietojen poistamiseen ei sovelleta, jos tietojen käsittely on tarpeen yleisen edun mukaisia arkistointitarkoituksia taikka tieteellisiä tai historiallisia tutkimustarkoituksia tai tilastollisia tarkoituksia varten, jos oikeus tietojen poistamiseen estää tai suuresti vaikeuttaa henkilötietojen käsittelyä.
- d) Rekisteröidyn oikeus tietojen rajoittamiseen.
- e) Rekisteröidyn oikeus siirtää tiedot toiselle rekisterinpitäjälle.
- f) Rekisteröidyn oikeus vastustaa tietojensa käsittelyä, kun käsittely perustuu yleistä etua koskevaan tehtävään, rekisterinpitäjälle kuuluvaan julkiseen valtaan tai rekisterinpitäjän tai kolmannen osapuolen oikeutettuun etuun.

EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen mukaiset rekisteröidyn oikeudet eivät ole automaattisia kaikessa henkilötietojen käsittelyssä.

Tutkimusrekisterin tiedot

Rekisterin nimi: Opinnäytetyö Syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien ikääntyneiden tunnistaminen ja tavoittaminen Päijät-Hämeen hyvinvointialueella, LAB-ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveysala (ylempi AMK), Asiakkuusjohtaminen sosiaali- ja terveyspalveluissa
Kertatutkimus
Tutkimuksen kesto 19.6.2023-31.11.2023.
Henkilötietoja säilytetään tutkimuksen keston ajan. Mikäli tutkimuksen kesto pitenee, henkilötietojen säilytys päättyy välittömästi tutkimuksen päätyttyä.

Rekisterinpitäjän ja yhteys henkilön tiedot

Johanna Ruuhijärvi
YAMK-opiskelija, LAB-ammattikorkeakoulu
johanna.ruuhijarvi@student.lab.fi
p. 040 8252746

Tutkimuksen suorittajat

Johanna Ruuhijärvi